

TISZATÁJ

MADÁCSY LÁSZLÓ
KOLTAY-KASTNER JENŐ
IVAN GORAN KOVACSICS
BÁLINT SÁNDOR
VAJTAI ISTVÁN

A francia hadifogoly-költészet
A római néptribun
Az élet ára (novella)
A magyar népballada
Homokországban

ALFÖLD

POZSONYI ZOLTÁN
BERETZK PÉTER
ÖKRÖS LÁSZLÓ

A tiszatáji kerámiakultúra
(1. A szegedi Szt. Demeter-torony.)
Fehértó
Szőregi népdalok

SZÍNHÁZ

VÁRADY LÁSZLÓ
ZSÁMBÉKI LÁSZLÓ
GÁBOR ARNOLD

Új operai horizont (I.)
Színházesztétikai ítéletalkotó kész-
ségvizsgálat
Színházi levél

KÉPZŐMŰVÉSZET

DOROGI IMRE

Emlékezés Károlyi Lajosra

VIDOR MIKLÓS, GÖNCZI KLÁRA, BORSI D. JÓZSEF,
KORMÁNYOS ISTVÁN versei, ZELEY FERENC és CSUKA ZOLTÁN
műfordításai.

Figyelő — Könyvek — Folyóiratok

1947. május.

1. évfolyam, 3. szám

Ára 5 forint.

TISZATÁJ

irodalmi, művészeti és társadalomtudományi havi folyóirat.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antalfy György, Bálint Sándor, Bibó István, Darázs Endre, Donászy Kálmán, Magyar László, Lőkös Zoltán, Seres József

Szerkeszti: MADÁCSY LÁSZLÓ

Felelős szerkesztő és kiadó:

ERTSEY PÉTER

Kiadja a Szegedi Szabadművelődési Tanács

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Szeged, Klebelsberg-tér 3 (Postafiók: 205)

Postatakarékpénztári csekkszám: 40.398.

Engedélyokirat száma: M. 2187/1947.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Különlenyomatok rendelése a kiadóhivatalnál. — Egyes szám ára 5 forint, negyedévi előfizetés 15, félévi 30, évi 60 forint.

Ezúton kérjük előfizetőinket, kik hátralékban vannak, hogy jelen számunk vétele után együttesen rendezzék tartozásukat.

A Tiszatáj könyvnapkiadványa:

Kövesdi László: Jégkorszak (versek). A fiatal költőnemzedék egyik legtehetségesebb alakjának új, harmadik kötete. — Megrendelhető: kiadóhivatalunknál.

Szt. Gellért-nyomda Szeged, Dugonics-tér. Felelős vezető: Gabnai János

A francia hadifogoly-költészet

A Poésie című folyóirat a francia történelem legszebb harcát vívta meg a német megszállás idején: a szellem tündöklő, minden halálon, reménytelenségen és erőszakon diadalmaskodó fegyverével folytatta a szabadságért a küzdelmet ott, ahol az erő kiesett a pillanatnyilag gyöngébbek kezéből. Az új francia líra legjobbjai Aragon, Eluard, Pierre Emmanuel és a többiek »Egyetlen szó varázsával« újramezték életüket, a lét és nemlét kérdésének pillanatában a költő irracionális hitével döbbsentek rá arra az igazságra, hogy a szabadság megismertetéséért és hirdetéséért születtek.

Pierre Seghers a folyóirat megfélemlíthetetlen szerkesztője, az elhivatott író minden művészetével szerkesztette folyóiratát, amelyben a kétségbeesett francia népnek mindennapi kenyerét: a reményt nyújtotta. 1942-ben kezdi közölni fogolyhonfitársai verseit. Ez nemcsak emberi magatartás volt: csekélyke vigaszt adni a szenvedőknek, ennél sokkal több, a rabok már-már elhaló sóhajával új életre akartak kelteni az ellenállás hamvadó tüzét. Ezek a fogolyköltők valahányan Musset pelikánjához hasonlítanak. Vérüket, mindenüket adták övéikért, majd egy kétségbeesett erőfeszítéssel az emberi fájdalom olyan hangját hallatták, melyre nincs példa az irodalomban.

1945-ben aztán utolsó, fájdalmas akkordként hangzik el az ének: a szabadság kinyitja a fogolytáborok kapuit és a szenvedés zsilipjeit lezárja; a Poésie a megszabadult fogságban írt verseit közli már, de talán most még döbbsenetesebben hatnak, mint valaha. Megjelennek a hadifogolyköltők antológiái is, és most már teljes a kép az emberi szenvedés végtelen fokozatairól. Az értelmet a kín a léleknek olyan ismeretlen területeire ragadta el, melyekről még Gide se mert volna álmodni.

A rabember lélektanának új, eddig teljesen ismeretlen területe tárul elénk. Ezek a versek nem csak panaszok, de a szenvedő ember küldetésvállalásának misztikummal, keresztényi titkokkal telt üzenetei az Emberhez, a világhoz, a szenvedés megváltó, mindenkire kiterjedő hatalmáról. A hűségnek még soha nem hallott hangjai, a valóságból az álomba menekülő állhatatosságnak emberfeletti erőfeszítései, a reménytelen reménynek csodával határos vergődései, a lélek méltóságáért a testi nyomorúsággal vívott Alfred de Vigny-i küzdelmei rémítik és lelkesítik ezekben a versekben a »szabad« embert. Mert, ami itt különleges és egészen új, az a fogoly és a szabad ember világának a szembeállítás: az emberi magányosságnak olyan határtalan

érzései, melyek diadalmaskodtak a külvilágon egy belső, felmérhetetlen gazdagság megszerzésével; mintha a mindenség újszemlélete bontakoznék ki előttünk egy-egy költői képben. A hadifogoly-költő megtanulta, mi az örökkévaló, és tudja, mi tesz bennünket emberré. »A világ elvesztése közben nyertem vissza az én világot« írja Gilbert Kaluski. Az ilyen nemesen viselt szenvedésből kisarjadt humanitás volna képes csak ezt a világot jobbra tenni.

Alábbi fordításaimban a szenvedők humanitásának tolmácsolásával ezt a célt szeretném szolgálni.

Madácsy László

A szenvedésről

Pierre-Henri Simon

A nyomorúság és a reménytelenség óráinak váratlan illata van: ezek az órák szabadítják fel az emlékezet mélységeiben eltemetett, elsüllyesztett önmagunk részeit. Mind az, ami még nem régen férfi-életünket alkotta, nincs többé, vagy legalább is elveszítette fontosságát. Erőfeszítéseink tárgytalanná lettek, tudományunk többé mit sem nyom a latba, felelősségérzetünk elmerült szabadságunkkal. Kedverseink iránt való szeretetünk sem a miénk többé, mert minden anyagi kapcsolat megszakadt közöttünk: nincs rá mód, hogy csak egy őszinte szót is írjunk egymásnak, nincs rá remény, hogy egymást viszontláthatnánk egy év múlva, két év múlva... soha múlva, az idő fogalma lélekszédítően végtelenbe nyult. Mintha egy másik bolygóra dobott volna végzetünk és a tejút elképzelhetetlen, foszforeszkáló messzesége terült volna közénk és szereteteink közé. Távollétük fáj és fájdalomunkban féltjük őket: szeretjük őket, ahogyan a holtakat szeretik, vagy talán ahogyan a holtak szeretnek.

A nekiszabadult öntudat szabadon bolyong a lélek örvényei fölött és kedve szerint ott pihen meg, ahol a lényeges és a tiszta élt. Az akarat béklyóbaaverten vergődik, a józanészre homály borult: csupán az érzékenység él és remeg mélységeiben. Mind az, amit az én tapasztalata, cselekedete, szükséges és akaratyszerű állásfoglalása a friss élményből, a magátóljövő érzésből és naiv törekvésből eltörölt, megifjodik és életretámad. A gyermeki lélek és a férfiszív között megszakadt folytonosság kapcsolódik újra össze. Ábrándjaink könnyű térben lebegnek, ahol már elfelejtett arcok, illatok, árnyalatok, szerelmek suhannak el és elvesztett kincsek bukkannak fel álmainak tengerszínű felszínére.

Azt mondják, hogy a haldoklók ragadják így meg elmulásuk utolsó pillanatában, az öntudat végső felvillanásában életük teljességét.

A dolgoktól el kell hát válnunk, mert csak így érezhetjük, hogy azok a miéink voltak? A szorongásnak, a lemondásnak vagy a halál közelségének kell bennünk azt az ürt támasztani, amelynek érzetével kétségbeesetten kapaszkodunk az élethez? Mi öl meg bennünket a legkevésbé, a boldogság, amely gazdaggá, vagy a fájdalom, amely csupasszá tesz?

Ha igaz, hogy a fájdalom megtisztítja az embert gögje megalázásával, akkor ezt a jótéteményt főképpen a fizikai fájdalomtól várhatja. Az erkölcsi szenvedés őt a léleknek nagyon is magas régióiban érinti, úgyhogy magától kívánczik költeményben vagy könyörgésben feloldódni. Elképzelhetjük, hogy a léleknek tetszik ez, melengetheti benne magasabbrendű egoizmusát, vagy legalább is vigasztalhatja önmagát az előreelrendeltség hízlgő érzetével. A fizikai fájdalom azonban másképpen tesz próbára: van benne valami brutális, elhatározó és telített, amely számodra nem hagyja meg a könnyebbség, a meglegedettség semmiféle lehetőségét. Azt hozza közel hozzád, ami számodra a legjelentősebb: a halált. Létezésed földi gyökerét támadja meg, oly kegyetlenül sújt le rád, hogy emberi nemességed, intelligenciád, kultúrád és lelked minden fényűző tevékenysége tüstént súlyos sebet kap.

S nem is vagy már több, mint reszkető, lázas, bizonytalan, szomorú állapot, akit hirtelen megfosztottak mindattól, ami örömét, hatalmát vagy dicsőségét jelentette. Nos, most aztán kijátszhatod legjobb ütéseidet: mivelhogy sorsod végletei között lebegsz — vagy lemondasz emberi méltóságodról, ha átadod magad a reménytelenségnek, vagy a szellem legmagasabb fokára lépsz föl, ha meg tudod találni a végső szabadságot a legteljesebb nyomorúságban.

Az Ember Fia nem ok nélkül választotta a testi szenvedést, amely az áldozat koronáját és az akarat diadalát nyújthatja egyszerre. A lélek az érzés, az eszme hullámzásainak valóságáról csak akkor lehetünk biztosak, ha a Test is beleegyezik: a mártír igazolja a hitet, az extázis betetőzi a szentséget, a fizikai szerelem erősíti a szerelmét.

A fizikai fájdalom így erősíti a fájdalmat és igazolja a bátorságot.

Évforduló

Pierre Castex

A bánattól örömtől görnyedt hátú nap
leveti a fák gyémántporos ruháját

csendtől recsegtetve mindent

A barát nékem halott fény

A szívem nagyokat ütve kihagy

Végül minden elhallgat mint az a hold

mely öntudatlan lebeg

a most születő égen

Minden meghal számomra magamon kívül

kiben egy rólad való tulipán se mozdul többé

az életről és a halálról való nagy tudatlanságban

de bizonytalankodik a vérből és húsból

való gondolat mélyén

Vak leszek

süket és elérhetetlen

a homok recseg majd

mint a nyak a kötél végén
 micsoda tűzben lesz felhővé vérem
 oh! milyen tenger simul homlokom fölé
 milyen kocsi ragad egyszer el
 A part majd énekel
 Oh súlyodtól súlyosodott súlyom
 és tovatünt kezem alatt
 az elájult világ dobogó keblén
 sóvárog majd a teremtés.

A fogoly

Pierre Castex

Miféle öntudatlan lény ez itt, aki sugárzik
 mint a nap
 ez az édesapa ez a szelek kényekedve — férfi
 ez a fő kinek gondolata sincs
 ez a vivódások férje
 azt se tudja hol az utak vége
 angyalok és démonok üldözöttje
 ez a rossz bohóc
 Kinek a hangja se hang
 de elkoptatott ócska hanglemez
 alakatlan ködök kerülgetik
 szíve keserű mint az utolsó cigaretta füstje
 Ki ez a lény ki a földet cipeli hátán
 ez a napnélküli lény?

A bátortalanná lett emberek

Robert Morel

Jaj, milyen furcsa lesz:
 Egyszer megint szeretni
 Asszonyt, házat, kertet
 És a füvet is, mely benőtte küszöbünket.
 Jaj, milyen mulatságos lesz:
 Szeretni konyhát, tiszta tányért,
 Fehér kenyeret, lány kenyeret...
 Milyen bizsergő érzést szít a gondolat:
 Egyszer megint szerethetjük majd
 A búcsúkon nyert csecsebecsüket.
 A lelkünk dermedt léssen, a szívünk
 Az örömtől bamba, ölelni, ölelni
 Fiainkat reszkető karunkba,
 S megcsókolni az offertóriummi Krisztust.
 Jaj, milyen furcsa lesz: szeretni élőnek
 Hitt halottainkat,
 És édesapáink szívéen követ találni,
 Fehér követ, melynek szélei alól
 Virággá vált hajuk leng...

Merjük-e még szeretni templomunkat,
 Melynek új lesz ablaka, papja?
 Szerelem, imádság, ihletett otthoni órák,
 Tőlünk oly messze-messze estetek!...
 Bizony, reszketünk és pirulunk majd,
 Ha egyszer rátalálunk asszonyunkra
 És a kereszt jelére.

Oly sokáig . . .

Henri Bocquier

Oly sokáig éltél velem
 Sáppadt arcú szenvedés,
 Oly sokáig, ó, szerelem
 Te voltál a drága kés,
 Reményt ojtó szenvedés;
 Emlékeim lilás egén
 Oly jól szőttem álmomat,
 Hogyha majd ez éj messze mén
 S a szabadság rám kacag,
 Attól félek nem lesz erőm,
 Rozsda leszek s idegen:
 A fogolyban minden elvesz,
 Mi szép s jó volt ide lenn.
 Megállok majd fénytől vakon,
 Görbült szájjal szád előtt,
 S megsíratjuk mind a ketten
 Azt a régi szeretőt.

Zárkában

Pierre Alaux

Árnyuk sincs e jégfalaknak,
 Minden szöglet guillotine,
 Melyik villan le rád egyszer
 Bennem lakó furcsa kín?
 Ó, ti falak ne nőjjetek,
 Karnélküli szörnyetegek.

Éhem éhek farkaséhe.
 Hol vagy szívem ifjú vére,
 Kék éjszakák szőke tincse,
 Gyémánt szavak kényes kincse?

Éhes vagyok. Száz kéz kapar,
 Vájkál, vakar, kutat bennem,
 Halni, hamar volna, hamar,
 Ez undorító, férges helyen.

Magam vagyok, hat napja már,
Nyílás sincsen, vak a tető,
Nem suhan át könnyű madár,
Sem szép felleg, reményt vető.

Magam vagyok, bús parasztja
Meszi, égi barázdáknak,
Kinek sorsát lemarasztja
Szörnyű kedve a világnak.

Itt sűrőnek s tova tűnnek
Hangok, arcok, gyermekévek,
Jaj erénynek, jaj a bűnnek,
Az életem, jaj, mivé lett.

Falovamon vágtatok én
Ifjúságom zöld mezején.
Rajta csikók, rajta lányok,
Kergessük a szabadságot!

Megnyálazom ujjam hegyét:
Morzsát szednék s nincs, csak szemét.

A hadifogoly üzenete

— Gilbert Kaluski —

Ember, szabad ember, bilincstelen világok, döngő léptű büszkesége, jelene multamnak, tanúsága reményemnek.

Te tüzes, szép ember, oh te főszeles tudatlan, feléd zeng most hangom nemlétezésem mélyiről.

Te szabadon jársz és engem bilincs kötöz. Te mindennap ünnepi díszben futsz, fehér a fogad, fényes a körmöd, posztó, selyem fedi tested, de én a sár színét, a semmi színét hordom, uniformisom szálakra tépve, az én szegény uniformisom hazám sebeit viseli.

Te illatos vagy. Parfömödért virágok vérért vették, finom bőrödért, értékes bőrödért, emberi bőrödért olajbogyók húsa csorgott. Az én testemből fülledt nyájak szaga büzlik. Fehér fogad harsogva tépi állatok friss húsát, búzakenyért őröl, fehér malomkövek.

Nyelved érett, rózsaszínű gyümölcs, véred bor pirosítja. De nékem nem kell se nyelv, se fog keserű adagom zavaros vizéhez.

»Kedves Uram, kérem, csak Ön után!«... A Te világod »világi« világ, fényes mint a csiga, bájos, mint a bók. És nékem részeg kanászok szitka udvari beszédnek tetszene a szennyes szavak özöne után, mely már nem is sérti fülem, melyet szám kihány, szerényen, gépiesen.

Te így mondod: »Házam, kalapom.« És én még csak azt sem mondhatom: »Kezem.« Semmisem az enyém, még a lábomra csavart rongyaim sem, még a megnyírt, számozott testem sem, még a szemem se, hogy sírhassak, mert a katonának sírni sem szabad...

Csak a fájdalmat hagyták meg nekem, mert magamba rejtem, mintha loptam volna.

Testvér, hazád felől a nap illata száll...

Mosolygó gyümölcsök, csillogó fellegek, kavicsok az úton, mind csupa fény.

Testvér, te otthon élsz. Mint víz a halat, üdít hazád, a jót már nem is érzed.

És én, testvér, messzi hazámat csak magamban érzem; érzem, amint éget, mert kívül vagyok rajta, és minden, minden, csak csapás szívemre, ami nem a francia föld.

Férfi, te, friss, levendulaillatú ágyadban az vár, akit szeretsz. Kedvesed hús karja, kerek váll a jóleső a gondtól nehéz férfifőnek.

S az én rothadt, féregtől nyüzsgő szalmámon, négy esztendeje, minden este, ezernégyszáznolcvankilenc este, semmi más nem altat el, mint a százszor megcsalt remény, hogy talán Róla álmodom.

Te élő ember, ki még, jössz, akarsz, látsz, élsz, talán egy távoli napra is gondolsz, amikor meghalsz. Tudod-e, mit jelent az: élő halottnak lenni?

Testvér, talán valaha loptál, gyilkoltál. Az vesse rád az első követ, aki még sohasem vétkezett! Vagy inkább reám vesse, reám, aki már ezernégyszáznolcvankilenc nap óta az életemtől megfosztottan élek.

Oh emberek, a ti igazságosságtok,
Oh Isten, a te igazságosságod!

*

* *

Ember, szabad ember, bilincstelen világok döngő léptű büszkesége, jelene multamnak, tanúsága reményemnek, te tüzes, szép ember, te fönséges tudatlan...

Testvér, semmit sem kérek Tőled! Nem kell a szánalmad, mindenki magában hordja pusztulását.

Részvéted sem kell: A világ elvesztése közben nyertem el a saját világot. A te megértésedből sem kérek, nem úgy teremtették az embert, hogy megértsek.

Igazságosságodból se kell, te senkinek se vagy a bírása.

A te Jóistenedből se kérek, ne beszéljünk arról, akit nem ismerünk.

Az erődből sem kérek: hiszen egy pici légynek is több van.

Barátságodból se kell: az ember a saját maga barátságát sem tudja megszerezni.

Jóságodból se kell, tulságos nagy érték ahhoz, hogy eltékozzol.

A te szeretetedből se kérek, túl józan vagy ilyen örültségre.

Szavaidból se kérek, a szavak elrebbenő fantómmadarak.

Szabadságodból se kell, mit érne a más szabadsága most nekem.

Kincseidből se kell, olyan kincset hordók én magamban, melyet te nekem sohasem tudnál adni.

A boldogságodból se kell, talán te sem vagy boldogabb nálamnál.

Nem kell belőled, önmagamnak is teher vagyok.

Testvér, tőled semmi, de semmi se kell!

*
* *

De ha találkoznál a Szabadsággal, kérlek öleld meg, s szorítsd arcodat duzzadó melléhez.

És aztán — nem vagyok féltékeny — helyettem is csókold véresre tiszta ajkát, igazságot zengő száját.

És mond meg neki, hogy szeretem. És mond meg neki, hogy milliók várják és imádják.

A római néptribun*

Hatszáz évvel ezelőtt, 1347 május 20-án, pünkösöd vasárnapján, Cola di Rienzo megszólaltatta a kapitólium harangját. A nép összefutott s a domb lejtője, melyet még nem díszített a szenátusi palotával szemben álló Aracoeli franciskánustemplomhoz vezető hosszú lépcsősor, hamarosan feketélt a tömegtől. Az odasereglettek azonban valami egyszerű közlés helyett kormányváltozás és egészen új szerű programadás tanúivá lettek.

A palota erkélyén megjelenő Cola di Rienzo a néptömeg helyeslése mellett lendületes beszédben kifejtette, hogy a római nép nyomora és elnyomottsága tarthatatlan helyzetbe sodorta a várost. Mivel a nemesi szenátorok ezen nem tudnak és nem akarnak segíteni, a római nép iránt érzett ragaszkodó szánalomból, ő hajlandó kockára vetni életét a bajok megszüntetésének érdekében. Hogyan akar ehhez hozzákezdeni, mindjárt meghallják. Unokaöccse, Conte Mancino jegyző parancsára felolvassa első rendeleteit. A tizenöt pontból álló Ordinanza di buon governo részben a közbiztonság visszaállítását, részben a nemesség előjogainak megnyirbálását, részben a szegényekien való segítés és a társadalmi egyenlőség szociális programját szolgálta.

Cola di Rienzo megkérdezte a népet, helyesli-e ezeket a rendelkezéseket. Egyetlen lelkes »Igen« volt rá a válasz. Megkérdezte azt is, akariák-e, hogy átvegye a város kormányát. Mindenki magasba emelte a karját.

A következő heteket az első kapitóliumi gyűlésen kihirdetett tizenöt pont végrehajtásának gondjai foglalták el. A nemesség ellen irányuló természetesen az érdekeltek erélyes ellenállásába ütköztek. Mikor a közel nyolcvan éves Stefano Colonna a történekről tudo

* Mutatvány egy Cola di Riener-életrajzból.

mást szerzett, Cornetoból visszasietett Rómába. A kapitólium közepében fekvő San Marcello-téri háza előtt hangosan adott kifejezést nem tetszésének és megbotránkozásának. Erre a tribun parancsot kézbesített neki, hogy azonnal hagyja el a várost. Stefano a papirost darabokra tépte s így fakadt ki: »Ha ez az örült megharagít; kidobatom a kapitólium ablakán!« Azonban rögtön meg kellett arról győződnie, hogy nem parancsol többé Rómában. Cola félreverte a kapitólium harangját s ő csak nagy ügyelbajjal menekülhetett ki egyetlen szolgájával a nép dühe elől palestrinai várába.

E példán okulva, a tribun radikális intézkedésekre határozta el magát. Valamennyi bárónak megparancsolta, hagyja el a várost, adja át a megszállva tartott hídakat és vonuljon környékbeli kastélyába. A nemesek engedelmeskedtek is, de Rómától távol egymás közt összeesküvést kezdtek szövögetni. Egyetlenkedésük miatt azonban semmi elhatározásra nem juthattak. A tribun most meghódolásra és visszatérésre szólította fel őket. Új városi miliciájának keretei már álltak. A 13 kerületben 1300 gyalogos és 350 lovas állt rendelkezésre, akik felesküdték rá és megfogadták, hogy minden harangjelre a kapitóliumon teremnek. A nemesek a gyorsan megszervezett népi fegyveres erő láttán kénytelenek voltak engedelmesködni, sorra eléje járulni és az evangéliumra megesküdni, hogy alávetik magukat a nép akaratának, gondoskodnak a város élelmezéséről, nem rejtegetnek gonosztevőket, segítik az árvákat, nem károsítják meg a közösséget s fegyveresen, vagy fegyver nélkül megjelennek mindenkor a tribun hívására. Példájukat követték a még ellentálló tisztviselők: bírák, jegyzők és kereskedők. A tribun gyors és erélyes fellépésének, céltudatos bölcs előrelátásának köszönhetette, hogy pár hét leforgása alatt az egész város alávetette magát hatalmának. A megértők iránt kegyesnek mutatkozott.

Annál kegyetlenebb szigorral sújtott le a gonoszokra. Nem számított előtte sem nemesi címer, sem papi talár, sem magas összeköttetés. Egy hirhedt szerzetest vérpadra küldött. Ceccano és Gaetano bíborosok unokaöccsét, Martinot felakasztatta annak ellenére, hogy gyógyíthatatlan vízkórságban szenvedt. Pedig gazztettét nem is tribunátusa alatt, hanem már régebben követte el.

Cola di Rienzo, bizonyára tudatosan, félelmetes külsőt kölcsönzött magának. Vervörös ruhában járt, »arca és külseje rettenetes volt.« A bűnperek gyors lebonyolítására az »Igazság és béke házat« állította fel, hol a szemet szemért, fogat fogért elv alapján ítélték. A családok közt dúló gyűlölségek elsímitására békebírákat rendelt, akik előtt sok ádáz harag végződött a békecsókkal. Szigorának hamarosan meg lett az az eredménye, hogy a hatalmaskodó nemesek megszeldültek. Az utcán nem mert többé senki fegyveresen járni. Maga tartott a kapitóliumon törvényt napokat. A rablók, gonosztevők, gyilkosok egyszerre csak menekülni kezdtek Rómának nem csak városából, hanem egész tartományából is, mert senki sem mert többé menedéket nyújtani nekik. Egy gyilkost úgy büntetett, hogy elevezen eltemettette és föléje földeltette áldozatát. A példa hatott. Az erdők egyszerre kezdtek vidulni, hogy nem rejtőzik bennük rabló. Az ökrök újra szántottak. A zarándokok kezdtek újból sorra látoz

gatni a szentélyeket, a kereskedők felkeresni beszerzési forrásaikat és járni az utakat.« A terhet szállító fuvarosok bátran hagyhatták rakományukat éjjelre az utcán, reggelre sértetlenül ott találták. Minden lopásért az felelt, akinek a területén a dolog megesett.

Később ezeket az intézkedéseket egyéb erkölcsnemesítő rendelkezésekkel egészítette ki. Üldöztette az előbb napirenden lévő házasságtörést és vigyázott a családi élet tisztaságára. Ügyeltetett az alsó papság méltóságára, mire ugyancsak szükség lehetett, hiszen egykorú tanu például azt meséli, hogy a Szent Pál bazilika egy fiatal apátja éjjelente lantszó mellett szerenádozva járta az utcákat. A tisztviselők megvesztegethetetlenségére igen nagy súlyt helyezett. »Majd az egyiket, majd a másikat veszi elő. Ezt felakasztatja, amannak irgalom nélkül fejét véteti.« Az árvák és özvegyek ügyében szabálytalanul eljáró két jegyzőt szégyenoszlophoz köttetett és nagy pénzbírságra ítelt. Végül büntető szankciók terhe alatt kötelezővé tette mindenki számára az évenkénti gyónás és áldozás elvégzését. A végrendekezésnél köteles volt a közjegyző erre figyelmet fordítani, mert a re nitens vagyonának egyharmada fele részben plébániáját, fele részben a városi kamarát illette. Maga bevallja, hogy ilyirányú tevékenykedésében a nagy Augustus példája lebegett előtte, aki a világi jólét mellett a »bona spiritualia« gyarapítására is nagy súlyt fektetett. Mindez kitűnő hatással volt a város erkölcsi életének felemelésére.

Cola di Rienzo másik nem kevésbé fontos és sürgős feladatául a gazdasági bajokon való segítséget tűzte maga elé. Az adók nem folytak be a város pénztárába, részben azért, mert a szomszédos tartományok pápai rektorai eredetileg Róma városhoz tartozó területeken is szedtek adót, részben azért, mert a nemesek érvényesítettek feudális jogokat, részben pedig a városi közigazgatás képviselőinek csekély tekintélye miatt. A közszellem javulásával és a tribun szigorú, de igazságos, a rendet biztosító, tehát kívánatos uralmával ez a helyzet gyorsan megváltozott. A házadót most mindenki szívesen megfizette. Nem csak azok a határmenti községek, melyek előbb inkább a szomszédos pápai tartományok rektorai alatt látták biztosítottnak érdekük védelmét, de távolabbi helységek is felajánlották adójukat, hogy védelmét élvezhessék. Ott, ahol Cola di Rienzo volt az úr, a bárók nem zsarolhatták többé a polgárokat. Adózni nekik, címerüket használni, »messere«-nek szólítani őket nem szabadott. A nemesek elvesztették az utak, hidak, kikötők vámját is, mi voltakép a feudális rendnek a végét jelentette. Az ostiai és egyéb tengerparti sókitermeléseket rendszeresen be kellett fizetni a városi kamara pénztárába, hol egyszerre olyan nagy lett a sürgésforgás, hogy a tisztviselők alig győzték a bevételeket kezelni. A nemesek megadóztatásától ugyan a tribun tartózkodott, de a kapitóliumi palota restaurálási költségeinek ürügye alatt minden volt szenátortól és a »bárók«-tól 100—100 forintot szedett.

Az így begyűlt adók elsősorban az újonnan szervezett, 1300 gyalogosokból és 360 lovasból álló városi katonaság felszerelésére és ellátására szolgált. Bőséges zsoldot kaptak, s minden kerületnek megvolt a maga zászlaja. Az adók gyorsan és szinte várakozáson

felül készséges befizetése azonban lehetőséget nyújtott a tribunnak arra is, hogy a tizenöt pontban lefektetett szociális program megvalósításához lásson. Az özvegyek és árvák mindég számíthattak segítségére annál is inkább, mert a tribun a nép és a szegények számára mindég hozzáférhető volt.

Nyomorukon elsősorban intenzív gazdálkodással, a termelés fokozásával, az ugon fekvő földek megművelési kényszerével, a városnegyedeként felállított raktáraknak Sziciliából hozatott gabonával való ellátásával, a spekulatív gabonahalmozás ellen hozott szigorú tilalommal igyekezett segíteni. E rendelkezései, úgy látszik, a nyár és őszi folyamán, mikor a nemesek is megfeleltek a város ellátására vonatkozó esküvel vállalt kötelezettségüknek, nagy könnyebbülést hoztak a közéleti viszonyok alakulásában, minek első sorban volt köszönhető, hogy a nép a tribun uralmával meg volt elégedve. Csak tél felé állott be újra drágulás.

E közgazdasági, közbiztonsági, társadalmi és erkölcsnemesítő törvények megrendelkezések megalkotása volt Cola di Rienzo tribunátusának leginkább kézzel fogható eredménye. Altaluk valóban azzá lett, mit pompázó címei hirdettek: *Severus et clemens, libertatis, pacis, iustitiaeque tribunus et sacrae romanae reipublice liberator*. Petrarca két levelében és egy eklogájában dicsőítette vállalkozását, felszólítván a népet, hogy őrizze és védje meg nehezen kivívott szabadságát, mert a nemesek végleg méltatlanoknak bizonyultak az uralkodásra. Nem is rómaiak, hanem idegenek ők: Spoleto tájáról, a Rajna és Rone völgyéből származtak be, mint koldusok, vagy rablók. S divus Caesar Augustus urbsában ők »úr«-nak merik magukat szólíttatni? A költő azonban egyben figyelmezteti is Cola di Rienzot, vigyázzon, a nemesek nem mind vetették alá magukat őszintén neki.

Kár, hogy Cola di Rienzo egyetlen rendeletének szövege sem maradt ránk, de így is kimutatható, hogy — bukása után is — a messze jövőbe kiható 1363. évi római új városi statutumok, az úgynevezett *Statuta Urbis*, nagyrészt rájuk támaszkodtak. Hogy bennük a tribun szelleme is tovább élt, bizonyítja ama rendelkezésük, mely május 20-ára, pünkösd vasárnapi népi forradalmának emlékére hivatali szünetet és a Szentlélek tiszteletére mondandó istentiszteleten való hivatalos részvételt rendelt el a tisztviselőknek. Hogy az 1363. évi *Statuta Urbis* a szabadság új korszakát 1347 május 20-ától számítja, azzal magyarázható, hogy szerkesztésében Cola di Rienzo két volt tisztviselője és követe, Paulus de Vayanis lovag és Ceccus Rosani jegyző vettek részt s játszottak bizonyára vezető szerepet. E statutumok törvénybe iktatják a tribun ama követelését is, hogy Róma kormányzói (szenátorai) soha se legyenek a római nemességből választhatók.

Koltay-Kastner Jenő

Poklotölel, ki helyettem öled mélyére alászáll

rátatong a sötét s villognak a börtöni éjek,
mint szakadékok alatt, hova vélem hullt le a tested.
Sziklák közt zuhanunk ma is álmomban, feketéllő
szurdokokon rántlak le magammal a tártölü végzet
kőbordáira: várnak a csontok már, vakító kék
holdfényben várják tested s testem romjait. — Most!
Már a halálsikoly is beledermes az agyba, torokba,
hangtalanul hullunk s az enyém vagy, enyém marad ájult
rémületed születés s a halál partján — menekülj hát!
Lökj le, taszíts el! — az életed újra enyémbé fonódott:
vésd le fogam szádról, körmöddel marj ki velődből!

Pusztul e tájon az emlék, forró képek az érc-ég
romkopolája alatt — szerelem, szerelem, lobogó tűz,
csóva a szesz lángszín levegőben! (Iszonytal az elgyült
szikrák kormait érzem.) — Az ég felé húz ölelésünk,
megfordult a világ: az egek sziklás szakadékát
látom hónod alatt. Röpülünk!

kialusznak a fények
s elfakuló szememen nincs kép már. Arcod a mélység,
melleid a leszakadt ég fellegei s vakító két
tomporodon forog és kiszakad Földünk, kigyulón száll
— s pattog a csontom a húsom e lángszárnyak suhogásán —
fölfal az űr!

Éjek, mult éjek, merre zizegtek
nélkülem és önelküle?

Vidor Miklós

Az élet ára

Ivan Goran Kovacsics

Ivan Goran Kovacsics, az újabb horvát irodalom egyik legígéretesebb tehetsége. 1944-ben mint partizán harcos fiatalon halt vértanú halált a boszniai hegyekben. Zagorjei parasztcsalád gyermeke volt, elbeszéléseinek legnagyobb részében a horvát parasztok nehéz életét írja meg, harcát a földdel és kemény sorsukkal. Legkiemelkedőbb irodalmi alkotása a *Jama* (Tömegsír) című tíz énekből álló költemény, amelyet Goran Kovacsics halála előtt pár hónappal írt s amelyben szinte saját halálát és vértanúságát jövendölte meg. Ez a körülmény magyarul is megjelent a Magyar-Jugoszláv Társaság kiadásában.

Franica nehéz álomból ébredt, a hajnali harangszó elhangzása után felöltözött, fejére tette kalapját s leereszkedett a csúrhöz tá-

masztott létrán. Az ökröknek tengeriszárat, a borjaknak sarjút vetett, még egyszer erősen elhatározta, hogy most már aztán végez az étellel s Isten bocsássa meg, de mindent pokolra küld.

S mindennek oka az az ezerbankós, csak azt ne teremtette volna az Úristen! Vásárra küldték az ősszel, adja el az ökröket s hónapok óta csak ezen töpreng éjszakánként, számtalanszor újból átéli mindazt, ami akkor történt: mikor a kövér kereskedőtől megkapta a pénzt, jól tudja, sehová se indult. Úgy emlékszik, mintha ma történt volna: három darab ezresbankó volt, körülötte mindannyian csudálkoztak a jó vásáron, név szerint föl tudná sorolni őket. Hanem aztán bement a városvégi kocsmába s áttaszigálódva a cigányok és parasztok tömegén, leült az üres asztalhoz s félliter bort rendelt. Egy kis kenyeret s egy darab szalonnát evett. Aztán aprópénzzel kifizette a bort, vállára vetette tarisznyáját, botjával megtámasztotta csámpás lábát s megelégedetten haza indult. Útközben kabátján keresztül megtapogatta a belső zsebébe rejtett pénztárcát. A ház előtt a gazda kisleánya fogadta. — Bácsi! Franice bácsi, hát az ökreink hol vannak? Talán elvesztetted Bimbót, meg a Rózsát? — Eladtam, gyönyörűségem, pénzért eladtam, már hogy vesztettem volna el? — Hát nekem vásároltál cukrot?! — Nem vásároltam, báránycám, hogy vásároltam volna? Meghalt a cukorkacsináló! — Aztán bement a házba s odaállt vidáman a gazdasszony elé: — Dicsértessék a Jézus Krisztus, Magda húgám! Megjöttem a vásárból! — Mindörökké, ámen! Hát eladtad az ökröket? Eladtad! Na, hála Istennek! S mennyit kaptál? — Három ezret! — Hát szép, Franica, nagyon szép! Most aztán kifizetheti a gazda az adósságot s majd találunk más ökröcskét. — Itt a pénz, húgám, számold meg! — A gazdasszony meg kézbevette az első ezrest, jól megforgatta, nem hamis-e, aztán a másikat kezdte nézegetni... — Hát a harmadik hol van, Franica?! — Fölugrott Franica, kiforgatta a zsebeit, kifordította a pénztárcát, ideoda topogott hosszú lábain, a gazdasszony meg bögni kezdett: Jaj, jaj, Frane, te boldogtalan nyomorult! Mit tettél a harmadik ezressel? Most aztán tönkrejuttattál bennünket! — Összeszaladtak a szomszédok is, kiforgatták Franica zsebeit s miközben a pénzt keresték, megtollazták, megbúbolták, mint valami tyúkot. Odaszaladt a gazda is, ő is rávetette magát a szolgára... Másnap aztán kidobolták a faluban, hogy a „becsületes megtaláló“ száz dinár jutalmat kap, az asszonyok sűrűn mondták a Miatyánkot Szent Antal előtt, sőt még Franica is letérdelt a szobra előtt. De pénznek se híre, se hamva...

Éjjel-nappal rágták, piszkálták a szolgát, megkeserítették az ételét, italát, ebédjét, vacsoráját. Franica meg sápadozott, fonnyadozott, míg egyszer csak torkig nem volt támadóival s rájuk ripakodott: — Elvesztettem, hát elvesztettem, mit rohantok rám, mint a darazsak a medvére! Hát jó, elvesztettem az ezrest, de meg is kerestem, harminc esztendőm szolgálatomban még csak egy lyukas babszemet se kaptam! Számoljatok csak egy kicsit utána, tiszta sor az!

De megunta a piszkálgatásokat, mikor a nagy busa állatok mögé állt, szegény ökrök mögé s pattogtatta az ostort, miközben a gyöngé állatok a porban erőlködtek patájukkal s fújtattak a teher alatt. —

Hát csak segíts nekik az ezresért, ha elhagyja őket az erejük — vetették oda harapósan a házbéliek.

Ezen az éjszakán mindent szépen elgondolt: átdolgozom a nap-palt, este meg, ha túl vagyok a szántáson, boronáláson, szépen el-nyújtózom a mező végén, a vasúti vágányokon, mint annakidején Gavro Pavisa cselekedte, lefekszem és — istenáldjon világ! Megöntözöm véremmel a szántóföldet, ha már egész életemben rajta kínlódtam, verejtékeztem. Nem fog többet Mánda gazdasszony rám kiabálni: Hej, Franjesa, te csámpás, te haszontalan bāmatunk! Megölsz bennünket nyomorult! — Na megállj, te ugató csuka, majd megbosszulom én magam! Minden este, ha már egy kicsit besötétedik, én meg, kuc-kuc, megzörgetem az ablakodat s végigdöngetem a padlást. Szívesen adnál akkor két ezrest is, harmat is, hogy el-némuljak. De nem fizethetsz, megdöglesz, meggebedsz a félelemtől s veled együtt a faluban mindenki, aki engem piszkált, az én vére-met szívta!

Elsántikált a nagy elhatározással a szántóföldre s olyan keményen nyomta az ekét a földbe, mint életében kevésszer. Verejtékezett, kínlódott s egyre csak úgy tűnt neki, mintha a saját sírját szántaná. S estefelé, mikor boronálni kezdett, elsiratta saját magát, mert azt képzelte, hogy a sírdombját egyengeti.

Az ökröket hozzákötötte a szilvafához, megcsókolta egyiket, aztán a másikat is, utána pedig fölkapaszkodott a töltésre, hogy bevárja a gyorsvonatot. „Isten veled, szép világ! Isten veled, ekém, hűséges barátom! Isten áldjon, te kemény szántóföld, én kínom, verejtékem, én örööm! Úgy halok meg, mint valami állat, gyertya se világít a fejemnél, Isten bocsássa meg! Isten veletek, ökröcskéim, jóságos állataim, türelmes kínlódók.“ Könnyek toluultak a szemébe, torkát sírás fojtogatta s még egyszer lement a töltésről, hogy magához ölelje őket, elbúcsúzzék a busa nagy állatoktól. A sírás, a könnyek kicsit megnyugtatták, aztán ismét felkapaszkodott a sínekre és lefeküdt rájuk.

Köd vonszolta magát a földön, lehullott a sötétség. Az égen felragyogtak a csillagok, egyenként, mintha könnyecseppek lennének. S miközben a szép mennyboltot nézegette, az angyalok kedves szeméit, a csillagokat, amint aranyos szempillájukkal hunyorgattak, emlékezni kezdett, hogy a „jegyzőné ténsasszony“ hogy járkál egyik orvostól a másikhoz, csak azért, hogy életben maradhasson, holtot már látott vagy ötven esztendő, tavaszt is, őszt is. A gazda meg pénzt szerzett kölcsön, hogy kivágassa a veséjét, aztán újra visszavarrassa. A tanító is orvosságra költ, meg a plébános is... Csak te, csámpás bolond, semmirekellő Francisa, csak te menekülsz ebből a világból egy másikba. Menekülsz, te boldogtalan, az élet elől a fekete gödörbe, mint nap elől a vakondok!

Távolról hallatszott, amint a vonat kerekei egyre erősebben dübörögnek s élesen felhangzott a mozdony füttye. Franciát elöntötte a verejték, megfürdette, mint a harmat a füvet. — Óh, te bolond! — mondotta saját magának s mikor a gyorsvonat egész közelről fel-dübörgött, mintha csoda történt volna, Franica hirtelen a töltés

melletti árokban találta magát, a nehéz kerekek meg elcsattogtak fölötte ott a sötétben. Még sokáig hallgatta a vonat füttyét, néman, meredten. Csak akkor tért magához, mikor az ökrök nyelvét a nyakán, az arcán érezte, kinyújtotta kezeit és örvendezve megsímogatta őket: — Jó egészséget, édes, kedves, galambocskáim! Hát látjátok, visszaadta eszemet az Úristen! Franica, te gyáva, alig ismerek rád! Te lennél az a csámpás, aki csak úgy átperegtél, bukfaceztél hatvan évig az életen, mint valami pergő orsó... Lásd, majdnem elvesztetted az eszedet, akárcsak a gyöngéelméjű Gavro Pavlesa, aki kezet emelt magára, mert a felesége csak piszkálgatta, piszkálgatta. Hüj, de ostoba volt, végighúzhatta volna a szíjon az asszonyt, akár a borotvát, majd elvált volna akkor, tud-e még vágni! Térj eszedre Francija!

Csámpásan ugrált az ökrök után, öröme gyulladtan pattogtatva az ostort a feje fölött, mintha a csillagokat akarná megostorozni s a jó öreg holdfényt szeretné kigyújtani kopasz fején. — Hej, asszonyok, meg te is, falu, csak járjon a szájad, csak piszkálgassatok, — az én életem azonban többet ér egy ezerbankósnál, istenemre mondom. A nap is, hold is, csillagok is, meg ez a földecske is, amit szántok, vetek s amelyen aratok s tiszta aranyat szítálok egyik tenyérből a másikba, sérüből a zsákokba. Hohó, hohó, élet, édes örömöm!

Vonat vonat után dübörög el mellétte az éjszakában.

Fordította: Csuka Zoltán

Romok

*Az éjszaka ólomszárnyú madár
riadtan ül a rozzant házereszre,
a félelem a rémeket keresve,
a vakolat résekre lopva száll.*

*Hol a kémény hajlott teste mered,
letépve a lecsüngő pózna láncát,
a szél sziszegve ropja kósza táncát
a félrebillent háztetők felett.*

*A fal kitárja sajtó mély sebét,
alvadt csomókban buggyan ki a vére,
s a pusztulás halódó ütemére
ömlik a dermedt földön szertesét.*

Gönczi Klára

A magyar népballada

Solymosy Sándor emlékezetének

A ballada szó eredete bizonytalan. Egyesek szerint az olasz ballata (táncdal, ballare: táncolni) szóból származik. Más, valószínűbb magyarázat úgy véli, hogy a kelta-angol *gwallead* (utcai ének) rejtőzik benne. A balladák egy sajátos hangulatú csoportját románcnak nevezik, amely a latin népeknél általában a vulgáris népdalt (romanza) jelenti, szemben a latin egyházi énekekkel. A népünk egyik műszo't sem ismeri, egyszerűen *nótának*, *istóriának* nevezi a balladaszerű műfajokat.

Ha a népballadát összehasonlítjuk a lírai hagyományokkal, több lényeges eltérésre jövünk rá. Amíg a népdalban a szubjektív elsőszemélyes forma uralkodik, addig a balladában általában más mondja el, hogy valakivel mi történik. Ez a jellemvonás utal a ballada eredetére és műfaji fejlődésére is. A ballada rendszeren komoly, szokatlan, olykor hátborzongató történetet, mai szóval szenzációt tár elénk, de vannak derűs tárgyúak és hangulatúak is.

A tudomány a XIX. század folyamán kezdett a ballada elméletével, földrajzi elterjedésével, környezetével és lélektani sajátosságaiával foglalkozni. Nálunk Greguss Agost külön könyvet szentelt a kérdésnek. A balladát így határozza meg: tragédia dalban elbeszélve. Úgy találja, hogy az epika, líra és dráma ötvöződik benne sajátos kompozícióvá. Anélkül tehát, hogy tudná, önkéntelenül is a kor műfaji nosztalgiája, a wagneri *Gesamtkunstwerk* eszménye lebeg a magasztaló meghatározásban Greguss előtt. Egyébként szerinte a ballada az északi népeknél fejlődött ki, a déli népekne viszont a románc jellemző. A ballada komor, sötét atmoszféráját Greguss az északi éghajlat zordságával, a hegyvidéki élet keménységével magyarázza, ami az embereket hajlamossá teszi a pesszimizmusra, tragikus páthosra. Ezeket a következtetéseket főleg a skót és székely népballadák világérzéséből vonta le. Ezzel szemben a románc elsősorban mediterrán környezetben virágzik és a latin szellem derűje, anányérzéke nyomja rá a bélyegét.

Greguss felfogása nyilvánvalóan a XIX. század determinista szellemében gyökerezik és *Taine* műlueleméletével rokon. A századvég pozitivistá, gyűjtő munkája azonban erre a tetszetős elméletre hamarosan rácafojt. Kiderült, hogy az északi népeknél is lehet románcokat találni, a déli népeknél meg nagy számmal akadnak balladák. Greguss esztétikai ihletettségi elméletét tehát a szakszerű főlklokutatások megdöntötték. Ma a ballada és románc közötti hangulati és technikai különbségeket úgy magyarázhatjuk, hogy a balladák formájukban és világnézetükben is régibb epikai rétegeket, hézagosságukban is teljesebb vonásokat őriztek meg, mint a románcok. A balladák fenséges atmoszférájukkal, a románcok derűs nyugalmukkal ragadnak meg. A ballada általában régebbi archaikus emberi állapotokat, egyetemesebb világérzést, a primitív pogányság, vagy a heroikus lovagvilág ihletett hagyományait őrizte meg, viszont a románcszerű dalok inkább az újabb évszázadokban keletkeztek. Ez a megoszlás kapcsolatban lehet azzal is, hogy északon a régi énekesrendek már eltűntek, míg a latin és latin-jellegű tájalkon még most is találkozunk utcai énekesekkel. Olyan helyeken tehát, ahol már nincsenek hívatásos énekmondók, ott a ballada már a nép ajkán él és így alkalmazkodik a népköltészet lélektani törvényeihez. Enről még később szó lesz.

Ezzel át is térhetünk egy másik kérdésre: a balladavilágot áthagyományozó énekesrendekre, egyúttal balladánk forrásaira és inspirációira.

Kezdetjük ott, hogy a középkori, illetőleg népi társadalom hosszú ideig írástudatlan volt, de a szakrális és artistikus kultúra iránt hasonlíthatatlanul fogékonyabb, mint a legújabb évszázadok, amelyeknek világképét éppen az írás-olvasás elterjedése valamiképpen laicizálta és racionális egyoldalúságba sodorta, egyben korunk szellemének egyik legfelnőbb vonását, a félműveltséget készítette elő.

A régi társadalomban az énekesrendeknek nagy megbecsülésben, olykor társadalmi tekintélyben is részük volt. A franciáknál *troubadour*, az olaszoknál *trovatore*; a németeknél *Spielmann*, nálunk *regős*, *igric*, *hegedős*, *lantos*, *énekmondó* néven emlegették őket. A hazai énekes hagyomány multjából csak két példát idézünk. Már *Priscos Rhetor* megemlékezik arról, hogy a hún király udvarában este fákllyát gyújtottak és két énekes jött be, akik maguk-költötte énekeket adtak elő Attila szájába adva, az ő harcairól és dicsőségéről. *Galeotti Marzio* Mátyás király udvaráról így írt: Itt a budai várban sokan vannak énekesek, akik hazai nyelven hősökről énekelnek a királyi asztalnál. Énekeseinknek a magyar történelmi hivatástudat fenntartásában, a hőskultuszban művelőköző nemzeti hagyomány ápolásában jelentékeny szerepük volt.

Az énekmondók valóságos élő újságosok voltak. Ha valami rendkívüli esemény: árvíz, tűzvész, elemi csapás, háború történt, azonnal megverselték, nemkülönbben a magánélet szenzációit, egyéni tragédiáit is. A nyers események az énekesek gyakorlatában mintegy riporteri feldolgozásra kerültek: színes formába öntötték, versbe foglalták, dallamot szereztek hozzá. Minthogy a középkori ember, majd a parasztság sokkal inkább helyhez kötött volt, mint a mai, azért nagy örömmel fogadta, ha egy-egy vándorénekes megjelent a községben és előadta műsorát. Az írástudatlan emberek emlékezete általában sokkal erősebb lévén, mint a miénk: a hallott történeteket, énekeket magukba rögzítették, elsajátították és mos már szöveg is, dallam is az írástlan népköltészet szellemé szerint alakul tovább.

A könyvnyomtatással terjeszkedő betűkultúra a ballada fejlődésében is lényeges változásokat idézett elő: a ballada mintegy olvasmányává válik. Eddig *hallgatói* voltak, auditív benyomások: az előadás ihletett rögtönzése, a személyes hangulatkeltés révén vált élménnyé. Most már azonban sokszor inkább csak *olvassák* azokról a különös nyomdatérmekekről: rölapokról, ponyva-íratokról, amelyeket olykor még maga az énekmondó árúsít a ballada közönsége között. Ezek a nyomtatványok rendszeren az énekes műsordarabjai is egy-üttal. Most már nem a közvetlen, megrázó hatás a fontos, mert a szöveggel és esetleg ábrával biztosítható vizuális mozzanatok nyomulnak előtérbe: az előadás terjedőssé, részletezővé válik, hogy az olvasó kíváncsiságát lekösse. A dallam teljesen háttérbe szorul. A tudákos, írásba rögzített szövegszerűség jelentékezése a balladai hagyományt megosztja. Egyrészt leszáll a nép körébe és sajátos módon alakul tovább, másfelől pedig az énekesek szerepét a *képmutatók*, olykor még az *énekes koldúsok* veszik át.

A képmutatók, vagy képmutogatók alkalmi énekesek voltak, akik valamilyen hajmeresztő „szencziót” dolgoztak fel és rendszeren dallamot is adtak hozzá. A szövegeket ki is nyomtatták és vásáron, búcsúk népe között árúsították. Ezenkívül a megénekelt események főbb mozzanatait freskószerű lapokon ábrázolták is és előadás közben felmutatták a hallgatóságának. A képmutatók feltűnése a könyvnyomtatással kezdődik, amikor a szöveget már sokszorosítani lehet.

A képmutatók szívesen dolgoztak fel ú. n. *moritásokat* is, amelyek erkölcsnemesítő, vagy megrikató célzattal gonosz mostohák, hűtlen szeretők, árvagyermek, megrögzött részegek in:ő példáját foglalják versbe. Sokszor valami gyűlkosságot, vagy rémtettet dolgoznak fel. Tárgyuk mindig borzalmas, de a végén ott van az igazságszolgáltatás és az üdvös intelem. Egyik-másik népballadánk forrása ilyen moritás volt. A képmutató-hagyományok az ú. n. boulevard-lapok illusztrált szenczióiban és a moziromantikában napjainkig élnek. Ma már nem igen keletkeznek moritások és nem lesz belőlük népballada. A képmutatók világát *Arany János* idézi *A képmutatók* című balladájában. Ő még látta őket.

Az ország egyes vidékein még akadnak énekes koldúsok, akik főleg *Jézus kinszenvedését*, *Mária keserűségét*, anyai fájalmát balladaszerű előadásban állítják a könyörületes szívű emberek elé. Balladáinknak ez a csoportja még alapos tanulmányozásra szorul. Egy bizonyosnak látszik: kialakulásukban a franciskánus szellemnek döntő része van.

A magyar népbállada eddig jellemzett hajtsái közös európai folklorehagyományban gyökereznek.

Még nem részesült azonban kellő hangsúlyozásban és elismerésben balladánknak az a csoportja, amelyben ősi magyar epikai hagyományt kell látnunk és amelyben a magyar költészetnek ősi, pogánykori szelleme maradt fent. Naív epikánkban ugyanis a hős első személyben szól magáról, önmaga zéngi az utódok álméltkodására saját hatalmát, vitézi tetteit, viselt dolgaiat. A költészet eredeti teljességében mágia volt. Régen a hős maga adta elő a maga életének sorsát. Később ihletett énekesek idézték, az első személyes formával mintegy kényszerítették az ének hőséneke szellemét az utódok közé.

Jakubovich Emília kimutatta, hogy a honfoglaló vezérek énekszerzése, önnön dicsőségüknek megörökítése voltaképpen ősi finnugor, illetőleg török hagyományokba nyúlik vissza. A vogul és osztyák hősénekekben a hajdankor dicső alakjai élökként szólalnak meg: az énekesek ajkán ők maguk szólnak az elragadtatott néphez. Ezt az előadási formát a magas műveltségű török népek is ismerték. E török epikumok maradványait azokból az Orchon és Jenisszei vidékén foltárt sírfeliratokból ismerjük, amelyeket *Thomsen* Vilmos dán tudós a magyar rovásírás segítségével fejtett meg. Ezeket a feliratokon is első személyben szól a hős magáról. Feltétlenül bizonyos, hogy ez a kettős: finnugor és bolgártörök inspiráció hatott, illetőleg tovább élt a mi naív epikánkban is.

Ezek az epikai megnyilatkozások kezdetben a történelmi hagyományokat is fenntartották és a nemzeti hivatástudatot: egyedül ápolták egészen addig, amíg az írott krónikák is át nem veszik a nemzeti múlt kultuszát. A magyar ősköltészet hagyományai, jellegzetességei az íratlan népköltészetben azonban tovább élnek. A középkori kódexirodalom és szinte az egész újkori irodalom a művelteké, az írástudóké: saját mondanivalójuk mellett is tükrözik az európai irodalmi divatokat. A népköltészet nem tartotta célszerűnek és szükségesnek az írásbeliséget, mert így hatása igen szűk körre korlátozódott volna és saját lényegével, az egyetemes emberi igényével került volna ellentétbe. Hovatovább az íratlan népköltészet azonossá vált a hagyományörző parasztság költészetével. Nem csoda tehát, hogy a naív epikánkra annyira jellemző elsőszemélyes formát a népköltészet őrizte meg. Így a XVI—XVII. században a halálraítéltek a siralomházban versben búcsúztak a világtól, előadván viselt dolgaikat, balszerencséjüket. *Thaly* Kálmán gyűjteményeiben több ilyen búcsúzó olvashatunk, ilyen a *Rákóczi László éneke a börtönben*. Ennek az epikai hagyománynak szelleme még a múlt század betyárdalában is feltűnik. Betyárjainkról tudjuk, hogy gyarlóságukban is sok spontán vonását megőrizték a magyar jellemnek. Onvallomásaikat bizonyára ismeretlen alkalmi verselők adták a szájukba, ez a lényegen azonban nem változtat. Egy szegedi példa:

*Rúzsa Sándor az én nevem,
Úsmerős is minden helyen,
Szöged város a lakásom,
Hatvan betyár a pajtásom.*

* *
*

Általában az a hiedelem, hogy Erdély a balladánaki klasszikus termőföldje. A gyűjtésekből azonban nyilvánvaló, hogy valamikor, az egész magyar nyelvterület összefüggő folkloregység volt, amit az is bizonyít, hogy a köztudatban székelynek ismert balladák jórészéneke (Kőműves Kelemen, Molnár Anna, Gonosz anya, Három árva, stb.) változatait, vagy legalább nyomait más magyar vidékekről is ismerjük. Mégis kétségtelen valami különbség: a székelynépbállada archaikus hangulatával szemben más magyar tájak balladakincsét modernebb tematika és a megköltés frissége jellemzi.

Vizsgáljunk meg most néhány erdélyi balladát.

Kőműves Kelemenné. Kriza János székely gyűjteményében, a „Vadrózsák”-ban (1863) tűnik fel először. Nemsokára egy hazai román író, *Grozescu* Julián plágiumvádval lépett elő. Azt állította, hogy Kriza román népballadákat töltötte át és székely eredeti gyanánt adta ki őket. Tiltakozott, hogy a román népköltészetet a magyarság kisajátítsa. Kriza természetesen visszautasította a gyanúsításokat. A *vadrózsapör* még sokáig folyt. A kérdés akörül mozgott, hogy melyik nép volt az átadó és melyik az átvevő. A szigorúan tudományos kérdés a kölcsönös nemzeti elfogultság miatt csak századunkban dőlt el, amikor kiderült, hogy mindkettőn egy közös harmadik forrásból, görög vándortémából merítettünk. Ma már az eredetiséget, nemzeti sajátosságokat nem a tárgyban, hanem a megköltésben, a formaigényben keressük. A népköltészet emlékezet *Shakespeare*, vagy *Arany János* „aggálytalanságára”, amikor valami útszélen talált témát teljesítenek örök alkotással.

Bár a *Kőműves Kelemenné* és a román *Manole mester* között kétségtelen a rokonság, mégis két külön ágból fejlődtek. A mi balladánk délszláv változatokkal tart rokonságot, ami azt bizonyítja, hogy a téma alföldi közvetítéssel jutott el Erdélybe. Nyoma van annak, hogy a szegedvidéki nép ismerte *Kőműves Kelemenné* történetét. A *Manole mester* valószínűleg meséből alakult balladává és így kevésbé balladaszerű, nem énekelték még „szét”. A román változatot az aprólékos részletezés, lassúság jellemzi. Nem tartozik bele szervesen a *Daedalus* és *Icarus*-motívum sem, amelyet valószínűleg a múlt század román műköltészeté csempézett a történetbe, hogy a román szellemnek az antik világgal való kapcsolatát bizonyítsa. A román változatban a kőművesek elveszik méltó büntetésüket. Ez nálunk hiányzik, hogy *Kőműves Kelemen* sötét sorstragédiája annál teljesebb és reménytelenebb legyen. A mi változatunkat az is sajátossá teszi, hogy a kisiút a könyörülő halál: édesanyja mellé ragadja.

Az a hiedelem, hogy valakit föl kell áldozni, hogy a megkezdett munkát jóvégre juttassák, messze, tudatalatti világban gyökerezik. Csökevényes formában ma is él: új házból hamarosan meg kell halnia valakinek. Ezért isznak áldomást, ha építés közben már „zöldágra” vengődtek. Ezért dobna először macskát az új házba. Ha már ez a végzet, hogy valakinek meg kell halnia, a gyanús természetű macska legyen az áldozat. Sokszor már az alapba építenek eleven kakast, vagy más jószágot. Az állat voltaképpen az embert helyettesíti. Régen, amikor nagy építkezéshez fogtak, rabszolgákat áldoztak fel, vagy árva gyerekeket, alkiknek halálát rokonságuk nem bosszúlhatta meg. Ez volt az építő áldozat a Föld megzavart szellemének kiengesztelésére, aki földrengéssel, árvízzel, vagy más elemi csapással állhat bosszút az embereken. Amikor tehát *Kőműves Kelemen*ék várépítéshez fognak és valakit fel akarnak áldozni, csak egy ősi törvénynek engedelmesskednek és valamiképpen a közösség javát vélik szolgálni. Amikor az áldozatra elszánják magukat, mindegyikük azt hiszi, hogy valami idegen kerül a kezük ügyébe, aki kívül esik a vérségi kötelékeken és így nem kell sajnálni. Az egységbe mindenki belemegy. Az adott szó, amelynek primitív társadalmakban kozmikus jelentősége van, kötelez. Az eskü szent. Sem *Kelemen*nek, sem *Manol*nak eszébe sem jut, hogy tiltakozzék, vagy ingatlomért könyörögjön.

A történetnek mindeneken túl — úgy érezzük — van valami örök emberi szimbolikája is: a férfiaknak minden dicsővő munkája csak az asszonyoknak örök, szakadatlan áldozatával, diadalmas engedelmességével lehetséges. *Kőműves Kelemenné* sorsa így nemcsak tragédia, hanem dicsőséges vértanúság is, a nő sorsnak kegyelemszerű teljessége.

Molnár Anna. Egyike legismertebb balladáinknak. Nyugatról került hozzánk, a románoknál szintén megtalálható. Valószínűleg a magyar változat a régibb. Román műköltők vették át tőlünk és tették népük közkincsévé.

Molnár Anna balladája a francia *Kékszakáll*-történetnek legkeletibb változata, amelyhez más elemek is tapadtak. Talán még a középkori európai bélpoklosság emlékezte is megcsillan benne. Az a babona járta ugyanis, hogy

ezt a rettenetes betegséget friss embervérrel gyógyítani lehet. A ballada hőse tehát valami elvetemült belpokos lehetett, aki fiatal nők vértől várt gyógyulást. A motívum később a Kékszakáll (Gilles de Reiz) történetével bővült, amely a XV. században „világszenzáció” volt és az énekmondók ajkára kerülve villámgyorsan elterjedt az egész nyugati kultúrközösségben, hazánkban is.

Ismerjük a történetet. Ajgó Márton elcsábítja Molnár Annát urától és karonülő kistfiától. A rengeteg erdőben egy fa alatt megpihennek. Miközben Anna Márton fejében: „keres”, föltekint a fára, ahol hat leányt lát felakasztva. Rádöbben, hogy órea is milyen sors vár. Csellel él és Mártont megöli. Oda-haza ura megbocsát neki.

A ballada legtöbb magyar változata happy end-del, csodálatos egymásra-találással végződik, de — főleg külföldön — tragikus megoldásai is vannak. A történet meglehetősen sablonos, sőt mindennapi. Adva van egy fiatal házaspár, amely egyhangúnak tetsző boldogságban él napjait. Egy kalandor megjelenésével azonban minden végtetessé válik. A Kékszakáll a kékmadarat kalandokban keresi. Keres valakit, de sohasem azt találja meg, akit keres. Kiveti tehát szívéből, megöli áldozatait, akiket talán éppen múltjának sötét végtetével hódít meg. Az elérhetetlent keresi és életével fizet érte. A házastársak közül Molnár Anna nem elégszik meg a családi élet csetlő-botló boldogságával. Ez a falusi Nóra többre vágyik. Nem veszi észre, hogy anyai és aszszonyi rangjánál többet nem kaphat. Keresi a szerelmet, azonban Ajgó Mártonban nem a szerelem nagylelkű lovagját, hanem koldúsát ismeri meg. Kegyetlenül csalódik, de erős marad. Van ereje visszatérni az élet megcsúfolt-rendjébe. Ami elzár, oltalmaz is. Az ura visszafogadja, nem tesz neki szemrehányást. Tudja, hogy felésége végül mégis őt választotta és ezzel házastársi esküjét mintegy megpecsételte. A házasság misztériumának alig van szebb dicsérete Molnár Anna csodálatos hazatérésénél.

A *Kádár Kata* is mindennapi, szinte banális történetnek indul, hogy azután egyetemesen érvényessé válik. A társadalmi rangkülönbségek örök küzdelmét olykor a szerelem is csak a halállal tudja megoldani. Népmesei motívumokra ismerünk benne: szívtelen anya, hűséges szerető, kalandokra induló legény.

A balladának külön érdekessége, hogy a XVI. században megjelent egy széphistóriaként való feldolgozása is. Valószínű azonban, hogy a *Telamon históriája* már az egykorú élőszavas hagyománynak tudákos feldolgozása. Ha ezt a terjedős, vizuális igényeket szolgáló változatot összehasonlítjuk a múlt században főljegyzett szöveggel, a dicséret mindenképpen a népi változatot illeti. A szöveg elkopott, széténekeltek, éppen ezért valami hallatlan tömörség, szikrázó drámai feszültség van benne. Olyan magávalragadó az előadásmódja, hogy a verselés hiányait szinte észre sem vesszük. Itt megjegyezhetjük, hogy a népballada botladozó verstechnikáját az emlékezet „kihagyása” magyarázza, amikor az énekes a verssor értelmére emlékezik ugyan, de alakjára már nem. A *balladai homályt* is részben a feledékenység okozza, amely a kevésbé jellegzetes részek elhagyására vezet. Természetesen az ösztönös művészi számításnak is része van a balladai történet „elhomályosításában”.

A ballada egyébként abba a világba vezet bennünket, amikor a társadalmi hierarchiának, szülői tekintélynek még föltétlen, szinte végzetserű érvényessége volt. Ez az „előítélet” nemcsak az urakat, hanem a parasztokat is jellemezte. Maga az egyén is elfogadta, mégha belepusztult is. Az élet arcnaikus felfogása nem túri a romantikát, mindig klasszikus rendre törekszik.

Amikor a két fiatal elbúcsúzik és Gyula Márton világnak megy, Kádár Katától, aki női mivoltánál, de jobbágyi állapotánál fogva is otthon marad, keszkenőt kap, amely majd színében meg fog változni. Igen mélyértelmű mozzanat: egyfelől megmagyarázható józan pszichológiával is. A két fiatal lélek annyira összetartozik, hogy feltétlenül megéri a másik sorsának rosszra fordulását és a kendőt pirosnak fogja látni. Valószínű azonban, hogy itt még a primitív lelki világ sajátos megnyilatkozásáról van szó. Ami az emberhez tar-

tozik, az képviselői gazdáját is. A rész az egészet is helyettesítheti. Kádár Kata lányorsának különös szimbóluma, lelkiének része a keszkenő. Csakugyan, gyászos halálát meg is jelenti Mártonnak.

Gyula Márton öngyilkossága talán még pogánykori eredetre utal, hiszen a középkor, de maga a parasztság is mélyen elítéli az öngyilkosságot. A halálon is diadalmaskodó, Isten kedvével találkozó szerelemnek csodaszzerű kifejezése, hogy a tóban összeülekezve találják őket és a holttestükből kinőtt két kápolnavirág is összefonódik az oltár tetején. Ebbe a virágba is beakasztják a halálukban halhatatlanná lett fiatalok lelke és megszólal; átkot szór Gyulánéra, amely bizonyára meg is fogam, de erről a ballada már — talán művészi számításból is — hallgat. Ez a sejtetés egyébként a legalkalmasabb módja az elragadtatott balladái közösség, előadó és hallgatóság összeigézésének.

* *
*

A magyar népballada különböző folkloretartományokba tartozik. Utalunk már bizonyos keleti sajátosságokra, továbbá nyugati összefüggésekre. A magyarságnak egyik legnagyobb és „legballadaibb“ történelmi élménye, a török hódoltság is mély nyomokat hagyott balladavilágunkon, hogy egyéb népi megnyilatkozásaink „török“ hangulatáról itt és most ne is beszéljünk. Két életstílus, két világerzés ütközik, mint valami vak végzet egymással. Számos balladánk nyilván a török időkben keletkezett, vagy legalább is török színezetet kapott. A török élmény nagy mértékben befolyásolta a délszláv népeket is, ami azután bizonyos magyar-délszláv balladaösszefüggésekhez vezetett. Külön, alapos tanulmányt, modern feldolgozást érdemelne Hunyadi Jánosnak, Szilágyi Mihálynak, Mátyás királynak, más magyaroknak a délszláv epikában való szerepe és jelentősége, mint annak a szolidaritásnak népköltészeti megnyilatkozása, amely a délszlávokat hosszú időközön át hozzájuk fűzte. Vizsgáljuk meg néhány török-ihlette balladánkat.

Szilágyi és Hajmási. A balladát több változatban jegyezték föl a XIX. század folyamán a Székelyföldön. Van azonban XVI. századi szövege is, a *Szendrei Névtelen* örökölte meg. Módunk van tehát összehasonlítani ezt a történelmi éneket a népballadai változattal. A nép egyetemes emberit formál az individuális jellegű, esetleges énekből. A történet még terjedős, a ballada klasszikusan tömör. A „széténeklés“ következtében nem tudjuk már, hogy mi volt ama bizonyos két kereszt szőlőnek története. Úgy éreztük azonban, hogy a balladai elmagyolálás artisztikus javára szolgált a történetnek.

A török császár udvarában raboskodó Szilágyi Miklósnak és Hajmási Lászlónak panaszos énekét meghallja a császár szép leánya. Megsajnálja és kiszabadítja őket, azonban ő is velük jön Magyarországra. Megmenekülnek, a török császár utánuk küldött seregét ők ketten lekaszabolják. Csak egyet hagynak meg hírmondónak. A két barát azonban a császár lánya miatt összetűz egymással. A végén a becsület győzedelmeskedik.

A történetben ballada és meseszzerűség archaikus egyvelegben keveredik egymással. A népmese hangja, hogy hét esztendeje vannak fogságban. Mesei túlzás a „gyalogösvény“ és „szekérút“ vágása. Ősi mondai motívum, hogy a legyőzött ellenségéből hírmondóul egyet meghagynak, aki hazatérése elrettentse a vereségéből való bosszúállástól az otthoniakat. Így kerültek haza egyébként valamikor a gyázmagyarok is.

A ballada különben a császár szép leányán, a halhatatlan női szolgálatkészségen épül fel. Hallja a rabok énekét s nem tud többé nyugodni. Megfeledkezik minden kockázatról, segíteni akar, ki akarja őket szabadítani. Voltaképpen ő is rab. Nemcsak azért, mert fogva van a hárem börtönében, hanem női sorsa értelmében is, aki a szabadító vőlegényre, Szent György lovagra vár. A menekülés sikerül, azonban újabb próbát kell kiállania. A két magyar, miután túljutott a bajon, elfeledkezik a közös szenvedésről és összevész egymással. Jellegzetes férfi magatartás: a baj elmúlt, nem férnek meg egymás

mellett. A lány kétségbeesik, de büszke is arra, hogy most viadal készül érte. Az ő pátoza sem marad el a két ifjúé mögött:

*Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlőcéből szabadult ifiak!
Érettem de soha ne vagdalkozzatok,
Hanem térdre állok: vegyétek fejemet!*

Nagylelkűségével mintha még szívtaná a férfiszervenvédeleyeket. A halál komor sejtelve ragad meg bennünket. A helyzet elviselhetetlenül feszült, kétségünk a kioltott emberélet áldozatára. A váratlan, szinte angyali sugallatra történő megoldás mintha már a keresztény humanizmus ihletné: a vak végzet, a kikerülhetetlennek látszó sora, a törökösség megszegyenül a kegyelem világa előtt. Szilágyi Miklósnak eszébe jut, hogy neki odahaza háttel elköötözött hites felesége van. Ez a győzelem nem kisebb, mint amint a török seregeken arattak.

Fogarasi István. Egyike legkerekébb, legművészebb formában fennmaradt balladáinknak. Fogarasi István a maga testvérhúgát a török császárral jegyezte el. Mikor a lány ezt meghallotta, az volt a kívánsága, hogy inkább haljon meg:

*Meghallgatá Isten az ő kívánságát,
Ada Isten neki egy jó vig vacsorát,
Vig vacsora után könnyű betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimúlást.*

A török császár eljött jegyeséért, de már csak holttestét találja. Nagy tisztességgel akarja elemettetni, de Fogarasi most már nem adja neki:

*Hadd nyugodjék itten apjával, anyjával,
Apjával, anyjával szülötte földiben.*

Ebben a balladában is valami örök emberi érvényesség nyilatkozik meg. Milyen mindennapi dolog: egy leányt akarata ellenére hozzáeröltetnek valakihez. Ebben a kényszerítésben sokszor maga az elháríthatatlan végzet jelentkezik. Fogarasi István úgy érzi, hogy elárvult húgának kezével szabadon rendelkezik. Számító hiúságból, avagy kényszerúségből a török császárral jegyzi el. A leány nem vitatkozik. Bátyja ígérte nem változtatja meg. Halálra ítéltetett, mert szerelem nélkül kell férjhez mennie, de Isten a halállal még megkönyörülhet rajta. Imádkozik, imádsága meghallgatásra is talál és a szeretet csodálatos diadalával, a hit ragyogó elégtételével hal meg.

Fogarasi Istvánt megrendíti húgának mennyei győzelme. A maga ígérete és húga vonakodása közötti ellentétet Isten oldja meg. Most már van bátorsága a török császár kívánságát megtagadni, pedig mintha a császár is szeretné a leányt, hiszen nagy tisztességgel akarja eltemetni. Férfiokosságukban megszegyenülve, mindketten érzik, hogy lelküknek jobbik fele örökre elhagyta őket.

* *
*

Idő híján nem foglalkozhatunk minden balladánkkal. Most, miután néhány, főleg Erdélyben virágzó balladát megismertünk, mutassunk be valamit más magyar tájak balladalkincséből is.

Fehér László. A ballada egy testvérpár sorsában az önfeláldozás tragikus megszegyenülését állítja elénk.

Fehér László lovat lopott, tömlőbe került. Testvérhúga, Fehér Anna szeretné kiszabadítani. A bíró azonban csak úgy hajlandó kiereszteni, ha Anna

vele tölt egy éjszakát. Bátyja figyelmezteti. Anna csakugyan hiába áldozza fel magát. A bíró másnap kivégezteti Fehér Lászlót. Anna átkával végződik a történet.

A ballada főleg a latin és germán népek között nagy nemzetközi elterjedtségnek örvend. Valószínűleg Észak-Olaszországban keletkezett és a XVI. században érkezett hozzánk. Balladáink újabb rétegéhez tartozik. Napjainkig országszerte számtalan újraköltésével találkozunk, de patétikus hangjában, ritmikájában még mindig érezzük a ballada nagy stílusát.

A hősnő, Fehér Anna. különös népi Antigoné, aki kettős erkölcsi kötelesség előtt áll és akár egyiket, akár a másikat teljesíti, mindenképpen bűnhődik azért, aminek nem tehetett eleget. Ha nem hozza meg szüzességének áldozatát bátyjáért, egész életében vádolná a lelkiismerete. Az áldozat megtörténik, azonban hiábavalónak bizonyul, mert a bíró nem könyörül meg bátyján. Mintha a renaissance újpogány végzethite ülné meg a balladát. Nem érezzük benne a keresztény elégtétel szellemét, inkább a görög tragédiák komor fátuma kísért bennünket. Fehér Anna valami abszolút jót akar és mégis rettenetesen meg kell bűnhődnie. Elveszti bátyját, elveszti a maga emberi önrzetét, lányágának koronáját, női méltóságát és mégis úgy érezzük, hogy csodálatos tisztasággal, angyali fehérséggel kerül ki ebből a sötét éjszakából.

Egy másik Alföldszerte elterjedt ballada *Szűcs Mariska* szívreható története. Keletkezése, elterjedése világosan áll előttünk, szinte klasszikus példaként a ballada születésének. A borsodi *Mezőcsátón* 1825. egy nagyon szép sánta leányt, Szűcs Máriát egy legény féltékenységből megölte. Az eseményt egy odaváló népi versfaragó, *Új Péter* megénekelte. Ennek nyomán főleg az Alföldön általánossá vált. A szöveghez számos archaikus balladaformula tapadt és teljesen a népköltészet lélektana szerint módosult.

Farkas Julcsa. A hagyományos paraszteleb és a modern technika tragikus összeütközését, a gépből áradó komor végzetet tudtunkra egyedül ez a balladaszerű történet örököltette meg. *Zenta* vidékén, 1886 nyarán egy parasztlánynak, Farkas Julcsának cseplőgép-szerencsétlenség oltja ki az életét. Julcsát elnyeli a gép dobja. Hiába van ott a bátyja, vőlegénye, édesanyja szeretete, a zsidó orvos segítő szándéka: az emberi szív tehetetlen a modern Leviathánnal szemben. A civilizáció a csodát nem ismeri, halálra ítélné magát, ha könyörületlen lenne az ember iránt.

* *

Amikor a balladára gondolunk, általában mindig valami tragikus telítettségű világ villan meg előttünk. Vannak azonban olyan balladáink is, amelyek előadásmódjukban teljesen balladaszerűek, hangulatuk azonban valami boldog derűben oldódik fel. Hiányzik belőlük a feszültség tragikus megoldása, a halál. Balladáinkban a halál mindig a kiteljesedett, tovább már nem fokozható életnek szükségszerű következménye. Vannak olyan balladáink is, amelyek szinte játszanak a halállal, ezért árad belőlük az életöröm mozarti teljessége.

Sási kígyó. Egy lánynak mérges kígyó mászik a kebelébe és senki; édesanyja, apja, bátyja nem meri kivenni. Csak a mátkája segít rajta, aki inkább ellesz félkeze, mint szerelme nélkül. Emre azonban nem kerül sor. Van olyan változat is, amelyben a vőlegény kígyó helyett aranyat talál, ami megalapozza házasságukat is. A ballada szerelem próbájának közkedvelt példája. Ilyen a *Cifra szabólegény* és az *Egyszer egy királyfi* is. A történet keresetlen egyszerűséggel épül fel. Mintha az Írás szavát világítaná meg: az embernek el kell hagynia apját, anyját, testvérét: azért, akit szeret.

Pálbeli Szép Antal. Egyik gyöngyszeme a magyar balladaköltészetnek. Változatával, a *Görög Ilonával* egyetemben szintén a szerelem próbájáról, boldog szorongásáról szól.

Pálbeli Szép Antal panaszkodik édesanyjának, hogy Varga Ilonáért meg

életi halnia. Édesanyja csodamalmot, majd erős hidat csináltat, de Varga Ilona nem jön el megnézni. Erre a legény holtak téteti magát. A halottához most már Ilona is eljön.

*Kelj föl fiam, kelj föl, Pálbeli Szép Antal!
Kiért te megholtál, kapud előtti sétál.
Kelj föl fiam, kelj föl, Pálbeli Szép Antal!
Kiért te megholtál, udvarodon sétál.
Kelj föl fiam, kelj föl, Pálbeli Szép Antal!
Kiért te megholtál, most a lábadnál áll!*

*Sohasem láttam én ilyen szép halottat!
Szeme mosolygólag, szája csókolólag,
Lába felugrólag.*

A szerelem erősebb, mint a halál, így tanít bennünket az Énekek éneke. Az emberi lélekben a kettő ott fészkel egymás szomszédságában. Balladánkban a két érzés csodálatos békeségben, földöntúli örömben egyesül egymással.

Júlia szép leány. Balladaköltészetünk egyedülálló remekelése.

*Júlia szép leány egykoron kimöne,
Búzavirág szödni a búzamezőbe.
Búzavirág szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.*

Virágszedés közben látomása támad. Az égből gyalogösvény ereszkedik le, amelyen fehér bárány közeledik feléje. A nappal, holddal, fényes csillagokkal tündöklő bárány Júliát az égbe hívja, mert hija esett odafönt a szűzek seregének. A leány otthon elmondja látomását és kéri édesanyját, hogy még életében sirassa el. Az édesanya megrendül, amikor leányának megdicsőülését látja:

*A mennyei harang húzatlan szólalék,
A mennyei ajtó nyitatlan megnyílek,
Jaj az én leányom oda bévezeték.*

Ami a ballada előadását illeti, megfigyelhetjük benne a népköltészet egyik jellegzetes vonását, az epikai kedv széles hömpölygését. Nem siet, ráér. Ugyanazt az eseményt, a látomást még egyszer halljuk, mégsem találjuk unalmasnak. Az ismétlés mintegy hitelesíti a csodát. Ez az ünnepélyes, szinte liturgikus lassúság szintén jellemzi a népköltészetet.

Nem véletlen, hogy Júlia *búzavirág*ot megy szedni. Ismeretes a búzavirág dicsékvése: belőle lesz Jézus teste. A *fodor fehér bárány*, vagyis az Agnus Dei a magyar román korba, az Árpádikor archaikus világába vezet bennünket vissza, különös bizonyosságként a népemlékezet szívósságának. A kor reprezentáns Megváltó-szimbóluma még nem a feszület, nem a keresztfán függő Istenember, hanem a mennyei Sion-hegyen álló Bárány.

Jellemző a múlt század agnosztikus szellemére, hogy a balladát mindenképpen iparkodtak magyarázni. Gyulai Pál a szombatosok rajongó szektájára gondol. Mások a pogány csodaszarvassal hozzák kapcsolatba. Eppen csak a középkori Bárány-misztikára, a középkor elragadtatott, hallgatással és csodálatos látomásokkal teljes világára nem gondoltak. A balladában az Apokalypsis diadalmas Bárányáról, Jézus Krisztusról, az Örök Vőlegényről van szó, aki méltónak találja Júliát arra, hogy személyesen jöjjön el érte és a mennyei karba, a szent szűzek közé ragadja.

Az Öszövétség szerint a hosszú élet mennyei ajándék, emberi tisztesség.

Az Újszövetség az életet már nem az idő, hanem a kegyelem mértékével méri. Angyali kiváltság fiatalon, ártatlanul méltónak találta a halálra. Júlia boldog. Még neki sem olyan könnyű azonban az élet csodálatos komédiájától megválni és kéri édesanyját, hogy életében sirassa el.

A ballada átszellemült tanulsága a középkortól és a mai parasztságtól, ettől a halhatatlan középkort hordozó világtól nem idegen. A halál nem végzet, nem sorstragédia, nem befejezés, hanem valaminek halhatatlan kezdete: kinyilatkoztatás annak, aki már elment és boldog várakozás, praeludium annak, aki még itt maradt ezen a földön. Szabad sírni, illik rajta szomorkodni, hiszen a menyegzőn is sírni szokott a menyasszony és az örömanya, de még mindketten tudják, hogy a halál a mennyei lakodalmom kezdete. A modern ember már alig tudja, hogy itt miről van szó, de érzi, hogy valamiből kima-radt és olykor honvágy szállja meg, amikor a középkorra és parasztságra, szentek és költők választottságára, Júlia szép leány halhatatlan dicsőségére, egyáltalán a végzet és kegyelem örök emberi balladájára gondol.

Irodalom. Tanulmányunk a szegedi egyetemen az 1945/46. iskolaév II. felében, hasonló címen tartott előadásoknak vázlata. A rendelkezésünkre álló idő szűkössége magyarázza az itt-ott jelentkező aránytalanságokat és hiányokat. Az eddigi eredmények nyomán összefoglaló képet akartunk a magyar népballada világáról rajzolni. A kutatás bizonyára észreveszi benne a magunk újabb szempontjait is. A következőkben a fontosabb irodalmat közöljük:

Greguss Ágost: A balladáról. Budapest, 1886. *Gragger Róbert: Magyar népballadák.* Budapest, 1927. *Buday—Ortutay Gyula: Székely népballadák.* Budapest, 1935. *Kálmány Lajos: Szeged népe.* Arad—Szeged, 1881—1893. *Dános Erzsébet: A magyar népballada.* Budapest, 1938. *Tolnai Vilmos: A képmutogató eredete.* Ethn. 1921. *Jakubovich Emil: Honfoglalási hősi énekeink előadási formájáról.* Magyar Nyelv 1931. *Kádár Imre: A havas balladái.* Kolozsvár, 1932. *Domokos Pál Péter: Mert akkor az idő napkeletre fordul.* Kolozsvár, 1940. Mindezekben a művekben a további részletes utalások is megtalálhatók.

Bálint Sándor

Csend öln

*Kék katáng felett, kék dongó dönögve száll.
Kék szőlőszem mosolyog a sárga lomb alul.
Kék égről a nap lassan kék tóba hull.
A kék messzi már halovány lángban áll.*

*Alkonyodik. Hűvösödik. Zúgni kezd a szél.
A házmélyén tűz lobban. Füstje szárny talán?
Rezeg a venyigesor a hegynek hajlatán
És zengni kezd. Lágycsengő hangja kél.*

*Lányokat rejt. Énekelő nimpha-rajt.
A bokorsűrű kitárul, síp rikolt
S a pán haja csillan. Nem. Az őszi hold.*

*S már ezüst tenger a tájék s benn a hegy,
Mint valami kék csolnak ring s rajta én
Lebegek az álomszülő csend öln.*

Borsi D. József

Rézmetszet*

Olmos²lassan verte a zápor
 az őszi fák alatt,
 egy²egy kóbor levél a fákról
 haja közé akadt...
 lába nyomát az út sarából
 az álom lopta el,
 szemén meglibbent még a fátyol,
 botját úgy dobta el,
 mikor kiért a nyílt mezőre,
 kitárta két kezét
 s úgy sietett, futott előre,
 akár a messzeség...
 egyszerre eltűnt a kanyarban,
 az ázott fák alatt,
 foga között dudolta halkán
 dalát az alkonyat.

(1943.)

Vidor Miklós

* A költő sajtó alatt lévő „Határon“ című verseskötönyvéből.

Homokországban*

A következőkben azt fogjuk kutatni, hogy milyen témák „izgatják“ Mórában a prózáírót. Ezt a kérdést nemcsak azért kell felvetnünk, mert Móra írásai mellett szinte elenyésző a költői termése, hanem azért is, mert a prózáírónál általában természetesnek vesszük, hogy témáit önmagukban nézi és a valóságot, a tárgyi világot nem akarja kiforgatni eredeti — elemi — mivoltából.

Számolnunk kell természetesen azzal, hogy a „valóság“ a legnehezebb ismeretelméleti kérdések egyike. Ha nem tudjuk eldönteni, mi hát voltaképp a valóság, akkor nyilván magával a vilóságábrázolással szemben is kételyeink és aggályaink támadhatnak. Bizonyos azonban, hogy az írói ábrázolásban a valóság sohasem választható el szervesen az ábrázolótól magától és így tulajdonképp minden realizmus szükségképpen lírai is, akár jelképes értelmet akar tulajdonítani a megismert valóságnak — önmagán túlmutató értelmet — akár sűríti és halmozza a valóságelemeket, mert így is „önmagán túlmutató“ arányokban és felfokozottságban állítja elénk a tárgyi világ képét.

* Fejezet egy Móráról szóló nagyobb tanulmányból.

Tudjuk, hogy Ady korában a valóság, melyet a realizmus — naturalizmus már „valóságszörnyeteggé“ sűrített, — hatalmas lírai izgalmat keltett. A tudomány, és a tudományos igényű irodalom addig szolgálta ki a „valóságot“, míg az föléje nem nőtt a teremtő, hívő, eszményeket és illúziókat kergető embernek. Ady lírája volta-kép nagyszabású kísérlet arra, hogy a költő, — aki mindig vátesz is — megint föléje kerekedjék a nyomasztó *tényhalmaznak*, melyet a tudomány, világnézeti batyunak, összehordott a „modern“ ember számára. „Istenkereső-lármának“ neveztük a költészetét és ezzel azt akartuk mondani, hogy — csalódottságában, megcsaltságában és csömörében — valami valóságfölötti okot keresett, azzal az ősi, ösztönös — vagy ha tetszik: babonás — érzéssel, hogy az *ok* megtalálása a valóság-folyamat, vagyis az élet *célját* is meg fogja magyarázni. Megnyugtató módon azonban nem találta meg ezt az okot és így hiába látta *másnak* a valóságot, mint az átlagember, a látásmódja mégsem tette *mássá* számára a valóságot, mint elrendelt, önmagából kimozdíthatatlan „muzáj“-nak és így Ady szimbolikája mögött tulajdonképp ugyanez a valóságszörny leselkedik, mint a természet-tudományos naturalizmus „valóságmásolatai“ mögött.

Mindezt azért említettük, hogy Móra másfajta valóság-ábrázolására hívjuk fel már előre a figyelmet. Már költői terméséből is láttuk, hogy ha mondanivalójával szeret is valamilyen „eset“ mögött megbújni, ezt az esetet nem önmagában nézi, helyesebben csak olyan valóság-elemeket vesz belőle észre, melyek belső szemléleti képét nem zavarják meg. Amennyire nem sodorta magával a kor nagy lírikusainak váteszi izgalma annyira nem akart más vonatkozásban sem a valóság „mélyére“ jutni. Az oka valószínűleg az, hogy valóság-tiszteletben nőtt fel — a paraszti, szegény-emberi életformának ez a természetes velejárója — és a valósággal szemben nem az volt a gondja, hogy megismerje, hanem hogy elviselje.

Higyjük el, hogy az elviselés mikéntje, lehetőségei épp olyan „lírai“ izgalmat kelthetnek a Móra-szabású költőben, mint másokban a megismerési-láz. Látni fogjuk majd, hogy Móra nem törődik a valóság ábrázolásával a realizmus és még kevésbé a naturalizmus esztétikai követelményei szerint. A valóságot annyira ténynek látja, hogy inkább csak nyilatkozik róla, de nem elemzi, nem éri bonyolult okokból született okozatnak. Azt is hozzátehetjük még, hogy a dolgokról és emberekről nem annyira belső mivoltuk szerint nyilatkozik, hanem lírai érdekeltsége, vagy még inkább: ősi tudása szerint. És ha most azt mondja valaki, hogy ez szubjektív álláspont, azt kell rá felelnünk, hogy Móra — az elbeszélő — lényegében mindig olyan területen maradt, olyan témakörben mozgott, ahol ezzel a szubjektivitással is a — valóságot mondhatta.

„Lírai“ valóságképezék őseleme kétségkívül a paraszti-élet: valósággal époszi méretűvé nőtt meg a tollán, anélkül azonban, hogy voltaképp époszt akart volna róla írni. Valahogy inkább a „csodás-elemnél“ maradt meg: parasztjai nem teremtő, sorsformáló — esetleg reformvágytól fűtött — emberek, hanem egy ősi, mitikus életforma függvényei. Nem tudjuk Móra parasztfiguráit megérteni, ha nem boncolgatjuk azt a képet, melyet az író a paraszti élet mö-

göttes színeiről rakott össze egyik legjellemzőbb könyvében, a *Georgikon*-ban.

A *Georgikon* tulajdonképpen nem „szabályos“ könyv, hanem különböző helyen megjelent tárcacikkek későbbi gyűjteménye, mégis csodálatos egység — egységes hangulat, egységes stílus — jellemzi. Ez az egység csak az író legmélyebb mondanivalójából születhetett meg, abból, amit a paraszti élet — és persze, a maga emberi élete — „csodás elemeiről“ tudott mondani. Egyik méltatója helyesen látja meg, hogy „a parasztról vallott felfogását ebből (a *Georgikon*-ból) ismerjük meg a legjobban“ és ha nem is indokolja az állítását bővebben, az okot mégis jól sejtí: „A parasztot csak a maga helyén és környezetében szerette.“

Ezt kell látnunk tehát a *Georgikon*-ban: a paraszti élet természetes hátterét. Felvetődhet ugyan bennünk a gondolat, hogy az író — részben orvosi tanácsra, részben a városi „kultur-élet“ iránti undorából — menekülésre határozta el magát, és mivel csak „Homokországba“ tudott menekülni, hát megszépítette a maga számára a szegedi Alsó-tanyát, illetve vendéglátó barátjának makói gyümölcsösét. De nem az a fontos, *mi elől* menekült a költő, hanem inkább az, hogy *mihez* menekült *vissza*. A sorrend tehát nem az, hogy menekült, hanem fordítva: ahhoz menekült, amit szépnek tudott.

Vajjon ki megy vissza elemző, okkereső igényekkel legrégebb emlékei mese-országába? Tudjuk, hogy ez a mese-ország maga volt a szintiszta valóság, de már csak az ízét érezzük. Nem azt keressük, hogy *mi* volt, hanem inkább azt fájlaljuk, hogy csak — volt. Móra sem azért ment Homokországba, hogy „elemesse“ ezt a világot, hanem hogy vissza idézze ott emberi élete messzi emlékeit: a növények, állatok és „ősemberek“ világát. Époszi arányokat sejt e mögött az élet mögött, mint valamikor a görög a végtelen tenger mögött: talán ép ez az arányérzéke gátolta meg abban, hogy „tudományos“ okokat keressen Homokország élete mögött. Ős-okokat keresett, mint a mitikus idők embere és üzengető hangokat hallott maga felé áramlani.

„... Homok, homok, homok, egynapi járőföldre mindenütt homok. Az az aranycsillámú szép fehér homok, amit csak a latin neve érzékeltet igazán, a *harena*. Ebben benne van a tenger hullámverése, a szelek tánca, a déli verőfény szikrázása és a holdsugarak játéka e geológiai tiszta mezők felett, amelyek aeonok malmában öröltettek és szitáltattak és melyek még mindig emlékeznek tenger-korukra. Fűvel-fával megiké-
thetik a homokot, elhitethetik vele, hogy ő erdő, rét, búzamező, szőlő-
és kukoricaföld: de a hangja, az örök zizegése ma is az ős-óceáné. Ezt nem tudja megenni se az aszfalt, se a kőszikla: „a homok mindig be-
szélget maga-magával.“

Ki érti a homoknak ezt az ősi beszédét? Az író ugyan azt fogadta, hogy „fák, füvek, felhők, szelek, madarak és mindenféle tücskök-bogarak“ lesznek (a *Georgikon*) hősei, „az emberek pedig irgalmatlanul kizáratnak belőle“, de ezt nyilván csak a *kövi emberekre*

érthette. A Georgikon embereit a kultúra még nem szakította ki a „fák, füvek, felhők, szelek, madarak és mindenféle tücskök-bogarak“ ősi közösségéből, úgy hogy inkább „öslények“-nek hatnak, akik szinte külön nyelvet beszélnek és külön törvények szerint élnek — ösztöneik legmélyén — egy szűkre szabott rezervációs-területen.

Könnyű volna most azt mondani, hogy az öreg Habi — a Georgia ősparasztja — azok közé a *figurás* parasztok közé tartozik, akik Móra író-elődjainél is szerepeltek már és akiknek lényegében az a dolguk, hogy a csavaros eszükkel és a „bolond beszédjeikkel“ elszórakoztassák a városi népet. Csakhogy Habi-nak semmi dolga a városi néppel, legfeljebb azokkal a hivatalos urakkal, akik néha mégis elvetődnek erre a rezervációs területre és jót nevetnek a kiöregedett betyár — hivatalosan kerülő — szócsavarintásain, „fabulás“ szószátyárkodásán. Ilyen értelemben — kifelé való életében — Habi is „figurás“ ember, de igazi életét, döntő emberi magatartását mélyebb törvények szabják meg, olyan törvények, amelyek leginkább ennek a praecivilizációs életnek a babonáiból villannak elénk.

Elég itt egyetlen jelenetre rámutatnunk, arra a jelenetre, mikor az öreg Habi ördögöt idéz, kincset keres és embert szelidít az ősi — homokországi — metafizika szabályai szerint. (Maga a kincskeresés a legősibb kultikus mozzanata a paraszti életnek: jelképesen ma is kincsert túrja a földet.) Az író maga, mókás kedvében van ugyan, de még így is érezni, hogy tiszteletben tartja az öregek Habi sámani, őspapi méltóságát. *Megnő* az öreg Habi az éjtszaka sötétjében; nem *bolond*, hanem bizony *mágus*, aki hisz az ősi, kultikus formák és szavak ördögidéző hatalmában. Jellemző egyébként, hogy a temérdek kincs már csak halotti torra kellene neki — talán ezért is tudnak csak a *Habiak* ördögöt idézni: korábban a kincs megzavarta volna őket. Különbösen is, Homokországban, az ősemberi életfokon, minek is a kincs? Az ember akkor fényeskedik itt, amikor temetkeznek.

Habi tehát tudja a *Dromo* ördög imádságát, de tud „szelidebb“ dolgokat is: kőkorszakbeli diorit baltáját Luca napja előtt nem adja oda senkinek, mert aki ennek a napnak az éjtszakáján ezzel a baltával fejbeveri magát, meglátja a föld gyomrában a incset. Hogy Luca napja *után* odaadja-e majd a baltát valakinek, az nem tűnik ki az író beszámolójából, de az bizonyos, hogy a fejbeverés megtörtént, mert Habi tudja a *töthelyet*, azt a helyet, ahol felveti magát a kincs. A kincs felvevéséhez azonban négyen kellene. „Három embőr, meg egy nem-embőr (asszony). Az egyik embőr húzi, a másik embőr locsoli szentölt-vízzel, hogy az ördög, aki rajta ül az üstön, elijedjen róla.“ A három férfi egyenkint az öreg Habi, aztán az író és Szűrös Pap Jóska, aki egyébként „kutya erős gyerek és a háborús világban ököllel vert agyon valami gyüttmöntet“. A *nem-embőr* az öreg Habiné, akit, ha fehérnép is, már nem kell féltetni az ördögtől.

A „töthely“ a *Rívó-erdő* szélén van. Pap Jóska fejére zabos zsákot húzott az öreg sáman, Habinéra vászonzacskót, az írónál megelégedett a szembekötéssel. Kísérteties vihogás-sivítás hangzik: bagolyhuhogás, róka-vakkantás és varjú-károgas ijesztgeti a kincs-

keresőket, de hiába mesterkednek az ördög cimborái, Habi belekezd az ördögidéző imádságba:

„Kényszörítetek tégödet Drómó, a három erősségükre és a két hatalmasságokra, hogy mögjelönjél tisztos társaságunkban fekete bakkecske képében és néköm a kijelöntött kilencszázkilencvenkilenc vadonátúj ananyakkal szolgálatomra lögyél...“

Nem is lett volna semmi baj, ha Habiné el nem kiáltja magát a döntő pillanatban: „Jézus, segíj!“ Úgy érezte hirtelen, hogy valaki megfogta a lábát, de akárhogy volt is, Jézus urunk nevével mégsem lehet ördögöt idézni. A férfiak mégis nekifognak az ásásnak, valami gepida vagy jazig harcos sírját hányják fel, és így kincs helyett csontvázra akadnak. Habi — a sámáni tekintély megóvása céljából — ráolvassa Szűrös Pap Jóskára, hogy az ő rég agyonvert gyöttmentje a szerencsétlen és ráparancsol az ijedt legényre, hogy a lelke békéjéért temesse el tisztességgel a mezítelent: takarja be a szűrével.

Emberszelidítéssel végződik tehát a tréfás jelenet és úgy érezzük, az író nem véletlenül fordította ilyen végre Habi sámánkodását. Babonás formák között, de mégis erkölcsös dolgot művel és ez jellemző egész lényére. Tulajdonképp, *amoralis* lény, a fák, madarak és egyéb homokországi élőlények törvénye szerint, de amoralitása csak védekező természetű: élni akar, de nem akarja ezért másvalakibe belefojtani az életet. A „szerzés“ mikéntjében Habinak, a kiöregedett betyárnak valószínűleg most sincsenek aggodalmai, de ez a szerzés itt, ebben az ősi tenyészetben — vagy általában a természettel való élettani közösségben — alig több annál az ösztönös törekvésnél, hogy valahogy mégis megélhessen. Nem kell éppen arra gondolnunk, hogy ez az „élettani erkölcs“ másképp értelmezi az enyém-tiéed fogalmát, mint a kapitalista városi ember, vagy módosabb gazda, inkább arra akarunk rámutatni, hogy ha a Habi-féle paraszt „világmagyarázat“-ba fog, tulajdonképp természet-magyarázatot művel és ma már csak ebből az ősi — babonás — tudásából érezhetjük ki közösségtudatát, a természet jelenségeivel kapcsolatos erkölcsi, vagy egész metafizikai érdekelttségét. A pillék nem hernyóból lettek, hanem „elátkozott föld“ porából, vagy talán a tengerből jöttek. (Tenger-virágok, ahogy a Tiszának is vannak „virágai“.) A világ végét is igen érdekesen magyarázza meg egy öreg *nendő*. A Döncő (göncöl) szekérjébe három ökör van befogva. A középső fölött van egy szikra-csillag, azt úgy hívják, hogy „hüvelyk-pici“. „Ez mindig ugrál az ökörrre, oszt addig ugrál, még eccör csak rajta marad, oszt akkor lössz a világ vége.“

Így villannak meg a paraszti metafizikában a kezdet és a vég — a levés és elmúlás — titkai, de mindez persze itt lélektani szempontból fontos: a Habi-féle sámánok azért merik a világot magyarázni — és az ördögöt megidézni, mert nagy és örök erők zajlását érzik maguk mögött. Nem „civilizált“ parasztnak még, a „komfortot“ még nem keresik a „modernül berendezett“ lakásban, mert vala-

hogy még Isten-tenyerén élnek és a kultúráról körülbelül még az a véleményük, mint Habinak, mikor ostornyelével a város felé mutatott:

Ott már a város füsti piszkolja az eget!

A „homokországi remeté“ viszi haza rázós szekeren és valószínűleg ugyanazt gondolja, amit a remete, csak hát ő nem költő és így inkább szemléltető mozdulatokkal fejezi ki gondolatait, nem pedig „úri“ beszéddel.

„Még látszanak az erdők, még vissza lehetne szaladni beléjük, befeküdni a fehérbőrű nyírfák alá, fogadni vándormadarak búcsúlatogatását, pók-takácsoknál megrendelni a bikanyálból szőtt ezüst-szemfedőt, vetkező fák aranyesőjében elaludni, fekete varjúpapok circumdederuntja mellett besüppedni a földágyba és gólyahír-hóban föléledni, levélben zöld napfénynek, virágban kék napfénynek...“

Habi nem tudna ilyen szépen beszélni, de azt viszont az írónál is jobban tudja, hogy „tűzről, vízről és levegőről nem való csúnyát mondani“. Móra csak szebben tudja, amit Habi, de nem tudja jobban: Homokországban valahogy csak „papi“ lélekkel lehet járni. Nem szabad persze arra gondolnunk, hogy az efféle öreg sámánok az „erkölcsi megtisztulás“ érzésével járnak a maguk „templomába“. Nem, erről szó sincs, de érzik még a kozmikus odatartozást, érzik egy ősi, mitikus erő konkrét jelenségein keresztül a maguk emberi életének a meghatározottságát. Passzívak, de ugyanakkor céltudatosak és vakmerőek is, mint a gyerekek, akik mögött ott áll az *apa* tekintélye és hatalma. Alkalmazkodnak, mert ismerik az apai muszáj hatalmát, de ugyanakkor — kifelé — szinte gátlás nélkül mernek ficáncolni, mert amit tesznek, az apai erő árnyékában teszik.

Így aztán Hebinak a természetről való tudása keményebb, plasztikusabb képekben formálódik meg, mint Móraé. Érdekes adatot kapunk erre, ha az állatokról szóló tudásukat vetjük össze, illetve azt nézzük, hogy az író milyen természetrajzi ismereteket szerzett az öreg Habitól, és milyeneket tudós könyvekből. Amit Habitól tud, érdekesebb. Idegenben kódorgó kutyát például úgy parancsol haza az ember, hogy a koci jobb hátsó kerekével feláll a kerítés kapujában a *látóköre*, négyszer átkiált a keréklyukon a világ négy tája felé, és ráparancsol a csatangoló ebre, hogy estére jöjjön haza. De tud efféle titkokat a sasról, fogolyról, hollóról, ölyvről és ha a nagy Brehm — tudományos alapon — különbeket is tud mesélni, Móra tudása jobb forrásból való: a paraszt szándéktalan észrevevéséből. (Lehet persze, hogy az író is evett a szarka húsból, mert annak, aki ebből eszik, „olyan éles lesz a szeme, hogy keresztüllát a legélesebb szitán is.“) De mihelyt Móra tudós megfigyeléseivel ír, valahogy vét a homokországi természetmagyarázat stílusa ellen és bizony kicsit tudákossá és terjengőssé válik.

De hogy mindjárt a stílus kérdésénél maradjunk, könnyen azt mondhatja valaki, hogy szép dolog, ha Móra — a költő — a Georgikonban himnuszt ír a fákról, virágokról, méhecskékről, pókokról,

darazsakról, meg a csiga-bigáról, magának a parasztnak a „természetimádó” stílusa azonban nem himnikus, mert ő bizony a fát kivágja, a virágot lekaszálja és a csigabigát eltapossa. Így hát csak afféle rousseau-i rajongás mondathat vele olyanokat, hogy a pöleldős-ben (főerdészben), aki életét Homokország befásítására szentelte, a fák „lelke” él: a tölgy úri méltósága, a juhar derült nyugalma és az akác szelíd magyar bánata.

„Csak egy fehér pillangó ülhet olyan nyugodtan az Isten kinyitott tenyerén, mint ahogy ez a szürkefejű ember áll az élet hajlatán a növekedő árnyak völgyében. És hogy csak egy gyereknek lehet olyan tiszta és egyrétű a lelke, mint ennek a pöleldősnek, aki azzal játszott a végig az életet, hogy erdőket ültetett a homokba és arca verejtékével kertet csinált a sívó homokból. Istenem, milyen nagy költő ez az ember, aki ilyen szépet tudott álmodni és milyen boldog az a költő, akit túlélnek az álmjai.”

Valóban, a Habi-ak nem írának ilyen panteisztikus rajongással a fákról, de azért Mórának mégis igaza van, mikor a homokországi paraszt ősi természetrajzi tudását és a fák „jellemét” együtt emlegeti a *Georgikon*-ban. Nem hisszük, hogy a paraszti szemlélet tagadni akarná, hogy az eperfa igenis házi-állat (le is nézik a többiek), a tölgyek higgadtak, tempósak és kevélyek, mint a nagygazdák, az öreg fűzek kedélyes, kövér kanokok, a juharok vidám bohémek, a fekete nyárfák Homokország komor „búsuló-betyár”-jai, a fenyők az örökkévalóságot mímelik, a nyárfák meg titkokat álmodó, fehér szüzek. Mindez szépen belefér a fák paraszti „karakterológiájába” is, csak hát ők ezeket a jellemvonásokat még a mitikus időkben származtatják, mikor még *Prométás* király ültette a fákat, nem a „természet-barát” pöleldősök. Ha nagyon pontosak akarunk lenni, meg kell jegyeznünk, hogy Habi emlegetése szerint *Prométás* csak a tizenhárom öreg kőrisfát ültette, de itt a „családfát” valószínűleg nem annyira a kőrisfák rangja miatt emlegeti, hanem a *tizenhárom* szám miatt. A fák „rang”-ja mögött az élet természetes hierarchiáját érzik és Habi nem Darwinnal igazolja természetrajzi tudását — mint itt-ott az író —, hanem elhált királyokkal. Habi jobb forrásból merített, mint az író, azért él olyan elfogulatlanul és világnézetet-formáló ingerek nélkül „a természet szabad ölén”. Ezért találjuk természetesnek, hogy a *Prométás* király kőrisfái alatt vasárnapozó parasztok nem afféle panteista széplelkek, akik igen illedelmes dolgokról beszélgetnek, vagy éppen áradoznak, mint a vasárnapi kirándulók, akiknek természetérzékét az olajnyomatú tájképek végleg megzavarták és azt hiszik, minden Elépésre himnuszt kell lihegniök. Nem — nagyon is vastag dolgokról beszélnek, *Gyömbér Veronáról* egyebek közt, akik azért hadiózvegy (helyesebben „ogyvez”), mert otthonról elnyújtófa az urát. Veszett fehérség lehet, nem hiába, hogy a pokolból eresztették ki kezességre. A törvény elé is a nagy természete miatt került: a városi végrehajtóra rácsukta a disznóól ajtaját, mikor a kíváncsi úr szemlét akart tartani az ólban, a „le nem fizetett illetékek kivethetése céljából”.

Nem mondhatjuk, hogy imádságos szájú paraszttal van dolgunk, de a szabadszájúságuk ép oly természetes, mint a Prométás királyba vetett hitük. Ezek az emberek ép olyan „bölcsek“, mint a fák, mert ép oly kevésbé lódíthatók ki eredeti mivoltukból, mint ezek. Mintha ugyanaz a rangjuk volna, mint a fáknak: még a legnagyobb szélzúgásban sem bolondulnak meg. Ezért gondoljuk, hogy a darwini okoskodásoknál sokkal stilszerűbb Prométás király ősi, mítikus birodalmában a naiv-époszi, vagy éppen himnikus hang:

„Nagy határ búzaföld keskeny mesgyéjén haladok. Kései pipacsok felpattanó kelyhe verődik a lábamhoz, kezemmel harmatos kalászokat simogatok végig. Mintha könnyeket hullatna a búza, amiket füstént libegő köddé finomít a kihasadó nap első csókja. S a libegő köd, mint templomi Thuribulum ezüsfüstje, száll föl a kék magasba, kicsi fehér felhők hóboglyái felé.“

A szavak zengése a költőé, de a paraszté is, az örök paraszté, aki a föld termékenységet lehelő ölen, a napfény glóriájával a feje körül életigenlő magvető. A magvetés a legősibb, legmítikusabb cselekvés: a teremtés, az élet elindításának izgalma a Teremtőhöz röpi fel Prométás király legnaivabb hívőinek a gondolatait is. *Imádkoznak*, mert a legősibb mozdulatuk egyszerre felidézi bennük sorsuk meghatározottságát és imádkozni valóban csak „végzetes“ emberek tudnak igazán:

„...Mi az örökkévaló törvényekkel, amiket a Te újjad írt a szívünkbe, szembe nem szállunk. Nevedet hiába nem vesszük, parancsaidat se sárral, se vérrel be nem undokítjuk, fűben, fában, csillagok szikrázásában, szelek zúgásában Téged keresünk. Embertársainkat mi nem bántjuk, semki életére nem leselkedünk, robotunkat, ahová állítottál, békességgel végezzük s nem kérünk érte mást, csak a mindennapi kenyeret.“

Íme, milyen jellemzően vall itt Móra a paraszti életről: a paraszt valóban „sub specie aeternitatis“ él, Isten tenyerén, ha talán Prométás király képe jár is az eszében, mikor formát akar adni a láthatatlan Örökkévalónak. Érzik, hogy törvényei alatt állanak: csak a békesség és munka segíthet hozzá a mindennapi kenyérhez, vagy még pontosabban: csak a mindennapi kenyérért való munka lehet békességes. Homokország parasztjait nem vezethetik „kapitalista“ indulatok: mi értelme volna a szerzésnek ebben a naiv-époszi világban, ahol az emberek még tudják, hogy Isten mindent eligazító hatalma leginkább csak a magvetés-t végezteti el az emberrel, de kenyeret adó magga nem az emberi praktika érleli a búzát, hanem az ő folyton működő teremtői akaratának örök segítő-társai: az eső, meg a napsugár. Nem véletlen tehát, hogy itt, Homokországban — virágzanak ki a költő legmélyebb emlékeiből a béke és a szeretet legendái. Anyjáról álmodik, mikor ennek a homokországi, paraszti életnek a lelkiségét akarja kifejezni, anyjáról, aki az ő „naiv-époszi“ otthonában is a lelket jelentette. Szegény, robotoló asszony nagy

rangban van már: a jó Istenke kenyérsütögetője. Paraszti mennyországban él, de neki ott is csak így lehet boldogság az élet. Juhász-forma ember őrzi a bárányfelhőket, a levélhordó meg éppen a Daruútcái postás, Bárány-bácsi. Anyja most a lelkeket élteti Isten cipóival, fiának is adna, de már az első falat kifordul *Fercsike* szájából. („Bizony, a bűnös embernek nem jár az égi kenyérből.”) Másfajta hoz, de ez se jó, pedig neki magának is ebből kellett ennie, mert nagy bűnös volt ő is szegényke: jobban szerette övéit, mint kellett volna. Harmadszorra hófehér cipót hoz, az örökkévalóság kenyerét, de máris ott terem az Úr, visszaveszi tőle a kenyeret rejtő aranysekreény kulcsát és őt magát zárja oda be. De pár percre rá, *Fercsike* könyörgésére, fehér galambként száll ki Istenke szekrényéből.

A paraszti szeretet legősbibb mozdulata, hogy kenyeret ad. Csak kenyeret, még a mennyországban is: mást — jobbat — mit is adhatna? Valójában csak a búza „istenáldott“, az örökkévalóságnak nemcsak égi, hanem földi foglalata is. Csak ott nő nagyra, ahol békeesség él az emberek szívében: ha gyűlölködés hatalmasodik el a földön, tarackos a gyökere, ritkás a kalász. Így tudja ezt a költő szegény töpörödött Mari nénitől, akinek segített a „felejtött“ kalászból való terhét hazavinni a mezőről. Az Úristen elfelejtett búzáat teremteni, kiadta hát hamar a parancsot az angyalainak, hogy rázzák le az abroszáról a kenyérmorzsákat a földre, majd búza lesz belőlük. De csak akkor lett bokros növéssű, dúskalászu, istenáldotta a növény, mikor két testvér — az első magvetők — közül az egyik, a gyerektelen, önként megosztotta a termését a nagycsaládú másikkal.

Íme, így szállnak Homokországban himnuszok az ég felé és teremnek legendák az emberek szívében. A formai többlet — a kifejezés — a költőé, maguk a termő erők azonban valóságos erői ennek a naív-époszi világnak. Móra nem felfedező útra ment Homokországba, hanem emlékező útra. A maga paraszti, s ősi áhítatú és ihlettségű — életének már-már hamvukba halt érzéseit keltette életre, de csak ébresztés volt, amit művelt, nem felcicomázás. A Georgikonban nincs semmi sejtelmesség: minden megtáruult, nyílt, mézízű és napfényes. Biztos jele ez annak, hogy a költőnek nem volt semmi baja a valósággal és lelke belső, lírai elemeinek az összeillesztésével. Lírai naplónak is mondhatjuk a Georgikont, valójában azonban nem a költő a hőse ennek a naplónak, hanem Habi, vagy még inkább Prométás király kőrifájának ősi zúgása. A paraszti élet titkairól van szó: metafizikájáról, látókövéről, örök meghatározottságáról. Lehet persze, hogy kicsit „külön-világ“ ize van ennek a homokországi életnek, de Móra úgy tudja — és később is úgy vallja —, hogy a paraszt még külön világban él, legalább is az a fajta paraszt, akinek még ő is megszületett.

Kicsit „össze-vissza“ könyv a *Georgikon* és mégis csodálatos egység van benne: Móra maradéktalanul megmutatkozik benne. Minden benne van ebben a könyvben, amiről írni szeretett és az is, hogy hogyan szeretett írni erről a „minden“-ről.

Vajtai István

Három angol költő

Ének az angolokhoz.
(Percy Byshe Shelley)

Csak szőjj takács, szőjjél a gyárban,
Dolgozz paraszt kint a határban,
Az uraké a juss, a bér,
Neked minek a munkabér?

Méhecskék, angol proletárok,
Jobb idő nem jön sose rátok,
Elszívják tőletek a vért,
Lusta herék a munkabért.

Ti gyártjátok a tört, a láncot,
Ti látjátok, milyen falánkok,
Világuk úgyis csupa tánc,
Hadd csengjen hát hozzá a lánc!

Annyid van csak, hogy megélhess,
Hogy kifussa száraz kenyérhez,
Te vérzel és dőzsölnek ők,
Ne add hát véred és erőd.

Hiába vetsz, vetésed másé,
A jó falat az uraságé,
Szőjj takács aranyt s bíbort,
Amit majd a lord úrfi hord.

Ha vetsz, vetésed te arasd le,
Uradnak ne adj egy garast se,
Hogy lenyúzzák rólad a bőrt,
Ne add nekik oda a tört.

Penészes lyukban laksz te mélyen,
Amíg kövér urad henyél fenn,
Csak gyártsd a láncot napra-nap,
Míg véres csuklódba harap.

Harc és sírás hiába van hát,
Magad ásod magad sírhantját,
S a vén idő elhantol ott...
Hát mit csináljunk — angolok?

Fordította: Zeley Ferenc

Nyolc óra

(Housman)

Vásár. Már gyűl a nép. Remeg.
A torony dallamába fog;
Egy-kettő... Így lendíti meg
Az időt a dob.

Az óra még morogva vár,
Mint bilincsre vert rab, olyan,
Aztán fölüvöltött, mint a sakál:
Nyolc óra! Föl! Roham!

Fordította: Zeley Ferenc

Kisértet

(John Donne)

Ha büszke gögöd pusztulásba lép
S neked nyugalmat ad,
Hogy nem bántom nyugalmadat;
Kisértetem szobádba lép.
Rongy vesztaszűz, férjed unalmasabb!
Árnyék földi a lámpád bíborát,
Vén hitvesed hiába csókolod,
Már únja csókjaid borát
S csak horkol ott,
Hogy már ne kényszerítsd tovább.
És nézed, ágyadhoz hajlik a rém,
Higany-verejtek ömlik arcodon
S lelkedbe rajzolom
A pokol minden borzalmait én.
Mert jobb, ha látom álmod elveszõn,
Hogy visszasírsz s könnyed özönje jön,
Mintsem enyém lennél ölelgetõn.

Fordította: Zeley Ferenc

A L F Ö L D

A tiszatáji kerámiakultúra.

(1. A szegedi Szt. Demeter torony.)

A régi barokk Szt. Demeter-templom bontási munkálatai során napfényre került középkori toronymaradvány az alföldi téglalapítás legjelentősebb középkori emléke. Származási kérdése fölött annak idején napirendre tértek azzal, hogy: ámbár semmi adatunk nincs rá, mégis a délfranciaországi tornyokkal való hasonlatosság alapján feltételezhető, hogy Toulouse vidékéről származott *francia szerzetesek, vagy világi köművesek építették francia mintára.*

Az építéstörténet ilyen formalisztikus, egyoldalú összehasonlító kutatási módszere azonban tévedések magvát rejti magában. A stílus-hasonlóság csak a kisűjja annak a kéznek, amely a származás kérdését akarja kitapogatni a homályban. Tisztán a hasonlatosság felismerése alapján nem szabad következtetéseket levonni a származásra, mert lehet szó közös forrásról, sőt fordított hatásról is, bármennyire merésznek tűnik fel néha az ilyen következtetés. A mi esetünkben különösen fontos az óvatosság, mert határozottan helyi, népies hatások alatt keletkezett építkezésről van itt szó, ezt mutatják a kezdetlegességek, naiv szabálytalanságok. A Szt. Demeter-tornyot nem idegenből jött szakavatott szerzetesek, vagy hivatásos céhbeli művészek építették, tehát külföldi, u. n. iskolahatásról, mint a nagyarányú, magas művészi színvonalú építményeknél, nem lehet szó. Az alkotó erőket a helyi népi talajban kell keresnünk. A felszínes vizsgálat helyett sokkal mélyebb rétegekbe kell lehatolni, a kultúra mélységes és örök talajába. A föld és nép az, amely a változékony hordalék-réteg alatt túlél társadalmi és hatalmi formaváltozásokat, divatokat. *A föld és népének életét kell tehát felkutatnunk, ha a föld és népének egyik művészeti megnyilatkozása a tárgyunk.* Ahogy a népköltészet nem tanulmányozható a nagy európai irodalmi remekművek alapján, népzenénk a nyugati klasszikusok alapján, ugyanúgy névtelen népi építőink munkái sem mérhetőek össze a nyugati katedrálisokkal és nagy mesterek műveivel. A föld, a lakosság és a népi kultúra az Állam és Egyház hatalmas boltozatú építménye alá rejtve szorosán összefonódó, független életet él a középkorban. Éli a maga különálló gyakran uralkodó áramlatokkal ellentétes, felszín alatt lappangó, de halhatatlan életét. Így van ez a népi építőművészet terén is:

Halhatatlan a föld hatása az épületanyagok jellegzetességével, hagyományos használatával, tradicionális formáival és technikájával.

A nép vérébe felszívódott ősi formakincs öröklődik nemzedékről nemzedékre.

A nép szellemi, vallási, lelki élete, ha korról-korra változik is, az új elemek a régiekhez szervesen hozzáóznak, az előzők a későbbiekben örökké élnek.

A nép szellemi, gazdasági, társadalmi életével, mindennapi tevékenységével járó vándorlások a kulturális, kereskedelmi, hadi kapcsolatok révén kifogyhatatlan forrásai a nép által közvetített művészeti elemek átvételének és átadásának. Ha a külsőséges művészeti formákat ezekkel a tartalmi összefüggésekkel egybevetve vesszük vizsgálat alá, bizonyára sokkal helyesebb eredményekre jutunk, mint a felületes összehasonlító módszer alkalmazásával.

Az anyag szerepét vizsgálva, megállapíthatjuk a mi esetünkben, hogy tornyunk építőanyaga a téglá. Építkezésre nagyobb mértékben ott használták a téglát, ahol a fa és a kő ritka. Jelentkezik tehát a föld örök hatása a kultúrára az építőanyag által. Ennek megfelelően a világ különböző pontjain téglakultúrák alakultak ki. Ezek őshazája a Tigris és Eufrát vidéke, ahol a tégláépítés örökérvényű technikája és ornamentikája legelőször virágzott ki. A nyugatásiai téglakultúrák sokat meríthettek tehát innen: a perzsák, örmények, bizánciak, továbbá az iszlám művészete Arábiában, Kisázsiaiban, Szíriában, Észak-afrikában, Délitáliában, Spanyolországban. Minden különálló téglá-övezetben a közös sajátságok mellett helyi vonások alakultak ki.

Ezek közül minket elsősorban a *Balkán-félsziget* középkori tégláépítészete fog most érdekelni, amelyhez a magyarföldi tégláépítészettel kapcsolódott a Délvidék útján.

A *bolgár tégláépítészettel* legrégebb emléke a perušćicai »vörös templom« a 7. századból, amely a legrégebb örmény templomépítkezésekhez kapcsolódik. A pliskai és a Preslav mellett kiásott bazilikák összes sajátságai Kisázsiaira utalnak, a palotaépítmények a firuzabadi és szarvisztani perzsa palotákhoz hasonlóak, a díszítés szintén szaszadida perzsa eredetű.

A 11. századi baćkovo kolostor a kaukázusi tégláépítészetre emlékeztet, arra az u. n. pregotikus építészetre, amelynek emlékei, mint pl. az anii templom, első benyomásra a későbbi nyugati gotikus építmények összhatását keltik. A baćkovo kolostornak ezt a rokonságát az örmény templomokkal az magyarázza, hogy alapítója Pa-kuriánus volt, több örmény kolostor alapítója. Hasonló a baćkovo épületekhez a tyrnovo Szt Demeter-templom és egy egész sor templom a 12—13. és 14. századból.

Az iszlám művészet hatása a bolgár építészetben először a mesembriai templomokon jelenik meg a csúcsívvel, mégpedig ennek íves és tört alakjával.

A *szerb építészetben* az u. n. raćkai iskola I. Nemanja István, az első szerb fejedelem alatt indul meg, akinek családjából származott Magyarországra Ilona, Vak Bélának történelmünkben oly nagy szerepet játszó felesége. Ez a fejedelem volt az alapítója a kursumli-i Szt Miklós templomnak Toplica mellett, amelynek épületén minden téglából van. Építői önállóan dolgoznak, örmény és bizánci példák alapján különféle elemeket egyesítenek. Pl. az alaprajz örmény, a téglakötés bizánci jellegű. Ez az építészet Rasciában a 13. században virágzott.

Iszlám hatására itt is megjelenik a csúcsív, először a markovi Szt Demeter-templomon. Az ablakok majd mind ikerablakok, egyeseknél az összefoglaló vakívek lóherelevél alakjában záródnak, még

pedig úgy, hogy a középső ív csúcsíves, akárcsak a szegedi Szt De-meter-torony legfelső emeletén.

A keleti téglakultúrák elemeinek átszarmazását a Balkánra népi mozgalmak hatására vezethetjük vissza. A bizánci uralom és a kereszties hadjáratok alatt sok és sokféle keleti néptörredék jutott a Balkánra. Így a legjelentősebb a császárok által ide deportált örmények és a szentföldi harcokkal kapcsolatban betelepedett mohamedán hadifoglyok és kereskedők. Ezek révén jutottak az uralkodó bizánci építészetbe a keleti elemek.

A téglaeépítészetnek egy másik területéről is szólnunk kell, mégpedig a *délfranciaországról*, mert megállapítást nyert, hogy ez a vidék a szegedihez hasonló toronyok hazája.

A délfrancia téglaoövezet már az ősidőkben kialakult és kezdettől fogva szoros keleti kapcsolatokat mutat. A kereszténység első térítésével keleti templomépítők tevékenysége már a 4. században kiterjed erre a vidékre. Mintegy félszáz délfrancia templomról bizonyították be a műtörténészek, köztük a magyar Schulek is, hogy az olasz emlékekkel való rokonság ellenére közvetlenül keleti: bizánci, szír, örmény hatásra keletkeztek. Ennek a magyarázata az, hogy Toulouse grófsága a 9—13. században a Földközi tenger francia partvidékének nagy részét magába foglalta és minden keleti hatást felfogott. Nemcsak a szobrászat és festészet viseli magán a keleti hatás bélyegét, hanem az építészet is, sokkal erősebben, mint Franciaország bármely részén. Így pl. az ország területén megkülönböztethető nyolcféle középkori toronytípus közül csak a perigeux-i és a clermonti hatása észlelhető némileg a toulouse-i toronyokon, azonban ennek ellenére annyira egyéni jellegűek, hogy egész Franciaországban csakis Haute-Garonne területén találhatók és egyedülállók abban, hogy majdnem kizárólag a téglát alkalmazzák. Ismerve a terület ősi és állandó keleti kapcsolatait, a toulouse-i toronyok előképeit a keleti építészetben kell keresnünk. A szomszédos spanyol—mór művészetben meg is találjuk a téglakonstrukció és ornamentika példáit, ami érthető, mert hiszen ez a terület erős arab kulturális és politikai hatás alatt állott a középkorban, sőt az időleges arab invázió mellett a spanyol—mór földről jövő népi településekről is tudunk. Érdekes pl. hogy a tornyunkhoz leginkább hasonló két toulouse-vidéki torony Grenade és S. Felix de Caraman helységeken található, amelyek spanyol—mór hangzása feltűnő. Nyilvánvaló, hogy itt Haute-Garonneban a spanyol—mór földről bevándorolt népi építészet termékenyítette meg a délfrancia építészetet és vitte bele a téglatechnikát és téglaoornamentikát, az u. n. gotikus elemeket. Ez annál is inkább hihető, mert a toulouse-i S. Sernin templom tornya csak a 13. század közepén, a S. Jacobin ennek mintájára a 13. század végén épült, holott tudjuk, hogy pl. a csúcsív már 1000 körül elterjedt Délfranciaországban. Tehát itt is, mint sok helyen a népi építészet a nagyépítészet megtermékenyítője. A részletes vizsgálat kideríti az átvételt a spanyolországi mór architektónikus téglamegoldások példáiról, amelyek a sarokszlopok ívezetes lunettás, kettős ablakos bizánci rendszer átültetését mutatják a szegletes téglarchitekturába. Bizonyítja ezt több

bek között a grenade-i torony, ahol mindkét rendszer egyszerre nyert alkalmazást egymásfölötti emeletsonon.

Nekünk is megvolt az ősi eredetű égetett agyagkultúránk, amely a kőkorszak keremiájáig nyúlik vissza. A tiszatáji híres kerámia-kultúra folytonosságát jelzi a középkori alföldi cserépegítés és téglalapítás Szabolcstól a Szerémségig. Erről Ipolyi Arnold ír alapvető kutatásainak eredményeként. A Tiszatáj »vörös-templomai« zomben a kőből épült »fehér-templomokkal« téglából, nyersen hagyott felületekkel épültek. Ezek a bizonyítékai a Délvidéken át a Balkánig le húzódó magyar téglaovezetnek, amelyben déli hatásra keleti jellegzetességek mutatkoznak a formaképzésben, a téglalapítás és habarcstechnikában. A mi templomunkról Divald Kornél így ír:

»Az Alföld középkori építészetében nagy szerep jutott a téglának. Alföldi téglalapításunk legjellegzetesebb emléke nemrégiben, a Szent Demeter-templom lebontása közben a torony barokk burkolatának lefejtése után került elő. A felső részében nyolcszögletes, gotikus torony valószínűleg még a XIII. századból való s csúcsíves ablakainak formái, a téglakötés módja, keleti jelleget mutat. Nincs kizárva, hogy Erdély keleties építészeti részletei elpusztult téglalapításunk hatását tükröztetik vissza.«

Ez az önállóan kifejlődött alföldi téglalapítás, amelyre Divald rámutat, még részletes felkutatásra és feldolgozásra vár, de már ma is megállapítható, hogy alföldi és erdélyi emlékeinken s főleg a mi tornyunkon valóban keleties vonások lehettek fel a díszítő elemekben és a technikában egyaránt.

Most csak az a kérdés, hogy honnan erednek ezek a vonások? Hogy kerültek ide, hogy honosították meg? Kétségtelenül olyan építők, akiknek — akár idegen vidékről származtak, akár hazaiak voltak, alkalmuk volt keleties jellegű épületeket, ezek stílusát és technikáját megismerni. A számbajöhető lehetőségek közül talán mégis csak az a legvalószínűbb, hogy ez a forrás a mi alföldi téglalapításunkkal közvetlenül érintkező balkáni téglaovezet volt. Az alábbiakban igazolni kívánom, hogy innen, éspedig nem az uralkodó egyházi és politikai hatalmi tényezők, hanem az alsó rétegek népi mozgalmi származatták át a keleti sajátosságokat.

Ezeknek a népmozgalmaknak ilyenféle irányú tevékenységére nézve ritkán találunk határozott és irodalmilag feldolgozott bizonyosságokat. A nép élete a hatalmi tényezők által felszínre hozott nagy jelenségek felső kérge alatt láthatatlan, csendes folyamattal bonyolódik le. A feltett kérdésekre a népi kultúra különféle megnyilvánulásainak elszórt és rejtekekből feltárt adatai alapján kombinálva adhatunk csak feleletet.

A feltárandó adatok közül azok, amelyek a nép szellemi és vallási életére vonatkoznak, egy templommal kapcsolatban a védőszent megválasztásában nyilatkoznak meg elsősorban. A szimbólumokra beállított középkorban a névadás nem pusztán külsőség, semmiesetre sem ötletszerű, hanem a nép szellemi életének hű kifejezője. Szent Demeter tiszteletének megnyilvánulásáról templomunk elnevezésével kapcsolatban Szeged széles néprétegeinek sajátos vallási megnyilvánulására kell következtetnünk.

Pozsonyi Zoltán

(Folyt. köv.)

A Fehértó

Fehértavak vannak mindenütt országszerte, hol nagyobb szikesek területnek el. Több helyütt ezen szikesek környékén létesült települések is felvették a Fehértó nevet. Szegeden a Fehértónak nem volt különösebb jelentősége. Akkor került szőnyegre leginkább a neve, ha a városnak 70 ezer holdjából ezen „elátkozott” 3000 holdat valamiképpen hasznosítani akarták. Kemény dió volt ez a városi magisztrátus számára, mert a nagy Alföldnek eme legmélyebb pontja felé változó mennyiségű vadvizek zúdultak a téli olvadáskor és a tavaszi esőzések idején. Volt idő, amidőn a várost a körtöltésig elöntötte és körülvette a vadvizek áradása a Fehértó felől. Más esztendőikben annyi víz sem gyűlt benne, hogy növényzet fakadt volna rajta, hogy legelőterületeknek használni tudták volna. A természeti erővel megbirkózni nem lehetett.

A Fehértó környékén mindenütt tanyák létesültek, hol állattartásra — leginkább juh- és liba-ruca tenyésztésre — rendezkedtek be. Könnyűszerrel „árendába” lehetett venni a szíkest, mert hiszen egyszer a víz miatt nem volt legelőterület, másszor meg a nagy szárazság miatt pusztult ki minden hal. Ennek ellenére a Fehértó „szokásait” ismerő nagy- és kisleketei, székhatái és szákalji magyar jól kihasználta mindenkor a hatalmas száktenger nyújtotta lehetőségeket és százholdas gazdaságok alakultak ki a Fehértó „zsírján”. Voltak évek, amidőn kocsiderékszámra hordták hízalni az apró vadhalat szerte a környékre. A száraz években meg juhok és libák ezrei lepték el a területet. Aki akart és értett a Fehértóhoz, az kereshetett belőle, csak a városnak jutottak sovány fillérek.

Növényvilága a „csatak” számottevő takarmányozó és tüzelőanyag volt. Zsenge korában a birka szívesen legelte, ha későn „ment le” róla a víz és előregedett, legelőre alkalmatlanná vált, mert összehasogatta és széleivel a jóság száját. Ilyenkor a birkákat almozták vele. Télen kemencefűtésre kiválóan alkalmasnak bizonyult. Káká, gyékény a sós vízben nem tudott megélni. Nád csak foltokban a jobb talajon tenyészett, de számottevő termést nem jelentett.

*

Osszel, tavasszal a vadmadarak tízezrei lepték a nagy szikes medencét. A városi vadászok mindenkor a legszívesebben jártak vadászni a Fehértóra, de ma is élő idősebb nimródok elbeszéléseiből tudjuk, hogy nem is volt egészen veszélytelen mindenhova bemerészkedni a régi Fehértó ingoványaiába. A környéki gazdák is űzték a vadlibáknak, vadrécéknek és a szélkiáltóknak vadászátát legördönből. Kemencében szárított szélkiáltókat szurkáltak ki a vízbe a legördő közelébe csalogató madaraltnak. A Fehértó vadmadarai így nemcsak a város piacaira kerültek, (gyermekkoromból még magam is emlékezem a piacokon gyakorta árult hosszúcsőrű madaraltnak, szélkiáltókra), de eljutottak a bécsi vadkereskedők boltjaiba is. Így jutott hozzá egy ízben egy osztrák madarász a ritka vékonycsőrű gojzerhez, melyet egy bécsi bolt elé akasztott fehértavi gojzerfürtökön fedezett fel.

Ennyi sok adottság mellett az ügyes székkörnyéki magyar a maga számára dolgozott. Évszázadokon keresztül juhászdinasztiák alakultak ki: a Kovácsok, Kalapácsok, Kormok, Tóthok, stb. Ugy ismerték ezek ezt a területet, mint a tenyerüket. Szépen felparcellázták maguk között egyszer az tavat, más-szor a legelőt és mindegyik féltve őrizte a maga birodalmát. Napirenden voltak a viták, verkedések és nem egyszer vércseppek ivódtak a napperzselt szomjas szikes talajába. Meg volt a Fehértónak a maga romantikája, melynek talán utolsó szomorú foszlánya az 1940-ben a tófenékből 20 év múltával előkerült egyik fehértói juhász által meggyilkolt szegénylegény földi maradványa.

A régi, változó vízmennyiségű Fehértónak felesleges vize, nem úgy, mint ma, amidőn csatornák rabolják el életét, csak a Matyéren keresztül nagy kerülővel juthat el a gyálai Tiszába (ma a rózskai holt Tiszába). A víz járása

mindenkor ugyanaz volt. Erek, horpadások, mély fenekék mellett szigetek alakultak. A víz járása mély vajúlatokat is vésett. A legmélyebb volt a csukás ér. Ide húzódtak be a csuka. Ez az ér csak a legritkábban száradt ki s a tonkos rabló hal annál könnyebben meghúzhatja itt magát, mert a csukás ériben jární veszélyes is volt; egyes helyeken hónapjig süllyedt benne az ember. Sok apró ér közül nevezetes volt még a Pogányér, mely a nevét állítólag a török időkből nyerte, amidőn a csaták során a vértől pirosra festődött ennek az érnék vize. A szigeteknek is külön nevéük volt. Azokat a szigeteket, ahol a juhászcsaládok „uralkodtak“ a juhászok neve után keresztelték el. Így még ma is emlegetik a Kovács, Korom, stb. szigetet. Alakjuk után is nevezték el földnyelveket: a kerek sziget a legnevezetesebb sziget volt. A víz apadásával ez bújta ki először és mindenkor oly szép kerek volt, hogy cirkalmazni nem lehetett volna szebbet. Ez volt a madarak legkedveltebb tartózkodási helye. Volt faszka sziget és volt szabár sziget. Ez utóbbi helyen — amidőn még a birkanyájhoz hozzátartozott a szamár is — legeltek a szamarak. A szamár ugyanis válogatosabb és csak ennek a szigetnek volt olyan fűtermése, mely ízlett a szamárnak. Ezen a szigeten csak a szamarak legeltek. Van a Fehértónak egy része, ahol sok a téglatornyók. Ez volt a község. Egyik merészebb juhász „kő“ házat épített be az egyik szigetre, de néhány év múlva nagy víz jött és ez rombadöntötte a juhászahajlékot. Téglá-, cseréphulladékkal volt tele ez a sziget, innen maradt a neve.

Ma már ezek csak emlékek. Új utakon: csatornákon jár a víz a Fehértóban. Megszűntek a régi erek, a szigetek is lassan elenyevetődnek és teljesen átalakul a régi Fehértónak a szintezési képe. A délkeleti oldalból 6 km hosszban és 1 km szélességben levágot szegélyből halastó lett. Ez nagyjában átalakította a Fehértó képét. Az egységes, nagyjában háromszögletű szikes medencét a közepében csatorna szeli át, mely az algyői Tisza-szakaszba torkollik. Ezen 9 km hosszú csatorna tavaszi magas vízállás mellett a halastavak feltüntetésénél, a legeltetés kezdetekor és a halászat megindulásánál pedig a víztelenítésben játszik szerepet. Megszűnt tehát a víz szeszélyes játéka a Fehértávon, viszont megnyílt az alkalom arra, hogy a legelőtér érdekeltiségek túlzott követeléseiket bármikor érvényesíthetik. Az utolsó cseppig vízteleníteni lehet a szikes medencét. A legeltetési érdekeltiségek minden évben élnek is ezzel a lehetőséggel.

Az 1943-as év azután csaknem a kegyelemlovést adta meg ennek az ősi tájnak. A megmaradt 2700 holdas összszikesből egy újabb 300 holdas halastavat építettek, a még megmaradó, eléggé egységes tájat egy újabb, az algyői főcsatornára merőleges ú. n. majsai csatornával szelték keresztül. E csatorna közvetlenül magába szedi a Fehértavat tápláló csapadékvizet és mielőtt az még szétterülhetne, alacsony vízállás mellett egyenesen a Tiszába vezeti le. Oly szabályosan vésték e hatalmas csatornát az összszikesbe, hogy az csaknem két egyforma részre bontja a még megmaradt 1700 holdas tájat. Szinte az a gyanakvás kísérti az embert, hogy nem is annyira árvízvédelmi eszköz e csatorna, mint inkább egy újabb terjeszkedése akar lenni a városi halgazdaságnak. A két részre osztott medencét még külön zsillipekkel is ellátták, melyen keresztül a medencék a Tisza felől vízzel elláthatók és a vizük el is bocsájtható.

Így lett a valamikor érintetlen ősi Fehértóból a mai agyonkultúrált fehértói halászati és legeltetési „üzem“. Átalakította ez a változás nemcsak a fehértó külső képét, de a fehértószéli alföldi magyar életét, a fehértavat benépesítő élő világ és elsősorban a valamikor híres fehértói madárvilág képét is. Ma már nem Pogányérről és kerekszigetről beszél a fehértói juhász, ha tájékozódni akar, hanem „kiserdőről“. Így nevezte el ugyanis a hatalmas cementtömbök között létesített zsillipműveket.

A Fehértónak már akkor is híres lehetett a madárvilága, amidőn a folyamszabályozás előtti időkben mindenfelé sásos, nádas erek kanyarogtatók keresztül-kasul az Alföldet. A vizek az Alföld déli tájairól mind erre törekedtek és amidőn már másutt nem volt víz, a Fehértó egységes hatalmas medencéje éveken keresztül tárolta a vizet. Legfeljebb egymásutánj száraz évek

idején maradt víz nélkül és száradt ki. Igen ritkán eshetett az meg, hogy a vonuló vízmadársereg itt kedvező feltételeket ne talált volna. A Fehértó két úton kapcsolódott a Tiszához: a dorozsmai laposokon és a Matyéren keresztül, továbbá a baktói és a mai somogyi-lelepi mélyebb eretzen át. Tavaszí áradások idején köröskörül volt tehát véve Szeged városa vízzel. A víz peremén hirtelen emelkedő nagyfekete a szegedi öthalmi „hegyláncolat”-tal, a szigettel övezte Szegedet körül. Ebben az ősi világban elképzelhetetlen mennyiségű vízmadár lepheté el Szeged környékét.

Ennek ellenére helyi és hazai irodalmunkban vajmi kevés madártani vonatkozást és utalást találunk Szegedre és környékére. Magyarozatát abban lellhetjük, hogy a magyar ornitológia a legfiatalabb tudományaink egyike. Hivatalos feljegyzések, adatgyűjtések a múlt század utolsó évtizedében kezdődtek. Régibb emlékezetekből és itt-ott előkerülő írásokból megtudjuk azt, hogy a szegedi darvaszat divott egy időben. A keresett darutollak Szegedről is elkérültek a piacra. A ma már csak a Kisbaltatonon néhány párban fészkelő kócsagok fészkelőhelyéül fel van említve Szeged is. Azt is feljegyezték, hogy Szegeden 1858-ban pártás darut lőttek. Az első ilyet az Alföldön, a másodikakat és utolsókat a régi Nagymagyarországon. Hogy mennyi vízmadár lehetett itt a vizek régi boldog világában, azt ma el sem tudjuk képzelni. Hazánkon keresztül hömpölygő madárvonulás a Tisza-Duna vonalát követi. Az átömülő madártömegek nagyrészenek nemcsak pihenő állomása lehetett e vidék, de a költőfajok is ezres mennyiségben telepedhettek meg. Hazánkból kipusztult sok-sok költőmadár: daru, gódeny (pelikán), hattyú, stb., stb., bizonyára Szegednek is nagyszámú költőmadara lehetett.

A városnak legrégebb fellelhető pecsétjében madár van. Hogy ez az 1490-ből származó pecsét madara összefüggésbe hozható-e a szegedkörnyéki madárbőséggel és gazdagsággal, azt ma eldönteni igen bajos lenne. A kiterjesztett szárnyú madár, rövidebb lába és hajlott rövid csőre inkább ragadozó madarat, talán sast ábrázol. Viszont a feltűnő hosszú szárnyakból inkább vízmadárra lehetne következtetni. Az is lehetséges, hogy a heraldikában bizonyára akkor is divatos madárábrázolás és a szegedi gazdag madárvilág között nem sok összefüggés kereshető.

Mi adja az ősi területnek még ebben az agyongyöngött állapotában is jelentőségét, mely ezt a területet nemcsak hazánk, de sok tekintetben Európa egyik nevezetes madártani állomásává teszi. Az alföldi vízfelületek nagyrészenek eltűnése és ennek következtében a vízmadártömegek kényszerű zsúfolódása egyedül még nem ad elfogadható magyarázatot. A régi időkben viszonylagosan nagyobb volt a madárbőség, mint ma. Nemcsak a laikus szemlélő, de a madarász is megkapja és elragadja a tavasi és őszi madármozgalom felsokasodó vándortömege. Az áprilisvégi tavaszban valóságos madárfelhők kavarnak, ha a villámreptű vándorsólyom nyílal keresztül a Fehértó viztűkre felett. Ősszel récéknek és libáknak átláthatatlan sűrű tömege menekül a fehértó kínályi nagy ragadozójának, a réti sasnak az útjából.

Aki a vonulás idején gyakorta látogatja a tavat, nap-nap után újabb és újabb érdekes jelenségeknek lehet a tanúja. Frissen érkező tarka seregek váltják fel minduntalan egymást.

Mint költőterület is páratlan érdekességű. A megmaradt őszi keszikes eléggé zárt egységet alkot s így a csendes, zavartalan fészkelése biztosítva van egyes, kevésbé félnék fajoknak. Hazánk két pusztuló madárfajának rendszeres költőterülete. A gulipán (*recurvisrostra avocetta*) változó párszámban, de évről-évre költ. Általában 20—25 pár fészkel, de voltak évek, amidőm e számnak többszöröse költött (1946-ban 100 pár körül). A gólyatöcs (*Hypsibates himantopus*) szintén rendszeres költő madár 4—5 párban. 15—16 párnál több fészkelő még nem volt. A vöröslábú cankó (*Tringa calidris*); továbbá a széki lile (*Charadrius alexandrinus*) minden évben nagy számban költ. Nevezetes mint költő madár a kis csér (*Sterna albifrons*), melynek fészkelése eddig hazánkban a sziken ismeretlen volt. Eddig csak a mohácsi és csallóközi Dunaszalkasz zátonyain mutatták kis fészkelését. Récék, sirályok, vízityúk, vízicsibék, gémeek,

nádiposzták, s.b. fészkelnek nagyobb számban. Az eddig kimutatott fészkelő fajok száma 53.

A halastó létesítése bár megbolygatta az ősvilág egységét és nyugalalmát, a sós víz mellett elterülő 1300 holdas mélyebb édes sós vízfelület újabb madárfajok megjelenésének, részben megtelepedésének kedvezett. Nád-, sás és partszéli fűzék új jövevényeket, fészkelőket vonzottak s ezáltal a terület fajgazdagsága megnövekedett (függő cinege, nádi tücsökmadár, tarka varjú, szarka, s.b.).

A Fehértónak igazi és felülmúlhatatlan értékét az adja, hogy egyes ritkának tartott átvonuló fajok csaknem rendszeresen megjelennek az esztendő bizonyos szakában. Némely fajokat csak egyszer-egyszer tévednek a magyar Alföld legnagyobb vízfoltjára: a gódeny (Pelecanus onocrotalus) néhány-szor megfordult (egy példány begyűjtésre került), a fehértói jeges sirály (Larus hyperboreus) ma az egyetlen hazai példány. A magas északi tengereknek óriási sirálya a legritkábban kerül a szárazföld belsejébe. A második hazai példány a Madártani Intézettel együtt elhamvadt. Laposcsőrű víztopos (Phalaropus fulicarius), izlandi partfűtő (Tringa canutus), osztrák (Rina tridactylus), havasi fülespacsin'ta (otocorys al pestris), terekcanó (Terekia cimerea) tartoznak még a ritkább madarak közé. A nyílt tengereknek halfarkasai (stercorarius) közül az ékfarkú (S. parasiticus) és a nyílfarkú (S. longicaudus) évről-évre megjelenik. E fajokból alföldi viszonylatban feltűnő nagy szám (10 példány) begyűjtése sikerkült. A sárjáró (Limicola platyrhynchos) sokáig igen ritkának tartott madár volt. Mind ez, mind a kőforgató (Arenaria interpres), továbbá a vékonycsőrű gojzer (Numenius tenuirostris), a hatlyú (Cignus musicus), a lócsér (Hydroprogne caspia), a jegesréce (Aythya hyemalis), a téli kenderike (Carduelis flavirostris) rendszeres megjelenő vendégei a területnek.

A Fehértónak legjellemzőbb madarai a sárjáró madarak: gojzerek (Numenius), lilék (Charadrius), canók (Totanus), partfűtők (Tringa), godák (Limosa), bibicék (Vanellus). Vonulás idején ezek tízezerrel lépik el a síma partszereket.

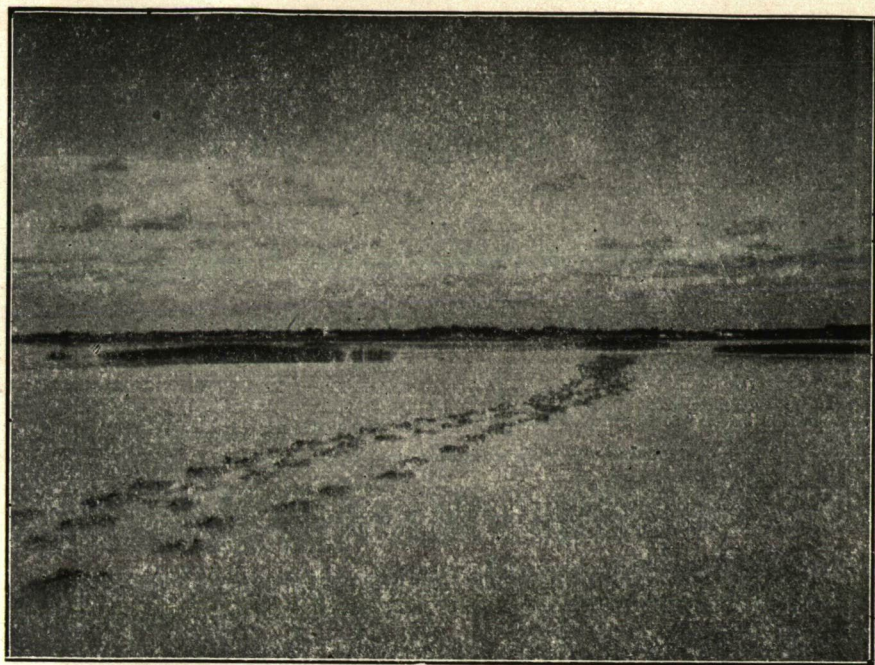
A Fehértó igazán csak azoknak nyújt nagy örömet, kik ismeretséget köntek a madarakkal. Minden évszak meghozza a maga különleges és jellegzetes vándorait. Rendszeres és állandó megfigyelés (megfigyelőállomás felállítása) még sok új és értékes anyagot szolgáltatna a tudomány számára. 15 évnek ha nem is rendszeres, de szorgos megfigyelése azt mutatta, hogy a szegedi Fehértó nemcsak hazánknak, de Európának is egyik legértékesebb és különlegesen sajátos madármozgalmi területe.

Az eddig megfigyelt fajoknak a száma jelenleg 214. Ebből begyűjtésre került 194. A városi múzeumban levő fehértói gyűjtemény 577 felállított madárral és a bőrbe praeparátakkal együtt 600-on felüli példányszámban mutatja be a Fehértó madárvilágát.

A fehértói emlősvilág eléggé szegény: cicikányok, pockok, patkányok, gőrény, menyét, hermelin, vakond, sündiszó és róka képviselik a négy lábúakat. Mind ezeknek, mind a hullóknek és csúszómászóknak a begyűjtése folyamatban van. Lepkék és rovarok jónéssz begyűjtettek. A tó plachton világa még feldolgozásra vár.

Az alföldi homok és lősz érintkezési felületén káprázatosan csodálatos életi idegen világot ölel magába ez az évezredekkel dacoló parányi földfelület. E parálynak csak egy kis morzsája lett rezervátum, a többi már nem engedte át a tudománynak az emberi hasznosítás. A 350 holdas természetvédelmi terület ma már állami tulajdon. E terület azonban csak akkor fogja tudományos hivatását teljesíteni, ha álljt parancsolunk minden olyan kísérletnek, mely a még megmaradt összikesnek további elhódítására törekszik. Ha a halastó további terjeszkedésével magában marad a cseppnyi ősföld, megfosztva minden környéki életterétől, a rezerváció sorsa meg lesz pecsételve. Szeged városának, a magyar tudományos világnak nagy érdeke az, hogy ez ne következzék be.

Beretz Péter

A fehérítő sártengere a vízlebecsájtás után.

Foto: Dr. Beretzk Péter.

Széki lile (*Charadrius alexandrinus*)

Foto: Dr. Beretzk Péter.

Szőregi népdalok

Szőreg, torontálmezei nagyközség, Szegedtől délkeletre, mintegy hat kilométer távolságban elterülő ősrégi település.¹ Lakosai a törökidő után, 1720-tól kezdve, főként Szeged-Alsóváros telepeseiből kerültek ki,² de száz éve még szerbek lakták többségben.³ 1910-től azután Trianon utánig a szerbek száma a maira (kb. 150 fő, 30—35 család) csökkent. Helyükre magyarok: menekültek, nyugdíjasok (főként vasutasok) és gyárimunkások jöttek. Ezek a munkások az időközben nagy léptekben fejlődő Szőreg újtelepét népesítették be. A község fejlődésére — e településeken kívül — a városal való majdnem mindennapos érintkezés, az 1875-ben megnyílt szeged—temesvári vasútvonal, mely Szőreget közvetlenül bekapcsolta a budapesti forgalomba,⁴ voltak hatással. De elősegítette az is, hogy a földbirtokmegosztás arányos és nagyjából egészséges volt.⁵ Ettől az időtől (1875) kezdve számíthatjuk Szőreg kispolgárosodásának megindulását.

Szőreg ma jellegzetesen kispolgári falu, a népi kultúra — legalább is megszokott formájában — eredeti funkcióját teljesen elvesztette. Ez különösen kulturális téren tapasztalható: népi szokásai, népzelve, népköltészete és népzeneje ma már — nagyrésztben — nem él.

Még a kispolgárosodás megindulása előtt, illetőleg kezdetekor, a múlt század végén, Kálmány Lajos gyűjtötte a falu népköltési termékeit. Először 1882 előtt, másodsor az 1883—85-ös években, szőregi káplán korában, igen jelentős eredménnyel. Mintegy kétszáz olyan szöveget írt össze a falu énekeseinek ajkáról, melyekről feltételezhető, hogy énekelték,⁶ tehát a népzene gyűjtés szempontjából fontosak, jelentősek és felhasználhatók. Ezeket a szövegeket „Szeged népe“ című munkájának második és harmadik kötetében közölte.⁷ Az általa lejegyzett dalok egyrészét, természetesen már megváltozott, de még felismerhető alakban, ma is éneklé a nép. (L. pl. a 3. sz. dal jegyzetét.) Valószínű azonban, hogy legnagyobb folklóristánk nemcsak szövegeket, hanem dallamokat is gyűjtött. „Kodály szerint Kálmány hagyatékában kéziratos dallamjegyzések is voltak.

Jegyzetek: ¹ Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. Bp. 1896—97. II. k. 443—46. l. — ² Kálmány Lajos: Szeged népe. II. k. Arad, 1882. VI—XIII. 1. és Reizner János: Szeged és Délmagyarország. Szeged, 1895. 11—15. l. — ³ Fényes Elek: Magyarország állapota. Pest, 1839. IV. k. 378. l. — ⁴ Undi Károly, Kogutowicz — Emlékkönyv. Szeged, 1943. 223—29. l. — ⁵ Undi Károly: Szőreg község földrajza. Szeged, 1938. 36. l. (Kéziratban.) — ⁶ Pontos statisztika felállítását megnehezíti az a tény, hogy Kálmány nem jelölte meg, minden kétséget kizáróan, melyik szöveget énekelték, melyiket nem, csak néha utalt erre. Pl. „Pusztai és pásztor dalok“-kal szemben „Tréfás versek, versikék“-ről beszél. Lehetséges, hogy a vers és a dal szóval akarta érzékeltetni a mondott és énekelt szöveg közötti különbséget. De a „Dajka-rímek, gyermek-versikék, dalok s játékok“ szövegei között — naggyobbrészt — hiányzik az ilyen különbségtévkő megjegyzés. — ⁷ Kálmány Lajos i. m.

Ezek felkutatása most van folyamatban.⁸ Lehetséges tehát, hogy a kitűnő gyűjtő hagyatékából szőregi dallamok is előkerülnek.

1946 novemberében a *Kálmány Lajos-Kör* megbízásából kezdem a szőregi gyűjtést, azzal a célkitűzéssel, hogy felkutatom a nép ajkán élő Kálmány-gyűjtőtte szövegeket, s a dallammal együtt lejegyzem őket.⁹ Ez a munka még nem fejeződött be, eddig azonban kevés — a feladatnak megfelelő — eredményt sikerült elérnem. De kutatás közben találtam egynéhány értékes dallamot és szöveget: 110 népdalt jegyeztem le.

Az énekesek — Ökrös Mihály 58 éves, kertész. A világháborúban Galiciában, Olaszországban harcolt. Ökrös Mihályné szül. Kovács Margit, 46 éves Terhes Ferencné szül. Horesnyi Etel 46 éves, Kovács Ferencné szül. Rácz Vera 44 éves. Szegeden (Alsóváros) született Prágai András 44 éves, földműves Oroszlámoson született, 10 esztendeje költözött Szőregre. Mózsa Vilma 27 éves — szerint lakodalmakban, disznótorokban éneklük a következő dalokat. Munka közben sem régebben, sem ma nem igen énekelnek. Ma esetleg a fiatalok, de azok is inkább csak a dologból hazafelé menet. Bálakban ma már más dalokat énekelnek, de ott is csak a fiatalok.

A dalok tanulsága szerint az a népzenei forradalom, mely elsodorta a régi stílus termékeit és megteremtette az új-stílusú dalokat, Szőregen már nagyon régen lezajlott, de azért az új- és a vegyesstílus dalaiból sok megőrződött a nép emlékezetében. Különösen azok a dalok, melyeket különféle mulatságokon lehet és szoktak énekelni. Az ilyen megőrzött dalok jellegzetes példája az 1. sz. újstílusú dallam, mely Szőregen — a faluban általánosan ismert — a *népdal legrégibb élő alakja*. Régebbi formájú dalokat is énekelnek — ha emlékeznek reá — a gyűjtőnek, de a maguk szórakozására szívesebben éneklük az újabbakat.

De ne értsük ezt félre. Szőregen, éppen úgy mint másutt, nemcsak népdalt, hanem jazz-termékeket és „magyar-nótákat” is énekelnek. Pontosabban, a mennyiségi sorrend megtartásával azt mondhatnám, hogy az elsőbbség a cigánymuzsikáé, azután a sláger következik, s végül utoljára a népdal, az egészséges parasztzene. Ez alól csak a legöregebbek, a 70—80 évesek a kivételek: az ő dalkészletük nagyjából népdalokból kerül ki. Ennek egyik oka, hogy ők az e tekintetben káros hatásoktól, többé-kevésbé, sértetlenek maradtak, mert jóval kevesebbet érintkeztek a várossal, mint a későbbi nemzedékek, másrészt a természetesen bekövetkező szájhagyomány-pusztulás nem nagyon befolyásolta dalkincsük kialakulását: mire a „szájról-szájra” való dalhagyomány-átadási mód sorvadni, és

Temesköz népköltése. II. k. és Kálmány Lajos i. m. Szeged és vidéke népköltése. III. k. Szeged, 1891. — ⁸ Szeghy Endre: Amit elvégeztünk, s ami még hátra van. (Alföldi népzene-gyűjtés.) Az Alföldi Tudományos Intézet évkönyve. I. 1944—45. Szeged, 1946. 72. l. — ⁹ V. ö. Szeghy Endre i. m. u. o. és Bálint Sándor: Szeged Népe. Szeged, 1933. Előszó. 3. l. — ¹⁰ Ez és a kö-

később rohamosan pusztulni kezdett; akkorára már az öregek ének-készlete megszerződött a népdalokból. Azonban a régi stílus dalai még a 70—80 éves öregek énekéből is — mint élő forma — hiányzik.

Evvel már válaszoltam is a következő kérdésre: honnan tanul-ták és tanulják a szőregiek a dalokat. A legfiatalabbak — 30 évig¹⁰ a rádióból, a Szegedről jött jazz- és cigányzenekarok előadásai-ból; dallamkészletük kialakításában, mint komoly formáló erő, a szá-jhagyomány alig vett részt. Az öregebbek, — 55—60 évig — ugyan-onnan, de a szájhagyomány hatása énekkincsükön már jobban ész-revehető. „Szájról-szájra“ tulajdonképpen csak a legöregebbek ta-nultak, de az ő népi dalkészletük egészséges egyensúlyát — ha na-gyon nem is — felborította a későbbi fejlődés.

Az elmondottak figyelembevételé után bemutatok néhány dal-lamot és szöveget.

Az 1. sz. dal variánsa Bartók Béla gyűjtéséből ismeretes.¹¹ A dallam olyképpen alakult át szőregi formájára, hogy hangközei szű-kebbé váltak, (a 3. ütem kis terce itt nagy szekund) melódiája kemé-nyebb, nem annyira a szöveghez alkalmazkodó (2. verszak) lett, de e változások ellenére a dal megmaradt annak az erőteljes paraszt-zenének, ami volt.

Tempo giusto $\text{♩} = 90$.

1. Csütörtökön este Voltam nálad
Böske Ciz-mám nyi-hor-gá-ja-ra,
Sej, a szivem do-bo-gár-ja-... Nem éb-readtál /en-ke

2. Csütörtökön este
Voltam nálad Böske.
Esett a hó, fújt a szél,
Sej, engem be nem eresztettél,
Künn hagyta megfázni.¹²

(Énekelte: Ökrös Mihályné szül. Kovács Margit 46 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 1, 5, 4; szótagszám: 6, 6, 7+9, 6; ambitus: 1—9; szerkezet (forma): A B B_v A; hangnem: eol, pentaton-fordulatokkal).¹³

vetkező számok nem pontosak, nem általánosak, hanem — természetesen — egyénenkint változók, a társadalmi, gazdasági, kulturális, stb. helyzet szerint.

— ¹¹ Dallam, szövegvált.: Bartók Béla: A magyar népdal. Bp. 1924. Kotta-példák. 22. l. 16. sz. dal. — ¹² Az énekesek kiejtésbeli ingadozása a nép és a városi nyelv között kötelezővé tette az irodalmi nyelven való közlést. — ¹³ A hagyományos lejegyzési formát az énekelhetőség kedvéért elhagytam, a g¹-ben

Ókrös Mihály szerint 1900 körül lakodalmakban énekelték a következő dalt, akkor volt „új nótá”. Lakodalomban tanulta ő is. A 11. ütemben előforduló kis szeptim-lépés ritkán szereplő hangköz a magyar népzében.

Tempo giusto $\text{♩} = 108$.

A zöldbűz-ba', borozdó-ba' köt a da-los pa-lyir-ta, Ne so-mo-ritod
a zsi-ve-met Ma-ris-ka. Mert, ha so-ká so-mo-ritod (sej), az én ár-va
si-ve-met. Maja meg-lá-tod nem so-ká-ra kel-va ta-lálz eme-met.

2. Ráncos szárú kiscsizmámra sárga patkót veretek,
Már ezután árva kislányt szeretek,
Mert az árva, csak az árva, sej, tud igazán szeretni,
Sem az anyja, sem az apja nem fog érte átkozni.¹⁴

(Énekelté: Ókrös Mihály 58 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 1, 5, 5; szótagszám: 15, 11, 16, 15; ambitus: 1—8; szerkezet: A B B_v A; hangnem: eol-pentaton, 2 pienhanggal.)

Szintén az új-stílushoz tartozik a 3. sz. dal, de már kevésbé ismert a faluban. Érzik melódiáján a hagyományörző jelleg.¹⁵

Tempo giusto $\text{♩} = 120$.

Szöke Ti-za mind a két zé-le ró-rol, kö-zé-pé-be
fe-hér hattyú le-zál-lott. Két zár-nyá-val ve-ri zéj-jel
aha-bot, aha-bot, Mert tud-tam meg, hogy a ba-bám el-ha-gyott.

(Énekelté: Mózsai Vilma 27 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 1, 5, 4; szótagszám: 11, 11, 14, 11)

végződő dallamjegyzés tanulságait így közlöm. — ¹⁴ Dallam- és szövegvált.: Kiss Lajos: Délvidéki daloskönyv Bp. 1943. 66. l. — Szövegvált.: Péczeli Attila: 103 magyar népdal. Bp. 1943. 120. l. 101. sz. dal, és Kálmány: Sz. N. III. k. 245. l. — ¹⁵ Dallam, szövegvált.: Péczeli Attila i. m. 21. l. 11. sz. dal. Szö-

— látszólag különböző szótagszámú (heterometrikus) versszak-szerkezet —; ambitus: 1—8; szerkezet: A B B, A; hangnem: eol.)

A 4. sz. dal verse egyforma szótagszámú (izometrikus) sorokból áll. Érdekessége, dallamán kívül, hogy bár hangneme dúr, előadási módja mégis rubato. Horesnyi Etel szerint nagyon régi, az édesanyja még kisleány korában tanulta.¹⁶

Rubato

Meg-ké-tét-ték né-kem a be-tré-tét, két hé-tig is
po-hór-ba' tar-tot-ták két bim-bó-ja két tá-ta-lam-
ra le-lóg, sok vig-na-pom szo-mo-rú - ra for-dul.

1. Arad felől feljön három csillag,
Mind a három Szeged felé ballag.
Válj el csillag, válj el háromfelé!
Most fekszem a kisangyalom mellé.

2. Ha én egyszer Aradra elmennék,
Aranygyűrűt, aranyláncot vennék.
Aranygyűrűt, aranyláncot kettőt,
Most találtam egy igaz szeretőt.

(Énekelte: Terhes Ferencné szül. Horesnyi Etel 46 éves.)

A betlehemezők ezzel a szöveggel éneklik:

Csikós vagyok, csikósnak születtem,
Ha meghalok, nem sírnak felettem.
Nem mondják el Szent Dávid zsoltárát,
Nem kongatják a falu harangját.

(Énekelte: Kovács Ferencné szül. Rácz Vera 44 éves.)

(A dallamsorok záróharangjai: 1, 5, 8; szótagszám: 10; ambitus: 1—9; szerkezet: A A⁵ A⁵ A_v; hangnem: dúr.)

Heterometrikus versszak-szerkezetű, vegyes-stílushoz tartozó az 5. sz. dal.¹⁷

vegvált.: Kálmány Lajos i. m. II. k. 35. és 175. l., továbbá Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiából. II. k. Arad, 1878. 101. l. és Bálint Sándor i. m. 14. l. 5. sz. dal. — ¹⁶ Szöveg vált.: Bartók Béla i. m. u. o. 61. l. 226. sz. dal. — ¹⁷ Dallam vált.: Bartók Béla i. m. u. o. 75. l. 276a és 276b. sz. dal. Szöveg vált.: u. o. 75. l. 278. sz. dal és a Szegedi Kis Kalendárium 1938. (Sem a lapszám, sem a dalok száma nincs jelölve!) Kálmány Lajos: Koszorúk, I. 48.

♩ = 120.

1. Hoz-ru tar-kú fecr-ke, Bőr-kai me-nyecr-ke,
Ugyan, hon-nan jöt-tél i-de, ez i-de-ge-n föld-re.

2. Nem magamtól jöttem,
Kis pejlovam hozott
Annak mind a négy lábáról
A patkó lehullott.

3. Csak egy maradt rajta,
Az is kotyog rajta.
Gyere kovács, jóbarátom,
Szoríts egyet rajta.

(Énekelte: Ókrös Mihály 58 éves.)

(A dallamsorok záróhangjai: 4, 7, 4; szótagszám: 6, 6, 8, 6; ambitus: 1—b10; szerkezet: A A⁴ B C; hangnem: frig. — alsó alterált váltóhangokkal —.)

Prágai András szerint betlehemezők éneklik a következő dalmot. 3/4-es ütem — mely népzeneinkben ritkább — és feltűnően gyors tempó érdekességei e rövid dalmak. Az „Elment a két lány...” dallamának rövid változata.¹⁸

♩ = 150.

Jobb ez a gaz-ola, mint a má-rik volt,
mert ez a gaz-ola arz-talt te-ti-tett,
de az a má-rik bo-tot ké-zi-tett

(Énekelte: Prágai András 44 éves.)

De nemcsak dallamokat, hanem olyan értékes szövegváltozatokat is találtam, melyeknek bár ismert a dallamuk, mégis méltók megőrzésre.

Bálint Sándor szegedi gyűjtéséből ismert dór-dalt, „Édesanyám édes teje...”,¹⁹ a dallamot kissé megváltoztatva, (az 5. ütemben d²,

1. — ¹⁸ Kodály Zoltán: Iskolai énekgyűjtemény. II. k. 69. l. 399. sz. dal és Kálmány: Sz. N. III. k. 126. l. — ¹⁹ Bálint Sándor i. m. 51. l. 37. sz. dal,

e², fis², g² helyett d², g², f², e²) a szőregiek a következő szöveggel éneklik:

Házunk előtt a kanális,
Abban fürdik a babám is.
Én is elmék, megfürödök benne,
Ragadjon rám a szerelme.

(Énekelte: Kovács Ferencné szül. Rácz Vera 44 éves.)

Rácz Vera a dalt, mikor még leánykorában Szegeden lakott, tápai leányoktól hallotta. Van még másik verse is, de azt már elfejtette.

A „Megizenem a gyulai bírónak . . .” című dal²⁰ melódiáját is — szövegét nem — ismerik Szőregen. Horesnyi Etel szerint ezt a dalt nem is tudja más a faluban.

Cserepes a, kavicsos a kisangyalom tanyája,
Éjfél előtt fél tizenegy, hogy menjek be hozzája?
Megpendül a, megpendül a rézsarkantyúm taréja, de taréja,
Nem alszik a, felébred a kisangyalom meghallja.

(Énekelte: Terhes Ferencné szül. Horesnyi Etel 46 éves.)

A „Kutyakaparási csárda . . .” című népdal²¹ 3. verse, ahogy Szőregen éneklik:

Aki betyár akar lenni,
Nem kell annak megijedni,
Mert nem tudja, milyen tájban
Botlik meg a lova lába.

(Énekelte: Ókrös Mihályné szül. Kovács Margit 46 éves.)

Péczely Áttila hódmezővásárhelyi gyűjtéséből ismert szép daltamhoz,²² úgy tudom, eddig ismeretlen szöveget találtam:

Kár a tiszta búzát, ihajla, korán learatni,
Kár a barna kislányt, ihajla, korán férjhezadni.
Bekötik a fejét, menyecske, megszelídül tőle,
Akárcsak a dalos pacsirta fenn a magas égben.

(Énekelte: Ókrös Mihályné szül. Kovács Margit 46 éves.)

E dalok és szövegek legnagyobbbrészt változatok, tehát nem annyira fontosak, hogy megérmének egy drága fonográfhengert, de a 2., 3. és 4. számú dalokat érdemes lenne fonográfra venni: úgy súlyosabban tudnák adataikat képviselni a tudományban.

„Amikor népdalgyűjtő útjáról hazatér az ember, itthon többnyire azzal fogadják: talált-e valami újat, egészen ismeretlent? A

— ²⁰ Kodály Zoltán i. m. u. o. 172. l. 243. sz. dal. — ²¹ Péczely Áttila i. m.

variánsok, egy-egy szép változat, nekik nem elegendő; magukban valószínűleg így osztályozzák a gyűjtőket: első X. Y. 154 egészen új dallammal, második Z. V. 132 dallammal...“ — írja egyik kitűnő népdalgyűjtőnk.²³ Valóban, ez a felfogás még ma is uralkodó. Pedig a népdalgyűjtésnél nem „az a főcél, hogy új dallamot vadásszunk“,²⁴ sőt a népzene-tudomány szempontjából a változatok akárhányszor fontosabbak, mint az új, egészen ismeretlen dalok! Az új dallamok lehetnek szépek, értékesek, de sokszor nem adnak kielégítő feleletet azokra a problémákra, melyeknek magyarázata a népzene-tudomány feladata. Kodály szerint is „...lényegében új anyagra már alig számíthatunk: a meglévőnek alaposabb megismerésére, újabb és pontosabb megfigyelésére, a hiányos szövegek kiegészítésére állandóan szükség van.“²⁵ Éppen ezért a változatokat jelentőségükhöz mérten kell elbírálni, s tudnunk kell róluk, hogy a népzene-tudomány haladásába ők is súlyosan beleszólnak.

Ükrös László

78. l. 65. sz. dal. — ²² Péczely Attila i. m. 112. l. 93. sz. dal. — ²³ Kerényi György: Besztercze-Naszód. Énekszó. 1943., X. évf. 4. sz. 991. l. — ²⁴ Kerényi György: u. o. — ²⁵ Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp. 1943. 1. l.

Hibaigazítás: a 3. sz. dal Metronom jelzése, 120 helyett, 102.

W. Crane antik vázája

„Odafelvalókkal törődjetek“
Páli, Kolosséi levél.

Kivül:

tavaszi áron sikló hellén gálya
dús asszonytest friss izgalmát kitarja,
az áramló tájra tömör napfény peteg,
a tengertükrén szélsivítő sirályseteg.

Belül:

A remény partját csapdossa csókorkán,
bugó hang a szenvedély dalos torkán,
halk kéjre, a vágyak arnycsapatja rebben,
szerelmünk pompája bomoljon ki szebben.

Felül:

De hallgass szomorú szívem!
imáid föl-fölcsendülő dallamára,
Urunk jelére mit izen
örök kettek szökőkútja, hűs csobbanása?

Kormányos István

Színház

Új operai horizont

I.

Y-ban vagyunk. Ünnepi gálaestet hirdet az Operaház.

A színpad súlyos bársonykárpitja bágyadt aléltsággal omlik össze. Vége az előadásnak. Még egy pillanat, ki-gyúlnak a csillárok, fényárban úszik a nézőtér. Az előkelő, díszes közönség önfeledten tapsol. A színpadon a füg-göny előtt megjelennek a művészek, az énekesek, táncosok, a karmester, rendező, díszlettervező, mind, mind, hogy kivegyék részüket a csodálatos est sikeréből. Nehéz lenne eldönteni, hogy kit illet az ünneplés oroszlanré-sze. Egyesek a tenorista melegfényű belcantóját dícsérik, másokat a gép-szerű pontossággal működő balett ra-gadott el, ismét mások a karmester szuggesztív ritmusai és lendületes tem-póiban látják a siket zálogát. Végül néhányan a pompás kiállításról, dísz-letek és jelmezekről hallatják a tet-szés felsőfokú jelzőit. A siker óriási! Az operai műfaj sokrétű hatóelemének mindegyike megtalálja a maga rajon-góját és lelkes magyarozóját.

Siker, csoda, ünnep, művészet. Ilyen és ehhez hasonló elragadtatott kiáltásoktól sűrűsödik a levegő, a hő-ség méltóságteljes hőmpolygással ráte-lepszik a nézőtérre. A közönség lassan mozdul, indul lefelé a lépcsőn. A gyö-nyöri sóvárgó szemek most a kielégü-lés boldog fáradtságát tükrözik.

En még maradtam, vártam valami-re, aztán az utolsók között én is elin-dultam. Engedtem, hadd sodorjon a tömeg a kijárat felé. Nyomát sem érez-tem a fáradtságnak, kielégítetlenül, el-

keseredetten mentem el. Szömjasab-ban, mint ahogy jöttem. Megcsaltnak éreztem magam a várakozásomban. Még ez a nagyszerű mai este, az is-tenek olymposi találkozója is csak suta, szárnyaszegett élményt hozott. Vala-hogy szimbolikusnak tűnt nekem a kép, mikor az előadás végén az énekesek, karmester, rendező, díszlettervező egy-másmellett hajlongva köszönték meg a közönség tapsait. Egymásmellett, de egymástól elkülönülve, rideg közönnyel nem nézve sem jobbra, sem balra, mind-egyik mint önálló, önmagába zárt s a maga törvényei szerint élő aprócska csillag, igyekezett fényével elhomályo-sítani a másikat. Ez a mai emlékezetes előadás sem volt tehát más, mint a legtöbb, külsőségeiben talán nem ilyen fényes operaest: egyeniségek és egyéni teljesítmények versenyfutása a közön-ség elismeréséért és a hódoló kritikaért. Kínzott az érzés, hogy ezúttal is, mint annyi számtalan más alkalommal egy ritka, nagyértékű kincsset aprítottak fel, hogy minél többnek jusson egy-egy töredék, nem tönködve azzal, hogy töre-dékeiben az egész lényegesen kisebb értéket képvisel. Olyan volt, mint va-lami árúház, ahol minden művészi él-mény-árúciánk egy helyben kapható: pompás karmesterprodukció, nagyszerű magánénekes- és kóruszszámok, a mo-dern színpadtechnika és világítás káp-rázatos trükkjei, a festői, fantázia szin-padkép-nemei, mind-mind egymás-mellett kárakva várják a méltánylót. És mint ahogy a jól vezetett árúház gondoskodik arról, hogy a vásárlók mindegyike megtalálja a kívánt tár-

gyat, úgy a mai operaelőadás sem egyéb, mint értékesebb, vagy kevésbé értékes kirakat, ahol mindenki külön-külön, egymástól függetlenül kielégítheti delikát művészi érdeklődését. Hasonlatos volt az előadás ahhoz, mint amikor a természeti csodaként felbukkanó óriási briliánskövet szakértő kezek feldarabolják, hogy könnyebben eladható legyen és ezzel a csodát vásári árúcikké alacsonyítják.

Az opera is ilyen természeti csoda. Titokzatos, mint minden csoda. Mint műforma, lángoló vízió! Apró csodák összeállása egy nagy igazi csodává. Hangok, színek, formák egymást támogató, megsemmisítő és felfokozó rendszere, mely végül is egy furcsa, izzó drámában olvad egymásba. Az opera több, markánsabb, mint a pusztá zene, árnyaltabb, érzékibb, kifejezőbb, mint a dráma. Az opera: zene-dráma!

Mint stílus és forma talán a legnehezebben megközelíthető és érzékelhető valamennyi művészet közül.

Milyen síma és egymásbatorokolló a költő élmény-közlésének és a műélvező érzéklésének útja pl. az irodalomban. A költő élményeinek, drámai vízióinak kifejezésére a közlés legegyszerűbb eszközeit, a szó mágiáját idézi. (Dráma alatt itt és a következőkben is — antik esztétika szerint — minden művészet közös élmény-alapját, a cselekvést érttem: az emberi lélek és a Mindenség erőinek békés egybehullámzását, vagy küzdelmes összecsapását). Már a szóban rejlő imminens energiák megindítják a hallgatóban, vagy olvasóban a lelki folyamatot, mely aztán több-kevesebb intenzitással reinkarnálja a művész élményét, vízióját. Milyen egyszerű itt az élmény-átvitel embertől emberig közvetlenül, minden beiktatott eltérítő, vagy zavaró momentum nélkül!

Valamivel bonyolultabb az élmény-átvitel a képzőművészetek esetében. Itt

a művész drámai vízióinak közlését egy, a tér által determinált, formák, színek és vonalakból álló anyagszerűsége bízta, mely természeténél fogva saját törvényei szerint él és ennélfogva tartalmát átértékelve adja tovább. Ebben az aránylag egyszerű átvitelben azonban máris mennyi lehetőség nyílik a művész vízióinak eltorzítására, az élmény helyeit idegen tartalom közlésére. A beavatatlan, vagy kevésbé fogékony szemlélőből rendszerint hiányzik a fánadságos elmélyülés hajlandósága, mely kész behatolni vonalak és formák árnyékvilágán át a művész drámai élményének lángoló, lobogó infernójába. Hogy egy példát említek, vegyünk egy művészt, aki a szenvedély által agyonütpott embert eltorzult rajzú vétagokkal látja és így is láttatja. Az avatatlan viszont dráma helyett csupán a természetestől eltérő formát talál, amely idegen, furcsa és érthetetlen a számára. A hatás gyakran oly megdöbbentően bizarr, sőt nevetséges, hogy meg sem próbálja a szokatlan forma mögött a tartalmat felderíteni (ez egyébként sem egyszerű, magától értetődő folyamat, ellenkezőleg, koncentrációt, sőt bizonyos méntélig művészi kíváncsiságot, hajlandóságot követel), hanem az egész művészi alkotást, mint érthetlent elveti. Továbbmenve, a legtöbb hiába is próbálna elmélyedni, vagy megkísérelni megtanulni a műélvezést. Egy belső élmény vizuális megjelenítése titokzatos folyamat, amit nem lehet közérthető szabályokba, tankönyvsablonokba foglalni. Azt érzékenységgel és alázatival követni lehet. Vagy nem lehet.

Hogy a képzőművészeti alkotás drámai tartalma érzéki kifejezést nyerhesen, ahhoz — mint láttuk — szükséges, hogy a szemlélő lelki alkata bizonyosfokú hasonlóságot mutasson az alkotó művészehez. Ilyenformán jöhet csak létre a messziről feléje sugárzott, titokzatos belső élmény formábaöntésének megfordított, öntudatlan folyamata.

Tehát a mélyen szunnyadó dráma meg-
 érzésére egyedül a művészileg fogé-
 kony és valamennyire képzett szemlélő
 képes. A beavatatlannak közvetítőre
 van szüksége, aki a leírt, vagy kimon-
 dott szavak megvilágító erejével segít-
 ségére siet, képzeletét felgyújtja, fo-
 gékonyságát erősíti. Tehát már a
 képzőművészetek viszonylag egyszerű
 esetében is, ahol a művész teremtő-
 szelleme közvetlenül egy tárgy érzékel-
 hető anyagába sűrűsödik, az avatatlannak
 szüksége van magyarázatra, *in-*
terpretátorra, hogy megláthassa (meg-
 érezhesse) a forma és anyag mélyén
 rejtőző titokzatos víziót. Hiszen a leg-
 primitívebb gótiika alkotásai éppúgy,
 mint a cinquecento, vagy a későbbi
 spanyolok és németalföldiek mennyei
 színei és formái, fény- és árnyjátékai,
 sőt akár Gauguin expresszionizmusa
 is bonyolult, sőt egyenesen fenséges
 érzelmi és szellemi tartalomtól terhe-
 sek. *Egy* interpretátorról lévén azonban
 szó, nagy a valószínűsége annak, hogy
 sikerül hivatott magyarázót találni,
 így a képzőművészeti alkotások drá-
 mai tartalmának felderítésére nagy ál-
 talánosságban módja van avatottnak,
 avatatlannak egyaránt.

Ezek előrebocsátása után vizsgál-
 juk a drámai élmény útját az alkotó-
 tól a hallgatóig az operai műfaj eseté-
 ben.

Néhány századévvvel ezelőtt egy na-
 pon Olaszországban csodálatos vízió
 született: az opera. Semmihez sem ha-
 sonlíthatóan új műfaj, stílus és forma.
 A szavak énekké magasztosulnak, a
 cselekmény a zene ágyában soha nem
 álmodott gazdagságot, érzékiséget és
 dús pompát nyer, kiegészítve az emberi
 mozgulatok és színpadi képek artiszti-
 kumával.

Az alkotó itt írásjelek szigorú, meg-
 bízható formájába rögzíti vízióit és az
 alkotást ezzel útjára bocsátja. De mi-
 lyen mások ezek a jelek, mint a költő
 jelei! Megfoghatatlanok és rejtelmese-
 k.

Csak kevesen tudják olvasni, akár az
 ékírást. Tehát itt már az alkotás ném-
 kerülhet közvetlenül a műélvezőhöz —
 jelen esetben az operai közönséghez —,
 ehhez a leírt, holt jelek életrekelte-
 re, megszólaltatóira és vizuális megje-
 lentetőire van szükség. *Interpretátorok*
serege lép tehát munkába.

Elsősorban is a karmester veszi ke-
 zébe a partitúrát. Évtizedes operai ru-
 tinja biztos megvilágítást kölcsönöz neki.
 Már első olvasáskor kihallja a parti-
 turából a hatásos áriákat, gyűjtő kó-
 rusokat, színes és mozgalmas zenekari
 részleteket. Gondosan kidolgozza ma-
 gában az egyes jelenetek zenei hangu-
 latát, a felvonások dinamikus felépíté-
 sét, kiegyensúlyozását. Ezután elkezd
 a próbákat az énekesekkel, a kórus-
 sal. A lehető legnagyobb gonddal betanítja
 az egyes énekszólamokat, az énekesek
 kérésére esetleg egy-két szövegi vál-
 toztatást is megenged és amikor az
 énekszerepek már „ülnek“, a zenekar-
 ral kezd meg a betanítás munkáját.
 Gondosan ügyel az egyes szólamok
 precíz kidolgozására, a hangszínek elő-
 írásszerű változatosságára, a zene-
 kar és színpad harmónikus összhang-
 zására. Nagy általánosságban ezzel ki
 is merül az operai karmesterek zenei
 előkészítő munkája. Ritka kivétel az az
 igényes művész, aki elmerül a szavak
 és a köréje kristályosodott zene kifeje-
 zésében s így megigézett, megjeleníti
 maga előtt az alkotó csodás vízióját.
 És még a legnagyobbak között is mily
 ritka a mester, aki a tünékeny, lebegő,
 ködszerű víziót hangzásba is tudja ön-
 tenni, aki az énekest és muzsikust fáradsá-
 gátalan, állandó, lázas szuggesztíóval
 kényszeríti, hogy a szerep helyett szen-
 vedélyben izzó emberből alakítsa, hogy
 az untilg ismert zenekari szólam gépie-
 sen pontos lejátszása helyett maga is
 kigyúlva — muzsikáljon. Ezekből a rit-
 ka kivételekkel eltekintve, a legtöbb
 esetben a komponista drámai víziójá-
 nak lángja sítteregve kialszik már az
 első interpretátorok (karmester, énekes,

zenész) közönyének, rutinjának és fáradt értetlenségnek tengerében. Ami marad, csak a tartalom nélküli külső forma: áriák, együttesek hangulatosan énekeltek szerepek, színesen hangzó zenekari hatások.

De akár az átlagkarmester, akár a kivételes művész, a zenei előkészítés befejezésével átadja együttesét további interpretátoroknak, akiké a vizuális megjelenítés gondja. De miként a karmester rabja lett a kottafejek holt rajzának, úgy a rendező és díszlettervező is feladatát kizárólag a színpadi utasítások pontos betartásában látja. Nagy gonddal kutatja a kort és színhelyet, melyben az opera cselekménye játszik és legfőbb ambíciója a díszletek és jelmezek pompája és korszerűsége. Díszítésül mozgósítja a modern színpadi és világítástechnikai gépezet teljes fegyvertárát, végül is revüszzerű káprázatot nyújt a nézőnek.

Abban az esetben, ha a szcenikusok (rendező, tervező) között akad művész, aki feladatául tűzi ki behatolni a dráma; mag ő-élményéig s azt optikai eszközökkel megjeleníteni, valószínűtlen, hogy egyidejűleg hozzá hasonlóan igényes zenei interpretátorral találkoznék, akivel alkalma lenne vízióját egységes drámai élményben megjeleníteni. De még ebben az elképzelhetetlentől szerencsés esetben sem valósulhat meg az ideális együttműködés, mert a három-négy művész-interpretátor elkészítésének egybevetése és összeegyeztetése olyan sokoldalú, aprólékos munka, annyi előkészítési időt igényel, amennyivel a mai előadási rendszerrel dolgozó Operaházak nem rendelkeznek. A valóságban tehát az a helyzet, hogy azok, akik az előadás előkészítéséért a művészi felelősséget vállalják, csak nagy vonalakban egyeztetik össze a műhatáskörükbe vágó részletmozzanatait, egy-egy jelenetnek hangulati és dina-

mikus felépítését, a zene primer érzéki hatásai és a szövegek könyv helyszíne és napszakra vonatkozó utalásai alapján. Ennek folyománya az, hogy a néző, nem az alkotóhoz hasonlóan a közlőművészen felgyűlő vízió sugárzotta egységes drámai kifejezést, hanem külsőségesen és lazán összehangolt, szétágazó részletbenyomásokat kap. Figyelmét művészi izléséhez legközelebb álló részletre fordítja és ebben véli megtalálni az operai műfaj nyújtotta művészi élményt.

Magyarázatul átültetve ezt a példát a képzőművészet területére, ez a jelenség hasonlóan ahhoz, amiképpen a szemlélő olyan festménnyel kerül szembe, amelyen a művész az álmát ragyogó színpompájú képbe önti. A szemlélő nem képes behatolni az elterelő, tetszetős forma mögé az élmény-magig. De nem is akar, mert kényelmesebb és főleg számára a műélvezés egyetlen módja, ha gyönyörködik a festmény felszínes színpompájában és azt fogadja el a műalkotás művészi célja és értelmének.

Jól tudom, nem egyszerű — különösen az operai műfaj sokrétű és bonyolult megjelenési formája esetében — a műalkotás közlésének új és korszerű alapelveit megtalálni, mely a csábítóan könnyen érzékelhető külső formák mögött segít az elrejtett s nehezen felderíthető eszmei tartalom, drámai élményt megtalálni. Fáradtságot, elmélyülést, koncentrációt és megalkuvás nélküli teljes odaadást kíván. A cél azonban olyan izgató, annyi új, művészeti élmény lehetőségét rejti, hogy minden áldozat árán meg kell kísérelni.

A következőkben azokat az alapelveket igyekszem leszögezni, melyek ebben a törekvésben irányadóul szolgálhatnak.

Várady László

A szegedi középiskolai tanulóifjúság színházesztétikai ítéletalkotó készségének vizsgálata

A szegedi állami Gyermekelőlektani Állomás nemcsak az egyéni képességeket és tehetséget kereső pszichotechnikai vizsgálatokkal foglalkozik — mint ahogy azt a nagyközönség általában gondolja —, hanem a „tiszatáji” ifjúság globális, átfogó megismerését is szolgálja kutatómunkásságával.

Ez a cél vezette akkor is, amikor azt kísérte megállapítani, hogy a szegedi serdült tanulóifjúság esztétikai ítéletalkotó készsége milyen fokon működik. Erre alkalmas eljárásnak bizonyult a diák-közvéleménykutatás új módszere segítségével végzett tömegexploráció, amit Sziglauer Liliomfi című színműve műkedvelő diákelőadáson résztvevő diáknézőkön végeztünk.

A diáknézők mindegyike kutatólapot kapott az alábbi kérdésekkel, amelyeket dr. Kálmán László egyetemi színháztudományi lektor úr volt szíves összeállítani, akinél szakképzettségét a beérkezett feleletek kiértékelésénél is igénybe vettük.

1. Tetszett-e az előadás (igen, nem) és miért?
2. Mi tetszett jobban (a színészi játék, a díszlet, a szöveg, stb.) és miért?
3. Melyik szereplő tetszett legjobban és miért?
4. Milyen rendezési hibát vett észre?

A vizsgálat fő feladata az volt, hogy megállapíthassuk, rendelkezik-e és milyen fokban a diák-nézőközönség a közönséges érzelmi visszahatásokon kívül esztétikai véleményalkotás készségével is.

A válaszok névtelenek voltak, csak a nem és életkor feltüntetését kértük. Ebből a szempontból a megoszlás a következő: leány 46 százalék, fiú 32 százalék, jelzés nélküli 22 százalék. Az egyes életkorokat nézve a leányok 16, 17 és 18 éves életkorukban voltak legközelebbiek, a fiúk válaszaiknak sűrűsödését két csoportban a 15—16 évesek és a 18—20 évesek csoportjában találtuk.

Érdekes megfigyelésekre vezetett annak vizsgálata, hogy a megkérdezettek milyen hatást tettek a kérdések megfogalmazása. A feladót négy kérdés közül a második kérdésben háromféle felelet-variánsot adtunk, de a stb. szóval alkalmat adtunk, hogy az értelmesebbek egyéb feleletet is adhassanak. Itt érdekes volt megfigyelni, hogy mekkora százalék tapad a megadott fe-

leletformák valamelyikéhez és hányan tudnak ettől szabadulni és önálló véleményvel előállni. Ez annál is nehezebb volt, mert a megadott három válasz-minta a szokott véleményeket már szinte teljesen kimerítette.

A harmadik kérdés helyesen így szólt volna: „Melyik szereplő játéka tetszett legjobban?” Kihagytuk ezt a szót „játéka”, tehát itt alkalmat adtunk, hogy plasztikusabban is kiemelkedjék a színházesztétikában már ismeretes törvény, hogy a primitív nézők tetszése igen gyakran a színész személyes varázsához tapad, nem pedig a játékhoz. A tanulóifjúság ilyen szempontból a primitív nézők csoportjába tartozik és szerettük volna látni, hogy a megtévesztés ellenére hányan tudnak e fölé emelkedni.

A negyedik kérdés önmagától „buktatott ki” egy jellegzetességet, mert sokan a színrendező munkája helyett a közönséget helyreklésről teremtendő munkájáról adták véleményét.

Tanulmányoztuk továbbá, hogy a kérdések tagoltsága, illetve különböző feladási módja milyen hatást váltott ki. A kiadott kutatólapok fele a kérdéseket feltüntette és minden kérdés után helyet adott a válaszra is; másik fele a kérdést nem tüntette fel, hanem utalt a falon levő plakátra, amelyen a kérdések sorrendi számozásban olvashatók voltak.

Az eredmények szerint az első csoportban — kis eltéréssel — a formához ragaszkodás kétségtelen volt, míg a második csoportnál kb. egyharmad rendszerező, illetve a formához ragaszkodó típusnak, míg kétharmad önálló vagy pontatlan típusnak bizonyult.

Ha a feleleteket a kérdések sorrendjében vesszük szemügyre, akkor az első kérdés 79 százalékos igen-je áll 21 százalék nem felelettel szemben, ami végeredményben 100 százalékot jelent, mert a válaszelmaradás itt hanyagság vagy egyszerűsítése a dolgoknak azzal a gondolati megokolással, hogy minék erre külön válaszolnom, ha a többi válaszokból ez úgyszólamint kiténik. A válaszok megokolása már jóval nagyobb bepillantást enged a válaszádiók gondolatvilágába. Ezek a „miért?” válaszok főleg két szempont körül csoportosulnak.

Az első csoportnak azért tetszett, mert „sok tanulás mellett is igen tehetségesen játszottak” — írja az egyik,

s a többi is hasonló megokolást ad más fogalmazásban, ami mögött a műkedvelői mivolt mellett jó játék külön honorálása látható. Ez az *altruista beállítottságú*, illetve szemléletű csoport.

A másik csoport azért válaszolt igen-nél, mert megnevettetett: „nagyon humoros volt” s ehhez hasonló fogalmazások. Ez az *egoista csoport*.

A második kérdésnél a statisztika szerint a válaszok legnagyobb része (40%) a színészi játékot emeli ki, utána a díszlet (13%) következik, majd a szöveg (7%). Nem tudott dönteni 19%, nem válaszolt valószínűleg ugyanezért 15%. A többi felelet a sablontól (irányított kérdés) elütő felelet. Ezek egyebet is észrevettek, mint amire előre is felhívjuk a figyelmüket, s önálló (irányítás nélküli működő) ítéletük volt.

A választások indoklásai, bár szám szerint gyengék (csak kevés válasz felel a „miért?”-re is) jól mutatják az előző kérdés feleleteiből is kivilágító diák-altruizmust, amely a diák-műkedvelői előadások esztétikai ítéleteiben általában szempontból is — a felnőttek válaszaiban is — sokszor szerepel. Ez azon a pszichológiai tényen alapul, hogy a diák-előadásokat elsősorban nem mint művészi produkciókat ítélik meg, hanem abból a szempontból, „hogyan sikerül”. Mint nem hivatásos színészek hogyan állották meg a helyüket.

A harmadik kérdés, amint már említettük, szándékosan kétértelmű fogalmazással készült, s amint várható is volt, többben nem a játék alapján, hanem a személyi tetszés, vagy nemtetszés, szimpátia, vagy antipátia alapján választottak. Kétségtelen azonban az is, hogy ha pontosan adtuk volna fel a kérdést, akkor is akadtak volna olyan válaszok, amelyek a személyi tetszés alapján értékelnek, mint ahogy lehet, hogy a beérkezett válaszok között is voltak olyanok, akik a szereplők játékát értékelték a kérdésen és mégis a személyi tetszés alapján választottak. Érdekes eredmény az, hogy nem a személyi tetszés alapján történt választások a nagyobb számúak — amint ez várható lett volna —, hanem a játék alapján. Ez önmagában még nem jelentené azt, hogy a diákműzők — megévesztésre irányuló kísérlet ellenére — többségükben esztétikailag is tárgyilagos szemlélet képességéről tettek tanúbizonyságot, mert régmegfigyelés, hogy a primitív (esztétikailag iskolázatlan) néző a színész személyi előnyeit

összekeveri a színészi képességével, illetve játéktudásával. A színész személyének szimpatikus volta miatt olyan szereplő játéka tetszik neki legjobban, aki valójában mind adottságok hiányában, mind egyéb okok miatt nem is játszik jól.

Azonban ennek ellenére is több diák-vélemény arról lett bizonyosságot, hogy az esztétikailag iskolázott diákműzők is külön tudják választani a két szempontot, illetve a színész személyes előnyeit el tudják különíteni magának a színészi játéknak értékelésétől.

A sok közül különösen két ügyes választ emelünk ki, amelynek megszövegezése erre jól rávilágít.

Egyik így ír: „Legjobban tetszett a pincér, szerepében Szellemfi” — vagyis az illetőnek személy szerint szimpatikusabb volt a pincér, de jobban játszott a Szellemfi alakító diák-színész. Másik vélemény még jellemzőbb: „Szellemfi színpadon jó, különben...” Ebben a három pontban, amivel befejezetlenül hagyta a véleményadó az összehasonlítást, de mégis tudja mindenki, milyen lesújtó vélemény jönne utána, legszembetűnőbb választotta szét egy személyben is a színészt és magát az embert. Bár mint emberről lesújtó véleménye van, mégis a színészi játék értékelésénél a legelsőik közé helyezi és ezzel tárgyilagos ítéletalkotási készségről tesz bizonyosságot.

A negyedik kérdés válaszaiban vizsgálataánál kapcsolatos megfigyelések egyikét már említettük, illetve kiemeltük azt a tényt, hogy a nagy többség a rendezés fogalma alatt a közönség elhelyezésével foglalkozó terem-rendező munkáját értette.

Ezt, de még inkább a feleletet nem adók nagy száma (62%) arra mutat, hogy az egészen primitív (színházesztétikailag iskolázatlan) néző egyáltalán nem ismeri a rendező munkáját. Még az a kevés válasz is, mely ezzel foglalkozik, nagy tájékozatlanságot mutat és a rendező munkáját a díszletkészítéssel, ügyelővel, stb. összetéveszti.

A motiváció tanulmányozásánál a szempontok primitívsége mellett megállapíthatjuk, hogy az ifjúság a színdarabban játszó ismerősei iránt érzett rokonszenvet belevegyíti esztétikai, nevezetesen a színészi játékot méltató színház-esztétikai ítéleteibe. Megállapíthatjuk, hogy kritika alig hangzik. Ennek oka az érzelmi hatás, lelkesedés okozta elfogultság, a hiba gondolatának fel

sem vetődése. Míg abban az esetben, ha ez az érzelmi hatás nem születik meg, a tárgyilagosságot mértegelés helyett általános hibakenesés és kákán csomót találás következik be.

Fiúk-leányok véleménykülönbségei is jellegzetesek. A fiúknak legnagyobb része a humorért, a vidámságért lelkesedik a darab nézése közben, míg a leányoknak azért tetszik legjobban, mert „szerelmes” volt. A leányok különöségekre hajló megfigyelőképességük miatt; veszik főleg észre a rendezési hibákat, nekik tűnik fel a díszlet, a kosztüm és a maszkirozás, míg a fiúk jobban elmélyednek a darabban — ha erre tehetségük van.

Végül általában megállapítható, hogy a feleletekben nemcsak számban, hanem minőségben is a leányok vezetnek. Ennek magyarázatát abban véljük megtalálni, hogy a nők általában esztétikailag kifinomultabb érzésűek és ebben az esetben, amikor az iskolai munka kapcsán külön esztétikai nevelés még nincs és csak a természeti adottságok adhatnak előnyt, a leányok színház-esztétikai érzékről és kritikai képességről tettek tanúságot. Véleményünk azonban az, hogy ha ilyen irányban rendszeres nevelés következne be, a fiúk mélyebbre hatoló képességénél fogva a helyzet megváltozna.

A kísérlet eredménye: milyen az ifjúság képe színházesztétikai véleményalkotási készség terén? — Bebizonyult, hogy a diákság — fejlődő értelmi adottságának megfelelően — az ú. n. esztétikailag iskolázatlan primitív néző fokán van nagy tömegében.

Ha a szélső határokat nézzük, az egyik végén a 16. éves leány áll, aki a kutató-lapra csak ezt az egy mondatot írta: „Sajnos, nem kritikusként készülök” — ezzel talán annál a véleményének akart kifejezést adni, hogy szerinte egy egyszerű néző számára ilyen kérdések feltétele felesleges és céltalan, mert hisz ilyen gondolatoknak csak annak a fejében kell támadnia, aki hivatásos kritikus. Talán szerintem a nézőnek elég annyi, hogy tetszett a darab, jól érezte magát, jól szórakozott.

A másik végén áll egy ugyancsak leány és csak egy évvel idősebb diák-leány, aki viszont színház-esztétikai izléssel és műértő kritikával rendelkező intelligens néző. Véleménye annál is érdekesebb, mert nem a beállított kérdések alapján felelt, hanem teljesen önállóan maga választotta meg azokat a szempontokat, amelyek szerint a darabot méltatni kell.

Ha a két szélső érték közötti átmenetet négy szakaszra bontjuk, plasztikusan elénk tárul az a kép, amely a diák színház-mézők esztétikai ítéletalkotó készségének fejlődési vonalát mutatja.

A primitív szélen kezdve a

	— 1 (legrosszabb, 1. példa)
első	fejlődési szakasz stádiumán: 46 %
harmadik	„ „ „ 18 %
második	„ „ „ 25 %
negyedik	„ „ „ 9 %
	+ 1 (legjobb, 2. példa)

Amint ebből a számszerű megoszlásból látszik, fokozatos — bár egyre kisebbödő számú — átmenetet találunk, mint természetes fejlődést az ideális állapot felé.

Az iskola jelenlegi tanterve sajnos, nem sokat tud tenni, hogy ez a fejlődés nagyobb lendületet kapjon. Alapjában kevés történik az esztétikai nevelés vonalán, a színház-esztétikain pl. jóformán semmi. Régebben voltak ú. n. „ifjúsági színielőadások” azokban a városokban (így Szegeden is), ahol állandó színházi társulat működött. Ezek vezetése azonban legfeljebb abban merült ki, hogy a kötelező irodalmi nevelés bemutatható értékeit tüzték ezek műsorára. De ezen darabok előzetes beállítása, méltatása és utólagos színház-esztétikai megbeszélése még csak gondolatban sem született meg.

Az esztétikai nevelés, mint a nevelés, sőt értelmi képzés finomultabb formája elengedhetetlen, s ennek nagyon jó iskolája a rendszeres színház-esztétikai nevelés, s igen üdvös lenne, ha ez valamiféle formában érvényesülne iskoláinkban is.

Zsámbéki László

Színházi levél

Tulajdonképpen arról lenne szó, hogy beszámolót írjak a szegedi színház egy hónapjáról, a bemutatókról, a színház „nagy hetéről”, amikor hat napon keresztül egymást követő előadásokban a szegedi opera dominálta a teret. Nem teszem. A beszámolóknak inkább krónika jellege van és nem szórítkozik egyébre, minthogy lerögzítse az utókor számára, hogy az évnek ebben az időszakában mit játszottak a szegedi színházban. Ennek a komoly folyóiratnak nincs erre semmi szükségé, olvasóközönségének különösen nem. Viszont, ha — bár csak általánosságban is — még egyszer a bírálathoz kérek álláshelyezem a színházi anyagot, akkor ennek a tudományos és irodalmi szemlének kereteit sokkal inkább betölteni vélem mint egy szimpla beszámoló töltelékszerű közlését.

Az uralkodó bolygó a színház csillogos firmamentumján kétségen kívül a *Tannhäuser* volt. Amikor a kezdet kezdetén a Carmen első előadása előtt szétlóbent a kárpit, aki gondolt volna arra, hogy még két esztendőnek sem kell elteltie, hogy Wagner jelenjen meg a szegedi operában. Korántsem persze azért, mert nincsenek jobb operák, hanem azért, mert a wagneri zenedrámák színrehozatala súlyos feladatokat ró a karnagyra, a rendezőre, a szólistákra, a zenekarra, a kórusokra, és összehasonlíthatatlanul nehezebbeket, mint az eddigi lírikus operák. Nem vitás ugyanis, hogy a wagneri drámák színrehozatala már bizonyos érett operakultúrát, tökéletes felkészültséget, a technikai eszközöknek olyan apparátusát igénylik, amik mellett a repertoár eddigi darabjai elörlöpnének. A *Tannhäuser* szegedi bemutatója azt jelenti, hogy a szegedi opera olyan magaslatokat ért el, hogy nyugodtan kijöhet a zeneirodalom legnehezebb műveinek elismert Wagner-drámákkal. Ehhez az akarás korántsem volt elég. Új zenei atmoszférába, eddig nem kultivált zenei stílusba kellett belenevelni az egész együtttest, amikhez eddig nem tapasztalt, megszámlálhatatlanul sok próbára volt szükség. És bátorságra is. Ki vállalhatott felelősséget, hogy a *Tannhäuser* Szegezen lehet majd sorozatosan játszani? Senki. Vabanque volt, próba-szerencse. *Vaszy Vilkor* úgy is mint igazgató, úgy is mint karnagy feltelezte, hogy a szegedi közönség már

megért a Wagnert megértő és értékelő nivóra. *Vaszy* feltévese helyesnek bizonyult. A nyilvánosság feltűnő nagy érdeklődéssel reagált a Wagner-premierre, mert intelligenciájával, főleg a zeneileg kiművelt réteg, megérezte, hogy itt sokkal többről van szó, mint egy szokványos bemutatóról, hiszen bemutatókat minden valamire való színház az évad alatt feltétlenül műsorára tűz, ha csak nem akarja kapuit becsukni. A szegedi közönség megértette, hogy színháza elérte azt a fokot, ami nyugodtan összemérhető az európai színpadok nivójával és kultúrájával. Még egyszerűbben: a szegedi opera ma már olyan karnagyokkal rendelkezik, hogy ezután nyugodtan vállalhatja a *Turandotot*, az *Otellót*, a *Hovanscsinát*, a *Tristant*, a *Nürnbergi mesterdalnokokat*, hogy hamarjában csak ennyit említsünk. Nyilvánvaló, hogy nem elnévelünk volna ennyit, ha a *Tannhäuser*ben nem kaptuk volna meg mindazt, amit vártunk. Talán még többet is. Grandiózus rendezésre, *(Abonyi Tivada* rendező, tudós, művész, költő egy személyben), kiképzett kórusokra, hatalmas zenekari összteljesítményre épült fel a szegedi *Tannhäuser* és bizonyos vonatkozásokban a magánénekesekre is. Köztudomású, hogy Wagner drámáit a szólistákra bázizotta, mégis itt koncessziókat kellett tennünk, mert már magában véve az is elismerésreméltó volt, hogy a szegedi operisták kiálltak e nehéz szólamokra. Az igazságos és tárgyilagos bírálathoz tehát nem bocsájthat a szereplőkre éles reflektorfényt és megelégszünk annak a megállapításával, hogy megtették, amit tőlük tellett. A nevek e pillanatban nem fontosak, mert az a szerény véleményem, hogy ezek az énekesek további elmélyülő tanulással már lényegesen többet nyújtanak majd.

Térjünk rá a másik, nagy színházi eseményre, a *Szentivánéji álomra*. Tisztes multra tekinthet vissza Szegezen is. Mindenesetre ahányszor láttuk, mindig új köntösben jelentkezett, hol elvettek belőle, hol hozzátettek. Pedig milyen egyszerű az egész. Hát kell valamilyen keret *Shakespeare*nek? Hallhatatlanságát, méltóságát nem a cirkálódozó milieuvál érte el, hanem mondanivalóinak örökéletű és örökzepségsű igazságáival. *Shakespeare* szerelmi himnusza egy bérkaszányában éppenúgy

zeng és szívet, lelket éppennygy mámorít örömittasságba, mintha bércek alján, erdő mélyén hangzana el, *Lehotay* Árpádnak is ez volt a véleménye. Szereplői szemmeláthatólag ebben az ideológiában citálták a nagy költőt és egyáltalában nem az volt a döntő, hogy hol mondják, hanem hogy *hogyan* mondják. Ezzel *Lehotay* az egyedüli helyes módszerrel rendezte *Shakespeare* és teljesen mellékes, hogy tettette a publikumnak a tündérlíget, vagy az athéni udvar, de minden erejével arra fektette *Lehotay* a főszílyt, hogy *Demetrius* és *Lysander*, *Hermia* és *Heléna*, *Oberon* és *Titánia*, a legédesebb bajkeverő *Puck*, a kedvesen félszeg iparos társaság méltóan idézzék a költő szavait. Az alakításokban kristálytisza klasszikus forma jelentkezett, tetézve *Lehotay*nak érdemeit. Egyik-másik persze itt-ott gikszerf fogott. A nehéz nyelvezetnél ilyesmi előfordul, ezek azonban nem voltak olyan zavaró momentumok, hogy az egész művet alapjaiban rendíthették volna meg. A *Szentivánéji álom* a szerelem apotheozisa marad, amíg *Anglia* nagy fiának szavait színpadról, könyvből, katedrákról, közvetíthetik a szépségekre szomjazóknak.

A humánus és valóban a mai világ új módszerei jelentkeznek a tiszparti színház tiszavirágéletű újdonságában az Új módszerben. Az iskola serdülő nebulói fittyet hányanak az igazgatótól kezdve az egész tanári karnak, amely talajtvesztett, avult, régimódi fenytésekkkel sem tudja „jó útra” terelni az ifjúságot. Az új és igen csinos tanárnő azután lelki módszereket alkalmaz és ha a fiúk bele is szeretnek, a tanulmányi eredmény szencziósa. A fasizmusába beleöszült szegedi társadalom kisé elsiklott e kétségtelenül nevelő tendenciájú darab felett, amin talán nem is nagyon kell csodálkozni, mert akik a kamcsukához és a rabszolgasághoz szoktak, azoknak egy életen át is hiába magyar ázzuk az ész és a lélek módszereit. (amik talán nem is olyan újjak, csak éppen ebben a szerencsétlen országban felejtették el alkalmazni egy évszázad óta.)

Bevezetőmben írtam a színház „nagy hetéről”. Most visszatérek erre, mert egy és más kíváncsok az írógépem alól. Helyesen tette, vagy helyesen tet-

ték azok, akik a fővárosi sajtó figyelmét ráirányították a szegedi színház céltudatos, nagyeredményű munkásságára. Igen ám, csak ha a színház efféle reprezentációkat rendez, akkor a színház minden számottevő tagjával is reprezentáljon. Nem lehet egy részt kiemelni, a másikat véka alá rejtteni. Elismerjük, hogy a szegedi opera *Vaszy Viktornal* emelkedett nem remélt magasságokba, de bizonyos, hogy egyedül ő sem végezhetne volna el ezt a nagy jelentőségű építómunkát, ha nem lenne olyan segítőtársa például, mint *Várady László*. Mégsem láttuk seholsem és mindig csak ugyanazok, mondjuk kedvelt személyiségek jelentkezhettek a nyilvánosság előtt. Hol maradt az év legnagyobb sikerű operája, a *Parasztbecsület*, hol maradtak a gyors népszerűsége szert tett balettek és felvetődik az a kérdés, hol maradt a színház minden kétséget kizárólag legszebb, legkiképzettebb hanggal rendelkező tagjának, *S. Papp Júliának* a szerepeltetése? *Várady László* és *Papp Júlia* díszai a színháznak, nem pedig hamupipőkéi és igen jól tenné az igazgatás, ha — nyilvánvalóan nem rosszakarattal — tévedéseit a jövőben korrigálná.

Visszanézünk még egy pillanatra az elmúlt hetek zenei eseményeire és megállapíthatjuk, hogy az a kórusok jegyében telt el. Egyik kórushangverseny a másikat követte. Méltatásukra ez alkalommal nincs elegendő hely, de a jövőben elbeszélgetünk a szegedi kóruskultúráról is. Most csak annyit, hogy a híres Főiskolai Kamarakórus, a jó felkészültségű Szegedi Kórus, a kitűnően képzett Egyetemi Enekkar, a friss hangokkal jelentkező Szegedi Ifjúsági Kiskórus és mindenekfelett a munkásdalárdák — Szegedi Általános Munkásdalárda, MÁV „Hazánk” Dalldőre, MÉMOSZ, Szegedi Kenderfonógyári Dalárda, Újsomogyitelepi Dalárda — lelkes akarásukkal fontos szerepet töltenek be a város zenei életében.

Odnoposoff hegedűestje pedig a zenei ingyenceknek volt felejtethetetlen élmény. Az orosz művész Amerika szülötte, a virtuóz technika szövevényes boszorkánykonyháján is nagymester. Új és merész mutatványait, gyengéden édes tónusa csillogó keretbe foglalják játékát.

Gábor Arnold

Képzőművészet

Emlékezés Károlyi Lajosra

Életében sokan ismerték, de kevesen ismerték fel benne igazán az embert és a művészt; halála után pedig hamar elfelejtették. Ma azonban újra emlékezünk rá, a mai művészet szelleme közelebb hozza művészetét és vele az embert is. Olyan ő nekünk, szegedieknek, mint egy régi családi ékszer, amelyet sokáig nem hordunk, de jön egy időszak, melynek fényében ráismerünk a régi ékszer rejtett szépségeire s az egészen korszerűvé válik. Az utókor a letűnt ferencjózsefi korszak emberét az optimista, derűs világszemléletű polgár típusáról fogja majd jellemezni, akinek az életét a kenyérkereset és a szórakozás töltötte ki és ez a gondtalan élet nem juttatta eszébe a nagy és mély emberi problémákat. Ez a magyarázata annak, hogy a kortársak Károlyiban az ő életproblémáit, örökkévalóság keresését, az élet lényegeihez való titkos, finom szálakkal fűződő kapcsolatait nem látták meg, elveinek szigorú megvalósulását, a saját életébe való következetes bevitelét — nem ismerve ennek okát és eredetét — különködésnek ítélték.

Ma Károlyit más szemmel látjuk. Kevés az olyan művész a multban, éppen úgy, mint ma, aki a maga emberségét olyan teljességgel tudta adni műveiben, mint Károlyi. Filozófus elme volt, aki már fiatalabb korában magáévá tette Tolsztoj tanítását, mely az öskereszténység elveit a népi egyszerűség életformáival kötötte össze mind kultúrális, mind gyakorlati vonatkozásban. Ezeket az elveket Károlyi a maga életébe átvitte és megvalósította. A középkor asketáira emlékeztető életmódot folytatott, de ez csak külsősége életének; a lényege az, hogy minden tette egy magasabbrendű világgal való kapcsolatából származik.

„Mi nem élünk. Ez csak álom! A tetteink élnek. Örökkévalóságig rezegnek ezek a mindenségben...“ „Aki tudja, hogy a legnagyobb tettek is erőelemekből állanak, — és így is dolgozik, az nem lankad soha s megnyeri az életet. Aki pedig azt is tudja, hogy minden erőnek, legyen az pszichikai vagy fizikai, csak egy célja van: egyensúlyba jutni, — s erre is törekszik, az eléri a legmagasabbat e földön: — a felsőbb életet... Osztályrésze lesz Istennek, mert az egyensúly az igazságosság szelleme.“ Ezt vallja — Károlyi egyik írásában. Ennek megfelelően életmódját akaraterővel és nagy lelki fegyelmezettséggel vitte keresztül. Művészete azonban nem ezekből az elvekből és életének ezen külsőségeiből vezethető le. Az ő lelkisége, mely ezt a világnézetet befogadta, hogy ennék segítségével bekapcsolódik egy transcendentális világba, a felfelé, de örökkévalóságba vágyódó lélek az, amely művészetének tartalmi gazdagságában megnyilatkozik. Lelki fegyelmezettsége pedig, mely a testi kívánságokat lefojtja, vallja és vállalja a szegénységet, megmutatkozik művészeti stílusában, amikor látjuk, hogy a mély és erős lírai érzés, amelyről megérezzük, hogy szárnyalni, csapongani tudna, önként megvont határok között mozog, mint a gátakkal szabályozott, áradni készülő víz. Nem szárnyal, hanem zsong, de ezer és ezer finom hangon. Első pillanatra feltűnik, hogy képein nem törekszik

effektusra, ellentétben kortársaival, akiknél igen sokszor ez volt minden, különösebb belső tartalom nélkül. De éppen ez tévesztette meg a kortársakat Károlyi művészetének megítélésében. Képein nincs semmi, ami azonnal megállítaná a nézőt, szépségeinek megismerésében a nézőnek is kell kifejezni bizonyos munkát. Már témái sem feltűnő érdekességűek. Festett nagyon sok önarcképet; ezek kis képek, melyeken csak az életnagyságú fej fér el. Igénytelen rózsacsendéletek százait festette még és tájképeket, melyeken csak szegényes, hétköznapi motívumok láthatók, tehát mint témák, a legtöbb ember szemében teljesen érdektelenek. Egy másik ok, amely Károlyi művészetének érdekességét az emberek szemében csökkentette az, hogy nem kapcsolódott bele a kortársak problémakeresésébe, azaz nem vetett fel ábrázolási problémákat. Magyarországon akkor élte virágzását a naturalizmus és impresszionizmus, ezeknek eredményeit átvette ugyan Károlyi is, de ő maga nem kívánt úttörő lenni. Ezért problémakereséssel járó irányváltoztatások, hirtelen fordulatok nincsenek művészetében. Művészete formailag a naturalizmushoz igazodik, de tartalmilag sokkal több ennél, mert nála ez a forma az érzelmek hordozójává, kifejező eszközzé válik és művészi fejlődése sem más, mint fokozatos érzelmi elmélyülés, amely ezeken az egyszerű témákon teljesedik ki. Ebben hasonlít Cezannehoz, aki az ő nagy horderejű problémáit nagyjából szintén csendéletek sorozatán oldotta meg.

Károlyi képein ünnepélyes csend uralkodik, amely alatt végtelen finom dinamikájú élet van. A világosszürkék anyagfalan atmoszférájában a szingazdagság, a nianszok végtelen finomsága hozza bele azt a bő hangszerezésű halk musikát, amely kifejezi, hogy milyen kegyeletos gyengédséggel éli át Károlyi a valóságot. De ez távolról sem valami érzelgős piktúra; benne van a festő fegyelmezett magatartása, mely a vizuális valóságoknak közvetlen megérzésén alapuló képelemeket egy magasabbrendű egységnek rendeli alá, s ezért férfiasan szuggesztív. Ez az egység, mely spiritualisztikus szellemű világszemléletének mintegy inkarnációja, nem filozófiai eredetű, hanem inkább megérzése nem érzékelhető valóságoknak. Ezért érezzük, hogy minden élménye ebben a mindent átfogó nagy metafizikai élményben olvad fel.

Egy nyugtalan, a szellemisség atmoszférájával kitöltött világ egy-egy darabja az, amit Károlyi ábrázolt. Ez lengi át képein a finom lelkiületű rózsacsendéletet éppúgy, mint a külvárosi utcarésletet vagy az arcképeket.

A mai művészet a metafizikai megérzéseket, a tudatalattit, a szubjektív érzéseket az absztrakció eszközeivel fejezi ki, ezért a látható valósággal szemben művészi magatartást tanúsít. Károlyi a valóságot ilyen értelemben nem alakítja s a felületes szemlélő a naturalizmus követőjét látja benne, de ezen a következetesen tárgyyszerű ábrázoláson keresztül is bőségesen árad ki Károlyi szellemissége. Erős szubjektívizmusa bizonyos értelemben mégis absztrakttá teszi művészetét és ma, az absztraháló művészet korában, ennek szemszögéből nézve ismerjük fel a maga valójában művészetének igazi nagy értékeit.

Dorogi Imre

FIGYELŐ

NEPI JÁTÉKOK. (Kl) A felszabadulás óta a műkedvelő színjátszás hazánkban eddig soha nem tapasztalt élénkséggel virágzik mindenfelé. A műkedvelő színjátszás az egész világon, ben is olyan számottevő színházi jelenség, ami mellett nem szabad, nem lehet egykedvűséggel elmenni.

Amennyire célját tévesztett a műkedvelő színjátszás, ha a magánszínházak — üzleti érdekeit szolgáló — selejtes portékáit kultiválja, annyira szükséges és hasznos, ha saját útján halad. A műkedvelő színjátszók között ebből a szempontból különleges helyet foglal el: az egyetemi színjátszók csoportja. Igen sok külföldi egyetemen a hallgatók régóta megszervezték a maguk színjátszó csoportját, és a görög dráma, valamint a középkori misztériumok alkalmi előadásaival új színfoltot vittek az üzleti vállalkozásba merevedett színházi üzembe.

A magyar városok közül a szegedi egyetemen van az egyetemi színjátszói társaságnak multja és jelene. A multban a Hamlet előadásával tették bizonyosságot művészi törekvéseikről, elmélyedésükről és áldozatos munkájukról.

Ma még anyagilag nem olyan erős az ifjúság, hogy nagyszabású produkcióra vállalkozhatna, de népi játékok és balladák sorozatos bemutatásával tanúbizonyosságot tett arról, hogy van itt egy lelkes fiatal gárda, akik ösztönösen a helyes úton járnak, amikor a népi kultúra színjátszói hagyományát igyekeznek tovább fejleszteni. Dramatizált, énekkel és táncgal kísért balladák előadásai a népi kultúrát szerető közönség előtt máris tetszésre és sikerre találtak, de a várható művészi fejlődés révén eljőhet az az idő is, amikor a népi kultúra iránt közömbös közönséget is meg tudják nyerni a népi kultúra sajátos színjátszó művészetének.

Az Egyetemi Színjátszó Munkaközösség népi csoportjának ma már ötórás műsora van: Balladák, népi románcok, mesék, táncok, énekek. Az alábbiakban gazdag műsorukból néhány számot emelünk ki.

1. Muharay feldolgozásában mutatják be „Szép Ilona” népi románcot. Pár szóval a tartalma ez: Szép Ilona panasza jön a bíróhoz, mert annak fia

agyonütötte legszebb gúnárját. A bíró ígéretet tesz a síró leánynak, hogy megfizeti az okozott kárt. Szép Ilonának azonban túl nagyok az igényei, úgyhogy az igazság nemes örékek nem marad más hátra, akasztófára kell juttatnia fiát. Itt már megszólal Szép Ilona szíve és két karját ajánlja fel akasztófa helyett. Szín a bíró udvara, hátteret leányok és legények alkotják. Az előadás szépsége, a nép egészséges, tiszta humora Szép Ilona személyében kristályosodik ki. A címszerepben Papp Gizi megfelel feladatának. Ugy siratja a gúnárját, követeléseit annyi bájjal adja elő, hogy a közönség — alkinek számára a népi játék még egészen új —, élményévé válik és tökéletesen megérti a játékban tükröződő lényegét. A befejezésül eltáncolt páros-forgó frappáns pontot tesz a darab végére. Az előadás menete crescendo, melyet a közönség minden alkalommal hatalmas tapsviharban old fel.

2. Kőműves Kelemenné. Egész más hangulat, más szín a magyar néplélekben, mint az előbbi. Tartalma közismert. 12 kőműves építi Déva várát, de csak akkor maradnak meg a falak, ha egyikük feleségének hamvait belekeveri a maltenba. A szereplők két körben állnak fel. A leányok köre Kőműves Kelemen otthona, a fiúk pedig Déva vára. A dallam csodálatos egyszerűsége, az alakok kevés mozgása olyan összhangban van a szöveggel, hogy a balladaszerűség tökéletesen ki-domborodik. Menetét megakasztja a sirató, amivel Kőműves Kelemenné búcsúzik szeretteitől. Bár ez az előadást esztétikailag rontja, kétségtelesen mégis van létjogosultsága. Dávid Ida, aki Kőműves Kelemennét alakítja egyszerű játékaival, kifejező mozdulataival, szép hangjával a sirató jelenetben nyújtja a legmélyebb élményt a közönség számára. Ha az előbbihez hasonlóan az előadás menetét akarjuk meghatározni, azt mondhatnánk: piano, ami egyre halkabb és szomorúbb lesz. Érdekes a közönségre való hatása. Míg Szép Ilona tapsviharban oldódik fel, itt sokszor percekig néma marad a közönség, mintha félne megtörni a csendet.

Külön számnak vehetjük a munkaközösség bemondóját: a szőke, copfos Csépai Máriát, aki, ha huszadszor kon-

ferál be egy számot, az a huszadik féle lesz. Mindig új, szellemes, hangulat-keltő.

Külön meg kell említeni, hogy az előadáson főszereplők nincsenek. Minden szerepet mindenki tud és hol egyik, hol a másik játssza. A színészi alakítás náluk nem betanított, rendezői munka eredménye, hanem úgy játszik mindenki — az ő szavaival élve — „ahogy épp a szívből gyün”. A népművészet-tenki — „ahogy épp a szívből gyün”. Ezért hatnak előadásaik tisztának és őszintének. (d k)

A „SZEVEDI KÓRUS” BEMUTAKOZÓ HANGVERSENYE. A felszabadulás óta örvedetesen nekilendült szegedi zenei élet egy új és értékes együttessel gyarapodott a Szegedi Kórusban, mely április 28-án bemutatkozó hangverseny keretében lépett a közönség elé. A Szegedi Kórus a nagymultú és sok figyelemreméltó eredményt elért Szegedi Dabárda újjászervezéséből alakult dr. Szeghy Endre főiskolai r. tanár előnklete alatt és céljait a legmagasabbrendű énekkari kultúra művelését tűzte maga elé. Nagy várakozással tekintettünk a Szegedi Kórus bemutatkozása elé és megállapíthatjuk, hogy az együttes teljes mértékben megfelelt ennek a várakozásnak.

A nagy gondal összeválogatott műsor három részre tagozódik. A 16. század egyházi művei: Palestrina, Vittoria, Ingegneri motettáiban, majd Penti és Pitoni 17. századbeli egyházi műveiben egyaránt csillogtatta felkészültségét a pompás hanganyaggal rendel-

kező kórus, s ez (különösen a mai kor egyházi zenéjének előadásában (Bárdos Lajos, Kertész Gyula művei) csúcsonodott ki. A kórus női kara két Kodály-mű (Ave Maria és a 150. genfi zsoltár) előadásával mély hatást és megerdemelt sikert ért el.

A második részben Bennet, Lully, majd Orlando di Lassó madrigáljai érték el kiemelkedő sikert, különösen Orlando „Zsoldos szerenád”-ja, mit a közönség megismételtetett:

Korunk zenéjét, a harmadik részt Bartók Lajos, kétszólamú női kara (Senkim a világon) vezette be, majd Kodály két remekét („Akkik mindig elkésnek” és „Óregék”) hallhattuk meg-rázó erejű előadásban. Finom hanghatásaiival és bájos hangulatával ragadott magával dr. Szeghy: „Altató dal”-a, melyet a hallgatóság kívánságára meg kellett ismételnie. Új kórusmű is szerepelt a műsoron: Vaszy Váktor: „Halálházásító” című karműve, melynek szépsége kirobbanó sikert jelentett.

Az első rész stílusához és hangulatához teljesen alkalmazkodott Csuka Béia viola da gamba száma, aki Telemann szóló-szonátáját adta elő, hűségesen tolmácsolva a korabeli zene bensőséges világát.

A művészi siker Szatmári Géza karigazgató nevéhez fűződik, akinek művészete és felkészültsége teljes ragyogásában bontakozott ki ezen a hangversenyen. Ugy a Szegedi Kórus, mint annak művészi vezetője, Szatmári Géza munkájától még sokat várhatunk.

Könyvek

Dr. Fúr István: MAGYAR NYELVI ÖSSZEFOGLALÓ. (3. kiad., Szukits, Szeged, 1947.) Bármennyire is haragszunk a pozitívista, adatokat lexikálisan birtokló álműveltségre, kétségtelen, hogy a műveltség alapja végtére is egy csomó tudás-anyag, amely kibénelkiben szervessé heged vagy emésztetlen gombócként idegen marad számára. Az előbbi lesz az igazán művelt ember, az utóbbi marad a sznob, aki öklendezhet adatokat, de nem tudja egységes egészé építeni belőlük szellemi életét.

A kis könyvecske, amelyet forga-

tunk, ilyen „műveltség-alapanyag” öszszefoglalását tűzték ki célul, elsősorban gyakorlati szempontból, tehát a középiskolás ifjúság számára. Elbírálásának mértéke is ez, nem pedig a tudományos vagy rendszerező érték: harmadik kiadása — 1941 óta — valóban „használatosságát bizonyítja”.

A magyar nyelvtudomány problémáival (nyelvtörténet, hangtan, szótan, mondattan) a könyvecske első, rövidebb része foglalkozik, a javát irodalomelméleti áttekintés adja. Itt meglehetősen ügyes rendszerezését kapjuk a stílisztika, verstan, retorika, esztétika ele-

meinek és az irodalmi műfajok átfekintésének. Az úrböbiaknál történeti összefoglalást is kapunk.

A könyvecskével kapcsolatos igényeket a szerző minden bizonytal ki is elégíti. Dicséretére legyen mondva, hogy néhol egészen friss adatokat is beillesztett az újabb kiadásba (pl. Szabó Dezsőnél). Elvi szempontból nehezményezünk néhány elavult megállapítást, (pl. azt, hogy Herczeg Ferenc a „történeti regénynek hívatott művelője” és hogy műveiben „súlyos nemzeti és társadalmi problémákra mutat rá”), valamint a kissé visszatetsző s erőszakoltan „demokratikus” bevezetőt ez új kiadáshoz, amellyel a szerző — noha nem szorult rá — „fémjelezni” akarja munkáját. Gyakorlati szempontból az esetleges újabb kiadáshoz egy alapos *szó- és tárgymutatót* javasolunk.

Egyet azonban még lelkiismeretbeli kötelességünk megjegyezni: meg lehet venni s használni is lehet ezt a könyvecskét segédkönyvül az irodalomtörténeti tanuláshoz. De nehogy azt higyjuk, hogy ez összefoglaló könyvecske felmenti bennünket egy igazi irodalomtörténet lapozgatása, vagy kivált: az irodalmi művekkel való közvetlen megismerkedés alól!

Karinthy Frigyes: UTAZÁS FAREMIDÓBA. CAPILLÁRIA. (Bp. 1947. Új Idők Irodalmi Intézet, Singer és Wolfner.) Úgy látszik, örök irodalmi motívum a fantasztikus útleírások irodalmi alkalmazása. A bolyongó *Odyseus* kalandjai közt látott vidékek és népek még csak a görög sziv mesére vágyódását elégítették ki; *Morus Utópája* az emberibb társadalom álmokképét rajzolta; *Montesquieu Perzsa levelei*, *Besse-nyei Tarimenes utazása* című műve már a társadalmi szatíra céljából íródott s ugyanez a cél vezette *Swift Olivért Gulliverjének* négyeszeri kalandos megutaztatását is.

A közelmúltban érte el második kiadását nálunk *Szathmáry Sándor* szatirikus regénye s benne a *Swift*től oly visszhangzóan megtalált motívumot vitte tovább a kitűnő szerző: *Kazohiniába* utaztatta el *Gullivert* s ez az útja ismét alkalmat adott neki arra, hogy emberi életünk legjellegzetesebb fonásait, furcsaságait, vagy éppen betegségeit kipellengérezze.

Ugyanez a cél és ugyanez a motívum érvényesült a polgári humor, a sajátos pesti cinizmus kitűnő írójának, *Karinthy Frigyesnek* huszonöt évvel

ezelőtt írt s most újrakiadott két kisregényében. Az elsőben *Faremidóba*, a tökéletes lények, a *szolaszik* birodalmába vezet el bennünket *Gulliverje*, „az angol hadiüngerészet kitűnő seb-orvosa”. *Faremidóban* a zene az anyanyelve a *szolaszik*nak (innét a név is; fa-ne-mi-do; — f, d, e, c) s a gép-lények, a *szolaszik* (szo-la-szi) életető eleme a hő és villamosság. Természetes, hogy a furcsa lények szempontjából emberi voltunk, életünk és problémánk egészen neveléses banális megvilágításba kerülnek; a mi antropolesztikus gondolkodásunk mellőzése egyszeriben kimozdít helyéből mindent, amit eddig abszolútnak hittünk; helyet ad cinikus viszonylagosságnak, teret nyit a szkeptikus értéktételeknek. *Karinthy géplénye, Midore* személyében a gondolkodó lény beteg lény és az ember csak egy doszire, azaz élősdí, a tökéletesebb létező, a Föld testén. Alkalmat kerít *Karinthy*, hogy ismert pacifizmusát a militarizmus szatirájával hirdesse: „kiderült, hogy a doszirek életüket úgy akarják fenntartani, hogy egymást megeszik; százféle alakban.” Ezzel vizsgálja a Földet: „hála az őszön szervének” az emberek egymásnak esnek, elpusztítják egymást, nem sokáig élősködnek.

Gulliver másik útja, amelynek leírását a kötet nagyobb részét foglalja el s mely elé *Karinthy H. G. Wells*-hez címzett levél formájában hosszabb előszó-félet is illesztett, *Capilláriába*, az egynemű lények, a tökéletes nők, az *oihók* országába visz. A mondanivaló magja itt is filozófiai: a férfi és nő örök, megoldatlan és minden bizonytal megoldhatatlan problémája. Adottság az, hogy „ember nincsen, csak férfi és nő van”. És különös, hogy az emberiség egész történelme folyamán az „ember” mindig csak „férfi” volt. A nő kiszorult a történelemcsinálásból s ezért bosszút állt a férfiin; zsarnokságba, szolgaságba taszította a férfit. „Az európai férfi — mondja *Karinthy* — nemi nyomorúságban, nemi elnyomatásban sínylődik; ez az egész alapja a nő hamis kultuszának.” Ez a hamis nőkultusz pedig: a férfi állítólag „kap” valami egyebet a nőtől, mint amit a nő kap a férfitől: „és megjelent az élet színpadán az *Önére'es Nő*, ez a nemi szélhámos, akit ünnepeltek és csodáltak ugyanakkor, amikor a nemével szélhámoskodó férfit lenézték, és megvetették és kiközösítették. A valódi nő pedig, akinek ppen úgy kell a férfi,

mint a férfinak a nő, saját érdekében, bölcsen hallgatott."

Ennek a férfi-nő viszonyiának egészen torz képét kapjuk *Capilláriában*: a nők, az oihák a parancsolóki és apró, féreg-fajta, a korcs, férfihez hasonló bullokok a rabszolgák, akik állandóan építik az oihák számára a palotákat, körülrajongják őket, s a végük: az oihák megeszik őket.

Karinthy a célzásokban nem takarékos: szellemesebbnél szellemesebb utalásokat jegyez meg, amik ránk, emberekre vonatkoznak. A féltékeny férfiak pompás paródiája a kaskadó bullokok sorsa: ölik egymást a bullokok és oihákért s az oihák ezt kacagják: „ezek akarják őket megvédeni, mikor éppen arról van szó, hogy védekezniök kellene?!“

S másutt: „Nem hogy rugkapálnának. (t. i. az evésre szánt bullokok), de gyakran inkább versenyre kelnek, hogy melyik ugorjon előbb a forró vízbe, abban az ábrándképben ringatva magukat, hogy nem az étvágy, hanem vála-

mi testzés, vagy megkülönböztetés válogatja ki őket az oihák szemében.“

Bemutatja *Karinthy* a bullokok társadalmát is, hogy ráismerjünk a magunk fonákságaira. Itt aztán alkalmat kerít arra is, hogy szokásos cinizmusával kikezdjé politikai életünket is: gúnyolja a háborúskodókat éppúgy, mint a békés kényszerrel meghozni akaró „háborúellenes“ harcolókat.

A humoros és cinikus igazságból: „miért tartjuk mi tragikusnak a férfiak nő utáni sóvárgását és komikusnak, ha nő líheg a férfi után?“ *Karinthy*nak van egy konstruktív következtetése és célja is: „A mindennapi kenyér forradalma után el kell következnie a mindennapi boldogság, mindennapi csók forradalmának is.“

*Karinthy*nak ez a könyve természetesen nem az, amelyikről közhely írni, hogy „mindenkinék el kell olvasni“. Akik azonban elolvassák, ha felszínes lelkek: jól szórakoznak, ha meg gondolkodni szeretők, mély lelkek: sokat elmélkedhetnek.

Folyóiratok

MAGYAROSAN. 1945—46. A magyar nyelv művelés másfélévtizedes munkása ez a kis folyóirat, amelynek két évfolyamot összefoglaló száma áll előttünk. A beköszöntőt az új szerkesztő, *Kovalovszky Miklós*, a Kosztolányi megemlékezés *Hegedűs Zoltán* írta. *Zolnai Gyula*, a folyóirat egykori elindítója azt a vádat oszlatja el, hogy a nyelvtisztaság nyelvszegényítéssel jár együtt. *Hórváth János* az egyetemi hallgatók magyar dolgozatainak leggyakoribb hibáiról. *Fábián Pál* sportnyelvünk, *Batizi László* tankönyveink magyarságáról és magyartalanságáról, *Mikessy Sándor* a hatodik „jó magyar kiejtési verseny“ tanulságairól ír. Ezekon kívül *Halász Gyula*, *Láczér István*, *Nagy J. Béla*, *Loványi Gyula*, *Pais Dezső* és *Pándi Pál* cikkei és gazdag lapszemle szolgálja a helyes magyarság ügyét.

SORSUNK. 1947. április. A folyóiratban *Szimonidesz* Lajos folytatja

közleményét *Batsányi* vallomásáról, *Mészöly Miklós*, *Dékány Kálmán* és *(Sziklay László fordításában) Horák Józso* szlovák író novelláját olvassuk. *Keresztúry Dezső*, *Dezsényi Béla*, *András Endre*, *Reményi József*, *Toldalagi Pál* és *Rákosi Sándor* versei alkotják a közsúlyban levő szépirodalmi részt. *Makay Gusztáv* Csorba Győző írói arcképét rajzolja meg elemzésében, az *Élet és kultúra* rovatban pedig *Rezek Román*, *Acház Imre* és *Szimonidesz* Lajos beszámolóit olvassuk. Mint mindig, most is érdekes a *Dunatáj* rovat jugoszláviai és csehszlovákiai tájékoztatója, *Kapás Gyula*, illetve *Srbová Olga* tollából.

Az előző szám gazdagabb társadalmi anyagával szemben most bőséges könyvszemlét olvashatunk.

PUSZTÁK NÉPE. Folyóirat-társunk márciusi száma ismét gazdag és színvonalas írásokban bővelkedik. *Gulyás Pál*, a debreceni hagyományok költője

és tudós posthumus írásában „baloldali” szempontból elemzi Németh László annyira félremagyarázott és „fantommá” vált „mély-magyarág”-fogalmát. Szabó József, a szegedi egyetem újonnan kinevezett szociológiai professzora a közvéleménykutatásról, mint a demoknácia egyik korszerű technikájának módszeréről ír. Marót Károly a demoknácia szegedi kultúrnapjai alkalmából a Kálmány Lajos-Kör előadóülésén elhangzott előadását publikálja: igazolja a műköltészet és népköltészet lényegbeli azonosságát. A különbség csak funkcióbeli: a műköltészetben nem sikerül a „közösséggel való abszolút összhang”. A neves népköltészet-tudós és etnologus régebbi felfogását újabb argumentumokkal támasztja alá: hivatkozik *André Gide*: Irodalmi hatások című tanulmányaira (Bp. 1946.) s abból idézi a bibliai szavait: „*Aki meg akarja menteni az életét, elveszti, aki odaadja, igazán élővé teszi.*” Idézik még Gide-től — *Illyés Gyula* nyomán (Magyar Csillag, 1943:290. l.) — a *Prétextes*-ből ezt is: „*A nagy embernek csak egy a gondja: hogy minél emberibb legyen — vagyis jobban mondva: minél banálisabb. Banális akart, lenni Shakespeare, Goethe, Molière, Balzac, Tolsztoj... a csodálatos, hogy épp ők a legegényebbek. Viszont aki fél az emberitől, az csak egyedül lesz, külön, beteges.*”

Faragó József, a fiatal kolozsvári folklorista a népmesék *Petőfi*-jéről, *Péczy Átilia* népzenénk hivatásáról és az ezzel kapcsolatos művelődéspolitikai feladatokról ír megszívlelendő sorokat. *Bodnár Bertalan*, a hódmezővásárhelyi ártéri kutakról, *Kovács Mihály* a vásárhelyi földhözjuttatottak és kisparrasztott problémáiról számol be, *Imre Mihály*, a szegedi tanyák orvosa a tüdővész pusztító hatását tárja regényrészletében a magyar társadalom elé. A folyóirat ezenkívül megemlékezik a szegedi egyetemi *Alföldi Tudományos Intézet* első *Évkönyvéről*, az *Erdélyi-*

féle százéves népköltési gyűjteményről, majd közli a *Tornyai-Társaság* nagyszabású gyümölcsstelepitési törvényjavaslatát. A szám szépirodalmi részében *Illyés Gyula*, *Galyasi Miklós*, *Takáts Gyula*, *Darázs József*, *Dér Endre* és *Madácsy László* verseit, a kritikai részben *Kristó Nagy István*, *Tárkány Szűcs Ernő*, *Benedek Marcell*, *Endrey Antal*, *Elek Áron*, *Isák József*, *Létay Lajos*, *Rigó Balázs*, *Sütő András* és *Szabó Endre* könyvismertetéseit olvassuk.

Juhász Gyula halálának tízéves évfordulója alkalmából a folyóirat a nagy költő emlékére *Négyesy László*nak egy hozzáírt levelét közli *Madácsy László* bevezetésével.

VIGILIA, 1947. április. A *Vigilia* legújabb száma előjáróban *Paul Claudel* Keresztút-ját hozza *Szedő Dénes* O. F. M. fordításában *Kákonyi* Konstantina rajaival. Minden állomása egy-egy megrázó elmélkedés. — *Forváth Sándor* cikkében *Heidegger* és *Jaspers* existencializmusának alap gondolatát elemzi: filozófiájuk bizonyos gazdagodást jelent a valóság szubjektív megismerésében, mégis tévedtek abban, hogy a logicumot a psychicumból akarják levezetni. Filozófiájuk megfosztja a valóságot minden transzcendenciájától — a századvég tisztaszemléletű, osztrák lírikus, *Georg Trakl* költeményeit *Vidor Miklós* fordította magyarra. — *Louis Beirnaert*-nek a francia jezoniták folyóiratában, az *Etudes*-ben, megjelent cikkét rövidített formában *Füzesséry Katalin* fordításában közli „*Az Egyház és az új humanizmus*” címmel. *Beirnaert* szembeszáll azokkal a vádakkal, mintha az Egyház ellensége volna a kialakuló új világ szociális terveinek. *Komjáthy Győző* költeményeit (*Merengés*, *Emlékezés*), *P. Szedő Szeverin* karthausi emlékeinek folytatását, *Semjén Gyula*: *Mélység fölött* című novelláját olvashatjuk a következőkben. A „*Szemle*” keretében *Fischer Antal* hozzászólását közli *Juhász Vilmos* cikkéhez a német felelős-

ség kérdésében. Azt állítja, hogy a német nép kollektíve nem felelős a náciizmussért. Ha elfogadjuk a kollektív felelősség elvét, ez alól maguk az angolok sem vehetők ki, mert Münchenben tanúsított magatartásukkal kedveztek a náci imperializmusnak. Pedagógiai szempontból pedig azért káros a kollektív felelősség szemlélete, mert egyformán büntet ártatlant és bűnöst és megöli az egyéni lelkiismeretet. *Juhász Vilmos* válaszában hangsúlyozza, hogy nem a földi igazságszolgáltatás értelmében volt büntetésről beszélni, mert ehhez nincs is jogunk, tekintve, hogy az egész emberiség felelős a náciizmussért. *Nem a németek megbüntetéséről, hanem megtérítéséről van szó.* Nagyszerű kísérlet ez olyan népnél, ahol alig van egyéni lelkiismeret. *Stadler Frieda* a család problémáit tárgyaló anket megindítását kéri. *Rónay György* „Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez” szól. Elveti azokat a kicsinyes szempontokat, amelyek katolikus és „nem katolikus” irodalomra bontják az egységes irodalmat. Nem a tárgy a fontos, hanem az író lelkiisége. *Sík Sándor* Alexei Tolstoj új regényéről, a *Golgotháról* ír ismertető cikket. *Karcsay Sándor* az amerikai katolicizmus központi szerve által kidolgozott és az Egyesült Nemzetekhez juttatott, az emberi jogokat tartalmazó alkotmányát ismerteti. A számot könyvismertetések zárják le.

Péter László

EMBERNEVELÉS. III. évfolyam, 4. szám. 1947. április. A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének folyóirata. Új történelemszemlélettel foglalkozik a folyóirat. Petőfi derűlátásával: a végső küzdelemben a jók s a gonoszok harcában győzni fog a jó. *Batizi László* Új feladatok a történelemtudományban és a történelemtanításban címmel egy készülő tanulmányból közöl részleteket. A legfontosabb feladatok a társadalmi valóság őszinte bemutatását tartja. *Kertész Ödön* a történelem tanításának problémájáról szólva vitatja

annak helyességét, amikor a múlttal igyekszünk a jelent megértetni. Hogy tanításunk a tapasztalaton alapuló legyen és át tudja élni a gyermek, ezért a jelenmel kell a múlt eseményeit elbírálni. A történelem filmjének visszafelé forgatását didaktikai szempontból megoldhatónak és célszerűnek látja. Példaként a mai politikai, társadalmi és gazdasági helyzet feltárása után foglalkozunk az ellenforradalom ismertetésével, hogy utána a második köztársaság következzen. Az első világháború mögött ott van a megelőző kor osztályörzése, közjogi és osztályharca. Ebben az összefüggésben tájékozódik a tanuló a szabadságharc koráról és megérti a márciusi ifjúságot, *Kossuth Lajost*, a nemzeti géniust és mártíriumot.

M. Szabó Magdolna az *oblomovizmustól a szociális világszemléletig* című cikkében az orosz emberben a világnézet fejlődését vizsgálja a végzetben való akarattalan vak hittől a szociális eszméig, mely érzi történelmi felelősségét az elnyomásban élő európai népek felszabadítását s az örök béke megvalósítására irányuló hősi trekvést illetőleg. *Angyal Endre* a szovjet történettudomány köréből, *R. Ju. Vipper* Rettenetes Ivánnól írt történeti monográfiájával és *N. K. Gudzij* A régi orosz irodalom története c. könyvével foglalkozik. A társadalmi fejlődés dialektikus módszere meggyőző szempontokat nyújt a tudós részére a történetkutatáshoz.

A jövő iskolája felé keresik az utat cikkeikben a folyóirat cikkírói. *Makay Gusztáv* süngeti a demokrácia megvalósítását az iskolai munkában. Válik a tanítás közös munkává, amelyben a tanuló igazán magáévá teszi az ismereteket, hiszen megszerzésükben maga is tevékenyen résztvevő. *Ipper Lászlóné* Az iskola tegnap, ma és holnap címmel szintén erről a kérdéstről szól. *Árpás Ferenc* az iskolai hitoktatás kérdéséhez, *Wittman Tibor* a korszerű önképzőközhöz, *Kálmán József* pedig a politikai iskolához szóltnak hozzá. A Külföldi szemle ismerteti az új Jugoszlávia és Románia tankönyveit. Beszámol a szovjet középiskolákban folyó történelemtanításról. A Könyvek és lapszemle rovata az időszervi neveléstudomány vonatkozású műveket és megnyilatkozásokat regisztrálja.

Takács Béla

MOLNÁR HALÁSZCSÁRDA

Ujszeged legkellemesebb családi szórakozóhelye. A Bertalan emlékműtől 400 méterre, az Eiffel-torony tövében.

Figyelmes kiszolgálás! Állandóan friss halak, hideg italok és cigányzene!

DRÉHER SÖR CSAPON!

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank

ALLAPITTATOTT 1841. ÉVBEN

SZEGED, VÖRÖSMARTY-UTCA 7. SZÁM

TELEFON: 3-63, 8-05.

*Betéteket előnyösen gyümölcsöztet — Kölcsönöket olcsón folyósít.
Foglalkozik a banküzlet minden ágával*

Magyarország minden jelentősebb városában rendelkezik bankérdekeltséggel.

DÉLMAGYARORSZÁGI MAGTERMELŐK GYÜMÖLCS ÉS ZÖLDSÉGGERTÉSEK SZÖVETKEZETE

SZEGED, OROSZLÁN-U. 4. — Telefon 2-22.

Postafiók 107. szám.

Szerződéses magtermelések.

Zöldfőzelékfélék termelése.

Szegedi Községi Élelmiszerüzem

Központi iroda:

Kossuth Lajos-sugárut 28. Telefon: 318. 319.

Kenyérgyár:

Nemestakács - utca 16. Telefon: 118.

Húsüzem:

Kossuth Lajos - sugárut 97. Telefon: 757.

A szép

nyomtatványok:

*könyvek,
folyóiratok,
ujságok,
falragaszok
és kereskedelmi
nyomtatványok*

készítője:

a

Szt. Gellért-nyomda Rt. Szeged,

Dugonics-tér 12. sz.

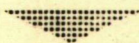
A magyar könyvnap nagy sikerének ígérkező kiadvány:

Juhász Gyula

válogatott versei

A nagy költő örökszép versei, számos ismeretlen közléssel

Propaganda könyvnap i ára 8 forint

A válogatás ERTSEY PÉTER munkája

Szukits kiadás Szeged

SZEGEDI

LEMEZGYÁR ÉS FAIPARI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Szeged, Rókusi feketeföldek 140. — Telefon: 328.

Száraz eljárással készült lemez és butorgyártás és eladás

Városi raktár: Londoni-körut 13b.

Kunsági Szövőgyár

Nagymihály Gáspár

Gyártelep:

*Kiskundorozsma,
Kossuth-u. 14. Telefon: 26.*

Nagykereskedés:

**Szeged,
Kölcsey-utca 4. Telefon: 732.**

Központi iroda és lerakat:

*Budapest,
VI. Hajós-utca 39a.*